

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İÇ ANADOLU HANLARINDAN TARİHİ ÇORUM VELİ PAŞA
HANI

Yüksek Lisans Tezi

Sevdanur AHISKALI

Çorum - 2022

İÇ ANADOLU HANLARINDAN TARİHÎ ÇORUM VELİ PAŞA HANI

Sevdanur AHISKALI

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU**

Çorum - 2022

Sevdanur AHISKALI tarafından hazırlanan “İç Anadolu Hanlarından Tarihî Çorum Veli Paşa Hanı” adlı tez çalışması .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

(Unvanı, Adı SOYADI)*

.....

(Unvanı, Adı SOYADI)**

.....

(Unvanı, Adı SOYADI)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Sevdanur AHISKALI'nın İslam Tarihi ve Sanatları/ Sanat Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

* Jüri Başkanının adı yazılmalıdır.

** Tez danışmanının adı yazılmalıdır.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Sevdanur AHISKALI

İÇ ANADOLU HANLARINDAN TARİHİ ÇORUM VELİ PAŞA HANI

Sevdanur AHISKALI

ORCID: 0000-0002-1379-8141

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2022

ÖZET

Anadolu, tarih boyunca kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış, hareketli bir coğrafyadır. Bunun temelinde Anadolu'nun jeopolitik konumu ve dolayısıyla sahip olduğu ticaret yolları bulunmaktadır.

Ticaret yolları, sosyal ve kültürel hayatı yakından etkilerken ticaret hayatı da bu durumdan birinci derecede etkilenen olgulardandır. Ticaret hayatını canlandırmak, kolaylaştırmak ve güvenlik gibi sebeplerle kurulan hanlar bu durumun en belirgin sonucudur.

Liman kentlerinde ve ticaret faaliyetlerinin yoğun olduğu şehirlerde inşa edilmiş olan tarihî Kızılören Hanı (Konya-Beyşehir Kara yolu üzeri, 1206), Karatay Hanı (Kayseri-Sivas Kara yolu üzerinde, 1240) ve Behram Paşa Hanı (Sivas, 1576) gibi hanlar İpek yolu üzerinde bulunan Sivas, Kayseri ve Konya gibi şehirlerde yapılmıştır. Sadece ticaret değil mal hazırlama, kervanların ve yolcuların güvenliği, konaklama gibi işlevleri olan hanlardan günümüze kadar varlığını devam ettirenler bulunmaktadır.

Birçoğu tarihî eser niteliği taşıyan Anadolu'daki hanlar arasında Karatay Hanı gibi hâlen lokanta ya da iş hanı olarak kullanılanlar mevcuttur. Behram Paşa Hanı ve Kızılören Hanı gibi bazı hanlar ise sadece tarihi yansıtan bir eser olarak ziyaretçilere açılmaktadır.

Çalışma, bu hanlar arasında çok da adı geçmeyen ve zaman içerisinde tarihî niteliğini dahi kaybetme derecesine gelen Çorum Veli Paşa Hanı'nın geçmişini, geçirdiği bozulmaları ve dolayısıyla onarımları incelemek aynı zamanda inşa edildiği 1800'lü yılların başından günümüze kadarki mimari durumuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma yapma amacı gütmektedir. Bu çalışma dâhilinde Çorum Veli Paşa Hanı'nın İç Anadolu'da bulunan tarihî hanlar içindeki yerini karşılaştırmak mümkündür.

Çorum Veli Paşa Hanı'yla ilgili doğru bilgi veren kaynaklara ulaşmak, hanın geçirdiği yangınlar ve bozulmalar dolayısıyla zordur. Lakin mevcut vakfiyelerde geç dönem Osmanlı şehir içi hanlarından olduğu bilgisine ulaşılabilir. Yapının mimarisi incelendiğinde plan ve mimari açıdan 19. yy. özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Çalışma süresince eserde 2019 Eylül, 2020 Mart, 2021 Ekim ve Kasım ayları ile son olarak 2022 Nisan ayı içinde incelemeler yapılmış, bu handa mimari incelemeler yapan ve Veli Paşa Hanı'nda onarım çalışmalarını tamamlayan Çorum Belediyesi çalışanları ile görüşmeler gerçekleştirilerek han hakkında bilgi alınmıştır.

Yapılan çalışmalar dâhilinde Çorum Veli Paşa Hanı'nın özgün, tarihî bir yapı özelliği taşıdığına yakın zamanda anlaşılmaya başlandığı kanısına ulaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Han, Kervansaray, Ticaret yolları, Veli Paşa Hanı

Bilim Kodu:116408

HISTORICAL CORUM VELİ PASHA INN FROM THE CENTRAL ANATOLIA INNS

Sevdanur AHISKALI

ORCID: 0000-0002-1379-8141

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

May 2022

ABSTRACT

Anatolia is a vibrant geography that has hosted ancient civilizations throughout history. The basis of this is its geopolitical location and thus its trade routes.

While the trade routes affect social and cultural life closely, trade life is one of the cases that are affected by this situation. The inns built for reasons such as reviving the commercial life, providing convenience and security are the most obvious consequences of this situation.

Inns such as the historical Kızılören Inn (Konya-Beyşehir road, 1206), Karatay Inn (Kayseri-Sivas road, 1240) and Behram Pasha Inn (Sivas,1576), which are frequently encountered in port cities and in cities where commercial activities are intense, are frequently structured in cities such as Sivas Kayseri and Konya on the Silk Road. There are those who continue to exist from inns that have functions such as not only commerce but also goods preparation, caravans and passengers safety, and accommodation.

Some of the Inns in Anatolia, many of which are historical monuments, still function as cafes or business inns. Some of them are opened to visitors only as a work that reflects the history.

In this study, it is aimed to investigate the history of Corum Veli Pasha Inn, which has not been mentioned among these inns and has lost its historical quality over time, and the repairs it has undergone, and therefore the repairs, and at the same time, it is aimed to conduct a detailed study on the architectural status from beginning of 1800 years to present. Within this study, it is possible to compare the place of Corum Veli Pasha Inn among the historical inns in central Anatolia.

It is difficult to reach the sources giving accurate information about Çorum Veli Pasha Inn due to the fires and deteriorations. However, it is possible to reach the information that there are

late Ottoman city inns in their existing foundations. When the architecture of the building is examined, it can be said that it reflects the 19th century features in terms of plan and architecture.

During the study, examinations were made on the work in September 2019, March 2020, October 2021, November, and finally in April 2022, and interviews were made with Çorum Municipality Employees, who carried out architectural examinations in this inn and completed the repair works in Veli Pasha Inn.

As a result of the conclusions reached, it was concluded that the historical quality of Çorum Veli Pasha Han was started to be understood recently.

Keywords: Inn, Caravanserai, Trade routes, Veli Paşa Inn

Science Code: 116408

TEŐEKKÖR

BaŐta Yűksek lisans tezimin her aŐamasında desteklerini esirgemeyen ve tanımaktan gurur duyduėum kıymetli hocam, danıŐmanım Prof. Dr. Candan NEMLİÖĐLU'na, yoėun çalıŐmalarım sırasında mimari bilgisi ve sabırlı yaklaŐımıyla tezimin hazırlık aŐamasından, derleme, yazım kısmına kadar hiçbir desteėini esirgemeyen orum Belediyesi alıŐanı eŐim Mimar Mesut AHISKALI'ya, handa devam eden onarım çalıŐmaları sırasında edindikleri bilgileri benimle paylaŐan orum Belediyesi Etűt Proje Műdűrlűėűne, sık sık yol gűstericiliėine baŐvurduėum babam İmam-Hatip Ziyadtin Cıplak'a, kűűk oėlum Őmer Asım'a bakarak tezimi tamamlamam için bana fırsat veren anneme ve Ortakűy İlçe Milli Eėitim alıŐanları mesai arkadaŐlarıma ūkranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Sevdanur AHISKALI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	xi
ŞEMALAR DİZİNİ	xv
ÇİZİMLER DİZİNİ	xvi
HARİTALAR DİZİNİ.....	xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ANADOLU'DA RİBAT-HAN-KERVANSARAY KÜLTÜRÜ

1.1. Ribat, Han ve Kervansaray Sözcüklerinin Kökeni.....	5
1.2. Riba, Han ve Kervansarayların Genel Özellikleri	7
1.2.1. Ribat, han ve kervansarayların yapım ve kullanım amaçları	7
1.2.2. Ribat, han ve kervansarayların özellikleri ve değişimler.....	9

2. BÖLÜM

ÇORUM YÖRESİ VE TARİHİ YAPILARININ ŞEKİLLENMESİNDEKİ UNSURLAR

2.1. Tarihsel Gelişim	16
2.2. Coğrafi Konum.....	18
2.3. Ticaret Hayatı.....	19

3. BÖLÜM

VELİ PAŞA HANI

3.1. Veli Paşa Hanı'nın Özgün Mimarisi ve Kullanımı	23
3.2. Yapının Geçirdiği Onarımlar	29

3.2.1. 1911-1916 yılları ve öncesi.....	30
3.2.2. 1916-1950 yılları arası.....	31
3.2.3. 1950 yılı sonrası.....	32
3.3. Veli Paşa Hanı'nın Mimari Yapısı.....	33
3.3.1. Genel tanım ve mimari özelliği	33
3.3.2. Malzeme ve teknik	35
3.3.3. İç-dış tanıtım	43
3.3.4. Süsleme.....	55
3.3.5. Veli Paşa Hanı'nda bugünkü görünüm (Nisan 2022)	69

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME, KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

4.1. Çorum Veli Paşa Hanı'nın Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması.....	77
4.1.1. İnşa tarihi.....	77
4.1.2. Yapım tekniği, plan ve malzeme	77
4.1.3. Süsleme.....	85
4.1.4. İşlevsellik	87
4.2. Öneriler-Sonuç	90

KAYNAKÇA	93
-----------------------	-----------

EKLER	97
--------------------	-----------

EK-1	98
-------------------	-----------

EK-2	99
-------------------	-----------

EK-3	100
-------------------	------------

EK-4	101
-------------------	------------

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraflar	Sayfa
Fotoğraf 1.1. Bursa İpek Hanı.....	9
Fotoğraf 1.2. Ribat-ı Mahi dış görünüş.....	12
Fotoğraf 1.3. Bursa Emir Hanı.....	15
Fotoğraf 3.1. Veli Paşa Hanı dış görünüş.....	23
Fotoğraf 3.2. 1940'lı yıllarda hanın terminal olarak kullanımı.....	27
Fotoğraf 3.3. Veli Paşa Hanı ambar olarak kullanımı.....	28
Fotoğraf 3.4. Yapının batı kanadında avluya bakan koridor duvarındaki alçı kabartma madalyon.....	30
Fotoğraf 3.5. Hanın doğu cephesindeki otel kısmı ve revaklar.....	31
Fotoğraf 3.6. Veli Paşa Hanında Taşımacılık Yapıldığı Dönem.....	32
Fotoğraf 3.7. 1979 yılı Veli Paşa Hanı'na marketin ilk yerleşimi.....	33
Fotoğraf 3.8. Veli Paşa Hanı'nda kullanılan kerpiç ve tuğla malzeme.....	35
Fotoğraf 3.9. Veli Paşa Hanı tuğla döşeme balkon zemini.....	36
Fotoğraf 3.10. Orta avlunun seramik döşenmiş zemini.....	36
Fotoğraf 3.11. Seramik kaplama bölümler.....	37
Fotoğraf 3.12. Çeşmede seramik kaplama.....	37
Fotoğraf 3.13. Malakari süsleme.....	38
Fotoğraf 3.14. Malakari süsleme.....	38
Fotoğraf 3.15. İç batı cephede madalyon malakari.....	39
Fotoğraf 3.16. İç batı cephe çatı alınlığında alçı kabartma süsleme.....	39
Fotoğraf 3.17. Odalarda ahşap tavan kaplama.....	40
Fotoğraf 3.18. Taşıyıcı sistemdeki ahşap malzeme.....	40
Fotoğraf 3.19. İç batı cephede ahşap revak ve korkuluklar.....	41
Fotoğraf 3.20. İç avludaki ahşap merdiven korkulukları.....	41
Fotoğraf 3.21. Pencereelerde demir malzeme.....	42

Fotoğraf 3.22. Balkon korkulukları	43
Fotoğraf 3.23. Balkon korkuluklarında dış doğu cepheden görünen demir malzeme.....	43
Fotoğraf 3.24. Veli Paşa Hanı dış görünüşü (doğu cephesi).....	44
Fotoğraf 3.25. Veli Paşa Hanı doğu cephedeki simetrik pencere dizilimleri.....	45
Fotoğraf 3.26. Veli Paşa Hanı dış kuzey cephe görüntüsü	46
Fotoğraf 3.27. Veli Paşa Hanı dış batı cephesi.....	46
Fotoğraf 3.28. Veli Paşa Hanı dış güney cephe	47
Fotoğraf 3.29. İç güney cephedeki merdiven	48
Fotoğraf 3.30. İç kuzey cephedeki merdiven.....	48
Fotoğraf 3.31. Çift kanatlı demir kapı.....	49
Fotoğraf 3.32. Doğu cephesinde bulunan hana giriş koridoru.....	50
Fotoğraf 3.33. Anadolu Oteli birinci kat merdivenlerden çıkış.....	51
Fotoğraf 3.34. Otel kısmındaki odalardan kandil koyma rafı	52
Fotoğraf 3.35. Kuzey cephe üzerinde bulunan ocaklık.....	52
Fotoğraf 3.36. Yapının batı cephesi odaları	53
Fotoğraf 3.37. Yapının güney cephesi odaları.....	53
Fotoğraf 3.38. Anadolu Oteli kısmında ikinci kattan balkona çıkılan kapı.....	54
Fotoğraf 3.39. İkinci kattan balkon kısmı	54
Fotoğraf 3.40. Anadolu Oteli kısmında ikinci kattan balkona çıkılan kapı.....	55
Fotoğraf 3.41. Veli Paşa Hanı doğu cephesinden süslemeleri (balkonun sağı).....	56
Fotoğraf 3.42. Doğu cephesinden süslemeler (balkonun solu)	57
Fotoğraf 3.43. Doğu cephede çatı alınlığı süslemeleri	58
Fotoğraf 3.44. Doğu cephesi balkon altındaki süslemeleri (balkon altı)	59
Fotoğraf 3.45. Doğu cephede en sol dört pencere ortasındaki süsleme unsurları	60
Fotoğraf 3.46. Doğu cephede en sol dört pencere ortasındaki süsleme unsurları	60
Fotoğraf 3.47. Doğu cephede süsleme (otel kısmının sol tarafı).....	62
Fotoğraf 3.48. Doğu cephe en sağ dört pencere arasında kalan dış süsleme unsurları.....	63

Fotoğraf 3.49. Doğu cephede en sağ dört pencere arasında kalan süsleme unsurları.....	64
Fotoğraf 3.50. Batı Cephe orta avluya bakan birinci kat duvarındaki süslemeler	64
Fotoğraf 3.51. Batı cephe orta avluda bulunan kitabe.....	65
Fotoğraf 3.52. Hanın orta avluya bakan çatı alınlığı yüzeyinden süslemeler	67
Fotoğraf 3.53. Hanın Anadolu oteli kısmındaki balkon üstü süsleme.....	67
Fotoğraf 3.54. Doğu cephesi giriş kat dükkânların üstünde kalan süsleme	68
Fotoğraf 3.55. Doğu-güney cephe birleşiminden süsleme unsurları.....	69
Fotoğraf 3.56. Veli Paşa Hanı doğu cephe bugünkü görünüm (2022).....	70
Fotoğraf 3.57. Veli Paşa Hanı iç avludan Anadolu Oteli (2022).....	71
Fotoğraf 3.58. Veli Paşa Hanı iç avlu görünüm (2022).....	71
Fotoğraf 3.59. İç kuzey cepheye bitişik çeşme.....	72
Fotoğraf 3.60. Orta avluda bulunan fıskiyeli havuz.....	73
Fotoğraf 3.61. Doğu cephede bulunan iki kanatlı tahta kapı (2022).....	74
Fotoğraf 3.62. İç güney cephedeki merdiven (2022).....	75
Fotoğraf 3.63. İç kuzey cephe ve merdivenler (2022).....	75
Fotoğraf 3.64. Güney cephe odaları dışardan görünüm (2022).....	76
Fotoğraf 3.65. Odaların içinden genel görünüm (2022).....	76
Fotoğraf 3.66. Valiz dolapları kilidi (2022).....	77
Fotoğraf 3.67. Kapı kolu örnek (2022)	77
Fotoğraf 3.68. Kapı kolu örnek (2022)	77
Fotoğraf 3.69. Anadolu Oteli doğu cepheden giriş zemin kat merdivenler (2022).....	73
Fotoğraf 3.70. Anadolu Oteli birinci kat merdivenler (2022)	74
Fotoğraf 3.71. İç avlu boyunca dolanan balkon altındaki süsleme (2022)	75
Fotoğraf 3.72. Merdiven çevrelerindeki süsleme (2022).....	75
Fotoğraf 3.73. İkinci kat boyunca devam eden süsleme (2022).....	76
Fotoğraf 4.1. İzmir Mirkelamoğlu Hanı.....	80
Fotoğraf 4.2. Ankara Çukur Han	80

Fotoğraf 4.3. Ankara Pirinç Hanı	82
Fotoğraf 4.4. Ankara Bala Han.....	82
Fotoğraf 4.5. Amasya Ezine Pazar Hanı	83
Fotoğraf 4.6. Amasya Taşhan.....	83
Fotoğraf 4.7. Tokat Taşhan	82
Fotoğraf 4.8. Tokat Deveciler Hanı	81
Fotoğraf 4.9. Sivas Çorapçı Hanı	84
Fotoğraf 4.10. Sivas Subaşı Hanı.....	84

ŞEMALAR DİZİNİ

Şema	Sayfa
Şema 1.1. Ribat-ı Mahi Şeması	11
Şema 3.1. Tasvir ve Vakfiyelere göre Veli Paşa Hanı'nın özgün yapısı.....	26

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim	Sayfa
Çizim 3.1. Veli Paşa Hanı doğu cephesi süslemelerinden (balkonun sağı).....	56
Çizim 3.2. Doğu cephede süslemeler	57
Çizim 3.3. Doğu cephesinden süslemeler (çatı alınlığı)	58
Çizim 3.4. Doğu cephe süslemeleri (balkon altı)	59
Çizim 3.5. Veli Paşa Hanı doğu dış cephe.....	61
Çizim 3.6. Doğu cephede süsleme (otel kısmının sol tarafı)	62
Çizim 3.7. Doğu cephe en sağ dört pencere arasında kalan dış süsleme.....	63
Çizim 3.8. Batı cephe orta avluya bakan birinci kat duvarındaki süsleme	66
Çizim 3.9. Hanın orta avluya bakan çatı alınlığı yüzeyinden süsleme	67
Çizim 3.10. Doğu cephesi giriş kat dükkânları üstünde kalan süsleme	68
Çizim 3.11. Doğu-güney cephe birleşiminden süsleme	69
Çizim 4.1. Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi	87

HARİTALAR DİZİNİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. İpekyolu haritası.....	10
Harita 2.1. Çorum ve ilçelerinin lokasyon haritası.....	18
Harita 2.2. Osmanlı döneminde Anadolu'daki yollar	20
Harita 3.2. Yapının bulunduğu alanın genel görüntüsü	34

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

¶ Paragraf

Kısaltmalar

A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
H.	Hicri
İ.Ö	İslamiyet'ten Önce
M.	Miladi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
METU	Middle East Technical University
s.	Sayfa
sy.	Sayı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

GİRİŞ

Anadolu, tarih boyunca önemli ticaret alanlarından biri olmuştur. Ticaret yolları üzerinde kurulan hanlar bu alanların en aktif şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Hanlar, sivil mimarinin özelliklerini kurulduğu dönem, devlet ve coğrafya olarak en iyi yansıtan eserlerdir.

Araştırmamızın konusu; İç Anadolu Hanlarından Tarihî Çorum Veli Paşa Hanı geç dönem Osmanlı şehir içi bir ticaret hanıdır. Bunun yanı sıra konaklama imkânı da sunmaktadır. Geç dönem Osmanlı mimarisıyla geleneksel Çorum evlerini aynı han yapısı içerisinde yansıtmaması nedeniyle benzerine rastlanmayan bir mimari özelliğe sahiptir.

Han genel olarak iki katlı, dikdörtgene yakın, simetrik olmayan bir yapıya sahiptir. Ortada açık avlu, avluyu saran revaklı balkon, avlunun güney kuzey cephelerinden balkona çıkılan tek kollu ahşap merdivenler ve doğu kanadı üzerinde yükselen üç katlı Anadolu Oteli hanın genel görüntüsünü oluşturmaktadır.

Çağdaşları olarak görülen İzmir Mirkelamoğlu Hanı (XVII. yy. sonları) ile Ankara Çukur Han'a (18. yy.) oranla sahip olduğu daha büyük yüzölçümü, Veli Paşa Hanı'nı mimari anlamda farklı kılan özelliktir. Veli Paşa Hanı'nı ayakta tutan ahşap iskelet sistemi, bu büyüklükte bir yapıda kullanılması açısından yine dikkat çeken bir özelliktir.

1911-1916 yılları arasında ve 1947'de iki kez yangın geçirmiş, zaman içerisinde yıpranarak iç ve dış cephelerinde bozulmalar oluşan handa, 2015'te başlanan onarım çalışmasına kadar doğu cephe giriş katında bulunan iş yerleri tarihî dokusundan uzaklaşarak güncel görünüm almış, reklam panoları, cam ve PVC kaplamalarla hanın tarihi yönü perdelenmiştir. Anadolu Oteli diye anılan konak kısmı ve hanın geri kalanı bu onarıma kadar atıl durumda kalmıştır.

Veli Paşa Hanı, T.C. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 10.09.1976 tarih ve A143 sayılı kararı ile korunması gerekli I. sınıf eski eser olarak tescillenmiştir.

Mimari bir eser oluşturulurken eserin inşa edildiği dönemin özellikleri; coğrafyası, ekonomik ve siyasi durumu yapıyı doğrudan etkilemektedir. 19-20. yüzyıllarda sönük bir taşra kasabası ve ortalama bir Anadolu kenti olan Çorum'un o dönemdeki ticari, sosyal ve kültürel hayatını yansıtmaması ve şekillendirmesi açısından Veli Paşa Hanı, üzerinde çalışılması gereken bir mimaridir. Ayrıca Veli Paşa Hanı, sahip olduğu mimari özellikler açısından da hanlar içerisinde daha önce dikkat çekilmemiş, geleneksel Çorum evleriyle geç dönem Osmanlı mimarisinin birleşimini yansıtan karkas sistemle ayakta duran bir kompozisyonudur. Yapıldığı dönemde sunduğu sıra dışı konaklama anlayışıyla otelcilik anlamında da dikkat çekilmesi gereken bir unsurdur. Veli Paşa Hanı henüz keşfedilmemiş ve tanıtılmamış tarihî bir değer olarak sanat tarihi için de daha ön plana çıkması gereken bir yapıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Veli Paşa Hanı'nın eski eserler sınıfında hak ettiği değeri kazanmasını sağlamaktır.

Çalışma, çeşitli kaynak ve birimlerden bilgi toplanarak, görüşmeler ve gözlemler yapılarak yürütülmüştür. Veli Paşa Hanı'na ait mevcut iki makaleden faydalanılmıştır. A.İlca' ya ait "Çorum Veliyyüddin Paşa Hanı" makalesi hanın mimarisini analiz edebilmek için yardımcı olurken Ö.İ.Tuluk'a ait "Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler; Çorum Veli Paşa Hanı-Anadolu Oteli" makalesi özellikle Anadolu Oteli kısmıyla Veli Paşa Hanı'nı özel kılan etkenler açısından bilgi sunmuştur.

Çorum Kent Arşivinde bulunan Veli Paşa Hanı'na ait eski fotoğraflar Çorum Belediyesi kültür işleriyle görüşmeler dâhilinde kullanılmak üzere alınmıştır. Belediyenin arşivindeki, hana ait gazete haberlerinin olduğu kaynaklar taranmıştır.

Bu tez çalışmasının yapıldığı dönemde Veli Paşa Hanı'nda hâlen çalışmakta olan Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğüyle sık sık görüş alışverişinde bulunulmuştur. Onarım çalışmasında görev alan teknik ekiple yapılan görüşmeler esnasında malzeme açısından, mimari ve teknik açıdan bilgi alınmış ve zaman içinde handa ne gibi değişiklikler yapılmış olabileceği hakkında görüşülmüştür.

Handa yerinde yapılan incelemeler esnasında fotoğraf çekimleri gerçekleştirilmiştir. Hanın onarımında çalışan mimar, mühendis ve işçilerle birebir görüşmeler yapılarak handaki mevcut durum ve yapılması planlananlar üzerinde konuşulmuştur.

Veli Paşa Hanı üzerinde analizler yapabilmek için öncelikle Türk İslam uygarlıklarında han kültürünün çıkış nedeni, yeri ve önemi araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde; en temel hâliyle korunma ve savunma gibi bir güvenlik unsuru olan hanların zaman içerisinde ne sebeplerle işlevini değiştirdiği ve bu değişimin ne yönde olduğu incelenmiştir. Bu şekilde bir çıkarıma varabilmek için hanlar konusu üzerinde yapılmış çalışmalar, tezler, ansiklopediler ve kitaplardaki bilgiler taranmıştır.

İkinci bölümde; Çorum ilinin tarihinden başlanarak, coğrafyası ve tarih içinde şekillenen ticaret hayatı incelenmiştir. Çorum ile ilgili hazırlanmış Çorum tarihini anlatan yıllıklar ve 5. Hitit Festivali Komitesinin hazırladığı Çorum Tarihi kaynaklarından yararlanılmıştır. Çorum yöresinde bu derece büyük bir ticaret hanının yapılmasında bu etkenlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise Veli Paşa Hanı'nın özgün biçim ve kullanımına yer verilmiştir. Özgün biçimini anlatabilmek için hanın geçirdiği onarımlar üç döneme ayrılarak bu süreç içindeki kullanım amaçlarından ve mimari yapısındaki değişimlerden bahsedilmiştir. Kent arşivinden alınan Veli Paşa Hanı'na ait tarihî fotoğraflar özgün yapısına dair içerdiği bilgilerle bu kısımda kullanılmıştır. Gazete arşivlerinden ulaşılan hana ait haberler Veli Paşa Hanı'nı dönemlere ayırabilmek adına bu bölümde yol gösterici olmuştur.

Ardından hanın mimari yapısı içerisinde iç dış tanıtımı, malzeme ve teknik özellikleri anlatılmıştır. Bu kısımda açıklamaları netleştirmek adına 2015 yılından 2022 yılına kadar

hana yapılan ziyaretlerde tarafımdan çekilen fotoğraflar kullanılmıştır. Bu süreçte hana onarım çalışmaları devam ettiği ve han tamamen eski ya da tamamen yeni bir görünüm kazanmadığı için bu fotoğraflarda tarihlendirme kullanılmamıştır. Bu bölüm onarım çalışmasını yürüten ekiple yapılan görüşmeler ışığında şekillenmiştir. Hanın planı, malzeme yapısı ve süslemeleri yerinde incelenmiştir.

Vakfiyelerde sunulan bilgiler ışığında hanın geçirdiği yenileme ve değişimler incelenerek bu vakfiyeler rehberliğinde tarafımda hazırlanan, hanın özgün yapısına ait Şema 3.1 çalışmanın bu kısmına eklenmiştir.

Malzeme ve süslemedeki değişimler yerinde incelenmiştir. Süslemelere ait çizimler Çorum İl Etüd Proje müdürlüğünden alınmıştır. Bu aşamada gözlem ve tarama teknikleri kullanılarak dizgesel bir araştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Hanın 2022 Nisan ayı itibariyle son görünümüne yer verilmiştir. Veli Paşa Hanı'ndan alınan son görüntüler tarafımdan çekilmiştir ve açıklamasına parantez içerisinde 2022 ibaresi konulmuştur.

Dördüncü bölümde Veli Paşa Hanı ile ilgili yapılacak değerlendirme İç Anadolu bölgesinde bu hana örneklik teşkil edebilecek, daha önce inşa edilmiş yapılar bağlamında, karşılaştırma ise yakın zamanlarda inşa edilmiş benzer tipolojilere sahip hanlar üzerinden yapılmıştır. Bu bölüm inşa tarihi, plan-teknik-malzeme, süsleme ve işlevsel açıdan değerlendirme ve karşılaştırmalar içermektedir. Karşılaştırma ve değerlendirmeler için bu hanların özgün durumuna ait çalışmalardan ya da 2022 yılı içinde onarım yapılmış haline ait güncel fotolarından yararlanılmıştır.

Değerlendirme ve karşılaştırma yapılan hanlar için Ek-4'te "İç Anadolu'daki Hanlar" başlığı altında bir envanter kaydı oluşturulmuştur.

Envantere kaydedilen hanlar; Veli Paşa Hanı'yla ortak özellikler barındırması, aynı mimari üsluba sahip olması, yakın yörelerde bulunması ya da yakın tarihe konumlandırılmış olması ve birbirini etkilemiş olabilecekleri gibi etkenler göz önüne alınarak seçilmiştir.

İşlevsel açıdan değerlendirme kapsamında, hanın sunduğu otelcilik anlayışı ile yapıldığı zamanda ki ve bugün sunduğu hizmet anlayışı incelenmiştir. Çağdaş hanların tarihinde sunduğu konaklama imkanlarıyla karşılaştırılmıştır.

Sonuç ve öneriler kısmıyla çalışma boyunca elde edilen veriler derlenmiştir. Çalışmanın kısıtlılık alanlarından bahsedilmiştir.

Araştırmanın alanı İç Anadolu'da ki hanlar içinde Çorum Veli Paşa Hanı'nın tarihi,mimari yapısı ve bugünü ile sınırlandırılmıştır.

Son aşamada araştırma ve gözlem yoluyla elde edilen bilgiler derlenerek yazıya aktarılmıştır. Görseller, durum tespitlerinde olduğu gibi ayrıntılarıyla anlatılarak ilgili bölümde verilmiş ve isimlendirilmiştir

1. BÖLÜM

ANADOLU'DA RİBAT-HAN-KERVANSARAY KÜLTÜRÜ

1.1. Ribat, Han ve Kervansaray Sözcüklerinin Kökeni

Malazgirt Savaşıyla (1071) birlikte Anadolu'nun kapıları Türklere açılarak bu topraklarda yerleşik hayata geçen Türk-İslam boyları yaşadığı bölgelerde hızlı bir imar faaliyetine girişmiştir. Bu hızlı yapılaşma yeni alanları ve bu alanlarda yeni işlevsel yapıları gerektirmiştir. Sivil mimari yapılar içerisinde önemli yeri olan hanlar da bu imar faaliyetleri içinde inşa edilen işlevsel yapılardandır.

En genel kavramıyla ticaret yolları üzerinde çeşitli amaçlarla kurulmuş konaklama yerleri kaynaklarda ribat, han ve kervansaray olarak görülmektedir. S. Sönmez; kervansarayların hem kitabelerinde hem de İslam sanat eserleri kaynakların da 'ribat' olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Hatta 'ribat' kelimesinin kervansaraydan daha geniş bir kullanım alanına sahip olarak sadece konaklanan yerler olmaktan ziyade askerî, dinî ve sosyal müesseseler olduğunu da anlatmaktadır.¹ Birbirinin devamı yahut daha gelişmiş biçimdeki örnekleri için kullanılan ribat-han-kervansaray sözcükleri, sözcük kökeni ve yapının niteliği bakımından farklılıklar içermektedir.

Diğer bir ifadeyle kaynaklarda 'kervansaray', 'ribat' ve 'han' kelimelerinin benzer anlamlarda kullanıldığı gözlenirken söylemlerindeki farklılaşmanın kullanım amaçlarına bağlı olarak değiştiğini DİA'da Ş. ERYAVUZ 'hanların mal yapımının ve ticaret işlerinin birlikte yürütüldüğü yerler olduğunu ve ismini buradan aldığını, kervansarayların şehirler arasındaki yollar üzerine ihtiyaçtan dolayı yaptırılan konaklama merkezleri olduğunu, ribatların ise daha çok sınır boylarına askerî amaçlı binek hayvanların ve ordu birliklerinin konakladığı yerler olduğu şeklinde bu kavramlara açıklık getirmiştir.²

F. Köprülü; Endülüs medeniyetiyle İspanyolcada 'rebato' şeklinde ortaya çıkan bu kelimenin düzen, tertip anlamlarının yanı sıra "İslam taktiğine göre bir süvari müfrezesi tarafından yapılan baskın"³ anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Ribat (Arp); kelimesi Kuran-ı Kerim'de "ribâtü'l-hayl" diye tabir edilmektedir.⁴ Ribatü'l-hayl (Arp); cihat için bağlanıp beslenen atlar anlamına gelmektedir. Bunların yanı sıra hadis kitaplarında 'nöbet tutmak' ve 'sınır beklemek' anlamlarını da içermektedir.⁵ Bu terimin dinî

¹ Selami Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)". <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/31562>. (erişim 20.08.2020), Der., Köprülü, Mehmet Fuat. "Vakıflara Ait Tarihi Islahatlar". *Vakıflar Dergisi*. II (1942): s.267-270-288.

² Şebnem Eryavuz, "Kervansaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kervansaray>. (erişim 20.02.2020), s.99.

³ Sönmez, a.g.e, s.273.

⁴ Muhammed Hamdi Yazır. *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, el-Enfâl 8/60. Konya: Haktan Yayın Dağıtım. t.y.

⁵ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İsmail Yiğit. 35 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s.76.

ve askerî bir müesseseyi işaret ettiği sonucuna ulaşılabilir. Başta sadece askerî ve dinî amaç güden bu yapıların zamanla kendine has İslami bir tahrir oluşturduğu görülür. Bu değişim şu şekilde kaydedilir:

Ribat, cihada hazır bulundurmak üzere, binek hayvanlarının toplandığı yerdir. Sonraları ribat aynı zamanda "ulakların hayvan değiştirme konağı, kervansaray" olarak da, buna çok yakın bir mana kazanmıştır. Bununla birlikte bu tabir daha çok bir nevi dini ve askeri mahiyetteki müesseseye ad olmuştur ki, kendine has İslami bir buluş olarak görülmektedir.⁶

Kervansaray (Fars.) sözcüğünün kökeni ile ilgili olarak çıkarılan sonuç bu yapıların ilk hâlinin ribatlar olduğu düşüncesidir. Nitekim kervansaray yapılanmalarının ilkleri olarak gösterilen Gaznelilerden kalan Ribat-ı Mahi (1019-1020), Karahanlılardan kalan Ribat-ı Melik (H.471/M.1078-1079) ve Selçuklulardan kalan Ribat-ı Anurşirvan (1029-1049)⁷ ribat kelimesiyle anılmaktadır.

Kervansaray ve ribat kelimeleriyle aynı anlam yüklenen ancak asırlar içerisinde farklılaşarak bu anlamları aldığı görülen diğer bir kelime de 'han' tabiridir. Han (Fars.) kavramının "Anadolu'daki çok sayıda şehir merkezinde ve taşradaki en bilinen görkemli kervansaraylar için kullanıldığı" aktarılmaktadır.⁸

Ribat, han ve kervansaray kavramının ortaya çıkışı, İslamiyet'in Arap yarımadasında en yaygın olduğu ve sınırları aşarak gittikçe büyüyen bir coğrafyaya sahip olduğu Hz. Ömer'in halifelik döneminden itibaren incelenmelidir. Gittikçe genişleyen coğrafi sınırlar cihat, güvenlik ve uzak bölgelere taşınma ve ticaret kavramlarını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçla birlikte İslam coğrafyalarının, içinde çok miktarda kervansarayın yer aldığı imar faaliyetlerinde bulunulduğu görülmektedir.

"Kuzey Afrika'dan Türkistan'a kadar her yerde savunma duvarıyla çevrili, içeriye tek kapıdan girişin sağlandığı, ahır, ambar, askerlerin barındığı bölümler ve gözcü kuleleri bulunan ribâtlar inşa edilmiştir."⁹

İslam coğrafyasının ulaştığı Orta Asya'dan İspanya'ya kadar her bölgede bu tip yapıların görülmesi mümkündür. Türk-İslam kültürü birleştikten sonra da hanlar İslamiyet'i kabul eden Türk boylarının yaşadığı bu coğrafyalarda sıklıkla görülmeye başlamıştır.

⁶ Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam", s.273.

⁷ Oktay Aslanapa. *Türk Sanatı 1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi Kültür Yayınları, 1972, s. 32, 93, 95.

⁸ Sönmez, a.g.e, s.274.

⁹ Eryavuz, "Kervansaray" s.299.

1.2. Riba, Han ve Kervansarayların Genel Özellikleri

1.2.1. Ribat, han ve kervansarayların yapım ve kullanım amaçları

Tarih boyunca hanların hangi amaçlarla kurulduğunu anlayabilmek için onların niteliği hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir.

Fetihlerle birlikte sınırları genişleyen İslam coğrafyalarında sınırların güvenliği, savunma, uzak menzillerde barınma, pazar ve taşıma gibi yeni olgular ortaya çıkması ve önlemler alınmasının gerekliliği açıktır. Han yapıları başlıca bu etkenler çerçevesinde şekillenmiştir.

Bir kale görevi gören ve o mahiyette inşa edilen ribatlar İslamiyet'in doğup yayılmaya başladığı dönemlere dayanır. Birinci öncelik olarak savunma ve korunma amaçlı yapılan bu yapılar fethedilen topraklara kadar olan sınır boylarında sıklıkla görülür.

İslam sahası dışındaki steplerden veya dağlardan gelecek çapulları ve akınları önlemek, dâhili isyanlara meydan vermemek veya bunları kolayca bastırmak için, yavaş yavaş, gerek İslam sahası içinde gerek hudutlarda bir müdafaa sistemi vücuda getirildi.¹⁰

Ribat, han ve kervansaray diye anılan yapıların sadece sınırları korumak değil aynı zamanda askerlerin ve hayvanlarının da bakımı ve dinlenmesi için mevcut bölümlerden oluştuğu görülür. Kaynaklarda bunların, zaman zaman askerler için kışla olarak görev yaptıkları aktarılmaktadır.¹¹

Bu yapıların diğer bir kullanım amacı olarak ise güvenlik konusu ön plana çıkmaktadır. Menziller üzerine kervansaraylar inşa edilmekte idi, dolayısıyla kervansarayları takip etmek aynı zamanda bu güzergâhları da gözetim altında tutmak demektir. Bununla birlikte kervansaraylar aracılığıyla bir güvenlik ve takip sistemi kurulduğu da anlaşılmaktadır.

Eflaki (?-1360)¹² bir fıkrasında yolların güvenliği ve kervansarayların önemini şöyle anlatır:

Bir gün Sivaslı Fahreddin Sivas'tan gelmiş, Muineddin Pervane ve başka emirlerle birlikte Mevlâna'yı ziyarete gitmiş; Mevlana ona gelişinin hangi konaktan olduğunu sorunca Fahreddin "Emir Pervane Han'ından geldiğini" söylemiş, Mevlana ona bu yol üzerinde Pervane'nin hanı olup olmadığını sorunca o, "Evet vardır, onun zamanında emniyet ve asayiş o derecededir ki kervan hangi sahraya konarsa orada korkusuz konaklayabilir" demiştir.¹³

¹⁰ Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam", s.275.

¹¹ Yasin Şen, "Yabancı Yolcunun Uzun Hikâyesinde Kervanlar ve Kervansaraylar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*. 4/8 (2017): 160. Der., *Türkler Ansiklopedisi*. Gönül Çantay. 6 cilt. "Türk Mimarisinde Kervansaraylar". Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012, s.109.

¹² Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-eflaki>. (erişim tarihi: 10.05.2022).

¹³ Sönmez, a.g.e, s.281.

Hanlar güvenlik kaygıları dışında gelip geçen yolcuların, kervanların ve dahi ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına rahatça ulaşabileceği şekilde yapılmıştır. Özellikle Selçuklularda iktisadi-ticari amaçlarına hizmet etme noktasında çok işlevsel han örneklerinin varlığı bilinmektedir. Bu nedenle Selçuklu hanlarında iki önemli özellik göze çarpar: “Kervansaraylar müstahkem surlarla çevrilmiş, surları üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış ve bu suretle her türlü tehlikeye karşı korunabilecek bir savunma tertibatıyla teçhiz edilmiştir.”¹⁴ Aynı zamanda;

İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticarî eşyayı koyacak depolar, yolcuların namaz kılmaları için mescitleri, hamamları, şadırvanları, hastaneleri ve hatta vakfiyelerden anlaşıldığına göre, eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir etmek ve fakir olanlarına yenisini yapmak için ayakkabıcıları, nalbantları ve her ihtiyacı karşılayacak teşkilât ve tesisleri, bütün bunları ve bunlara ait gelir ve masrafları idâre edecek divân (büro)ları ve memurları vardı.¹⁵

Bu bilgiler doğrultusunda aslında kervansarayların devlet eli ile de işletildiği ve aynı zamanda vakıf görevi görerek ihtiyaç sahiplerine yardımcı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kervansarayların kervan yolları üzerinde ve sonraki dönemlerde yükselen ticarî faaliyetler dâhilinde şehir yapılanmaları içinde bir bedesten görevi gördüğü ya da bedestenin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir içi hanlarından Bursa Eski İpek Hanı (XV. yy.) bir bedesten içerisinde konumlanmış hanlara örnektir. Eski İpek Hanı, Çelebi Sultan Mehmet (? -1421)¹⁶ tarafından Yeşil Külliye 'ye gelir getirmesi amacıyla yaptırılmıştır ve bedestenin bir parçasıdır.¹⁷

¹⁴ Muhammet Kemalöğlu, “Türkiye Selçuklularında içtimai müesseseler ve eserler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4 (2014): 18, Der., Turan, Osman. “Selçuklu Kervansarayları”. *Belleten*: X/39, 1946, s.471-496.

¹⁵ Kemalöğlu, “Türkiye Selçuklularında”, s. 18.

¹⁶ Halil İnalçık, "Mehmed I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-i>. (erişim 09.05.2022).

¹⁷ Pınar Gürhan, “Bursa Hanlar Bölgesinde Yer Alan Hanlar Üzerine bir İnceleme”, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V. 1265, https://www.academia.edu/19622021/Bursa_Hanlar_B%C3%B0lgesinde_Yer_Alan_Hanlar_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme. (erişim tarihi: 29.02.2020).

Fotoğraf 1.1. Bursa İpek Hanı¹⁸

“Kervansaray kavramı İslam dünyasının çeşitli yer ve asırlarında; kervansaray, tekke, zaviye, hankah, han, düveyre, buk'a, dergili, savma'a, asitane ve yaygın ifadeyle ribat şeklinde”¹⁹ ifade edilmektedir. Tekke, zaviye, hankah gibi ibadet edilen ya da dinî eğitim verilen terimlerle anlamdaş olarak kullanılması aslında hanların ibadethane görevi üstlendiğine de işaret eder.

“Şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş olup içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava müşahede edildikleri”²⁰ şeklinde ifadeler de kullanılır. Devletin sınırları genişledikçe aslında uç bölgelere yapılan hanlar zamanla sınırların iç kısımlarında kalmıştır. Bu sebeple askerî niteliğinden uzaklaşan hanlar, sosyokültürel müesseseler hâline de gelmiştir. İslamiyet'teki cihat anlayışıyla sürekli seyahat hâlinde olan kişilerin sıklıkla toplandığı yerler olma durumu da ortaya çıkmıştır. Bu açıdan hanlar için bir bölgedeki şehirleşme fonksiyonu oldukları söylenebilir.

Kahramanmaraş Afşin'de bulunan Ashab-ı Kehf Külliyesi (MS. 466) içinde konumlanmış ribatta belirgin olarak büyük bir mescid, tonoz ile kapatılmış uzun holler ve çile odaları bulunmaktadır. Bu durum bu yapılarda tarikatların etkin faaliyetlerine ve çilehane geleneğinin bu mekânlarda hayat bulduğunun kanıtıdır. Bu bilgiden yola çıkılarak hanların aslında bir eğitim müessesesi olduğu sonucuna da varılabilir.

1.2.2. Ribat, han ve kervansarayların özellikleri ve değişimler

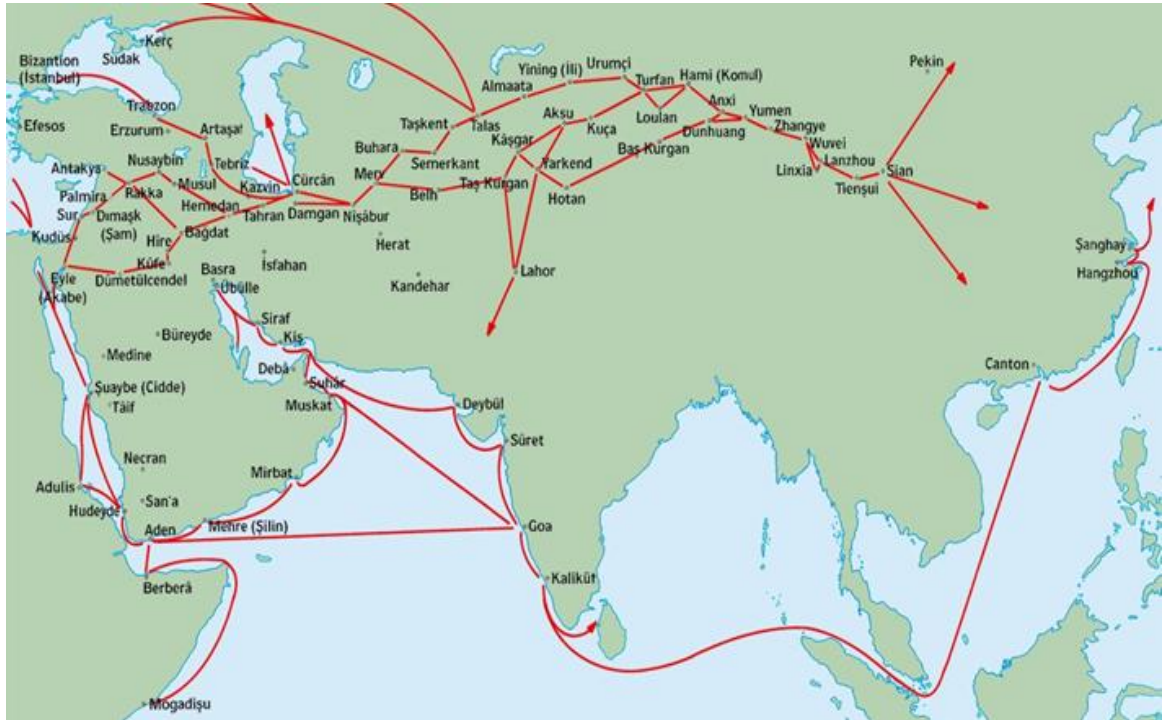
¹⁸ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekler/pek-han>

¹⁹ Sönmez, "Ortaçağ Türk ve İslam", s.274-275.

²⁰ Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklularında", s.4.

Türk-İslam eserleri İslamiyet'in doğup yayılmaya başladığı dönemlerden itibaren geçtiği tüm coğrafyalarda kendini göstermiştir. İslamiyet'in ulaştığı bölgelerin coğrafi özellikleri, inşa eden devletin siyasi-ticari ekonomik faaliyetleri ve zamanın imkânları dâhilinde sürekli değişme ve gelişme göstermiştir.

Türklerin Anadolu'ya akınlarıyla birlikte han kültürü Anadolu topraklarına taşınmaya başlamıştır. Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olan Anadolu toprakları, bu coğrafyada kurulan her devlet için önem arz etmiş ve İpek yolu gibi önemli bir ticaret yolunu avantaj olarak kullanmıştır.

Harita 1.1. İpekyolu haritası²¹

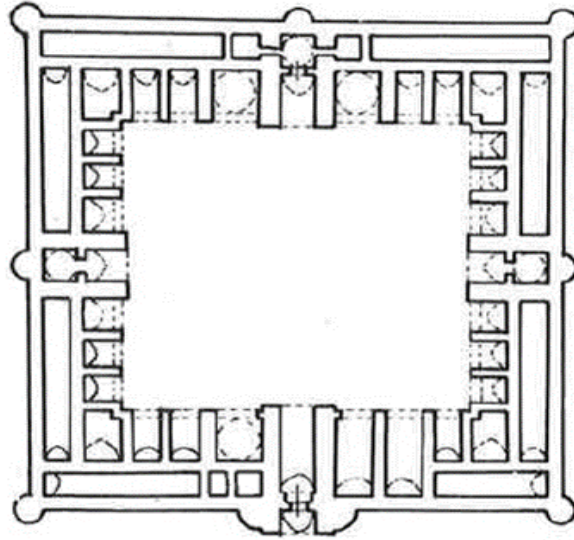
İpek Yolu, Orta Çağ'da, Çin'in Xian (Şian) kentinden başlayıp bir kolu Özbekistan'ın Kaşgâr kentine, oradan Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan'ı geçip Hazar Denizi'ne; diğer kolu Karakurum Dağları'nı aşarak İran üzerinden Anadolu'ya ulaşıyordu. Anadolu'ya girmeden bir kol Suriye'nin Lazkiye Limanı'na ulaşır, diğer bir büyük kolu ise Anadolu topraklarına girerdi.²²

²¹ <http://xn--islamansiklopedisi-ibk.org.tr/ribat>.

²² Gökçe Günel, *Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler*. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları. Ankara, 2007, s. 14.

Hanlar, konumlandığı mevki olarak işlek ticaret yollarında yoğunlaşmıştır. Anadolu topraklarında hanlar, İlhaneliler (1256-1353) döneminde İpek yolunun geçtiği Erzurum, Erzincan, Sivas, Konya ve İstanbul'a kadar görülür. Osmanlı'nın kurulduğu dönemlerden itibaren yoğunluk yön değiştirerek Tebriz'den başlayıp Erzurum-Erzincan-Tokat üzerinden Amasya'ya kadar hanların yayıldığı görülür. Bu güzergâhlara bakılarak hanların konumlandığı mevkilerin tesadüfi olmadığı anlaşılmaktadır.

“Kervansaraylar, İslâm tarihindeki kimliğini ilk Müslüman Türk devleti olarak bilinen Karahanlılar (840-1212) zamanında kazanmıştır.”²³ Ancak tarihlendirme olarak bakıldığında farklı sonuçlara ulaşılır. İlk kervansarayın “ribat” adıyla Gazneliler döneminden kaldığı da tarihlendirmesine bakılarak söylenebilir. Bu yapının adı Ribat-ı Mahî'dir.”²⁴

Şema 1.1. Ribat-ı Mahî Şeması²⁵

²³ Habibe Kazancıoğlu, “Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014, s.110

²⁴ Şen, “Yabancı Yolcunun”, s.151-167.

²⁵ Aslanapa, *Türk Sanatı 1*, s.52.

Fotoğraf 1.2. Ribat-ı Mahi dış görünüş²⁶

Ribat-ı Mahi İslam'dan sonraki Türk han yapıları içerisinde, kurulan ilk Türk-İslam devletlerinden olan Gazneliler tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla ilk tarihlere konumlandırılanlardan olup kendinden sonra inşa edilen bu nitelikte ki yapılara kaynaklık etmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Yapının kare planlı ve öne doğru taşmış bir taç kapısı bulunmaktadır. İçeri girildiğinde ortadaki kare avlunun dört bir yanından küçük eyvan şeklinde açıklıklar bulunmaktadır.

Tuğla malzemeden inşa edildiği fotoğraflarda görülmektedir. Örtü olarak tonoz ile kubbenin birlikte kullanıldığı ve kufi bir kitabeye sahip olduğu belirtilir.²⁷

²⁶ Aslanapa, *Türk Sanatı 1*, s.53

²⁷ Yılmaz Can ve Recep Gün. *Türk İslam Sanatları ve Estetiği*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2018, s.144

İlk Türk İslam uygarlıklarından Karahanlılar da han yapıları üzerine örnekler vermiştir. “Önemli Karahanlı kervansarayları olarak Buhara-Semerikand yolunda Ribat-ı Melik (1078-1079), Merv-Amul yolunda Akçakale (XI. yy. sonu), Amul-Harezm yolunda Day Hatun (11. yy. sonu) Dehistan (11. yy.) ve Başane (11. yy. sonu veya 12. yy. başı) kervansarayları sayılabilir.”²⁸

Türkmenistan-Arnul’da bulunan Daye Hatun Kervansarayı (12. yy.) gibi Karahanlı kervansaraylarında görülen tuğla yapı, kare plan ve cephelerin zengin süslemeleri dikkat çekici unsurlardandır. “Karahanlılardan kalan diğer kervansaraylar bu yapıların çok zengin ve çeşitli tiplerini ve sonraki Türk kervansaraylarına etkilerini açıkça göstermiştir.”²⁹ Selçuklular döneminde yapılan eserler Karahanlı dönemi kervansaraylarını kaynak edinmesi açısından bu etkileri yansıtmaktadır.

“Gaznelilerin ve Karahanlıların tahrip olan yapıları Büyük Selçuklular (M. 1038-1157) zamanında onarılmıştır.”³⁰ Üstelik onarmakla kalmayıp devletlerin bıraktığı mevcut eserleri geliştirerek Sultan Hanı (1229, Aksaray) gibi daha büyük, daha görkemli eserler ortaya koymuşlardır. Selçuklular Anadolu’da fethedilen yerlerde iskân faaliyetlerine girişmiş ve hanlar inşa etmiştir. Anadolu’nun coğrafi konumu ve içinden geçen ticaret yolları ticari-iktisadi hayatın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

İpek Yolu, Anadolu Selçuklu döneminde doğu batı, kuzey-güney yönünde Anadolu’yu hiçbir ülkede olmadığı kadarıyla bir ağ gibi dolaşır. Erzurum, Sivas, Kayseri ve Konya’da düğüm oluşturan bu yollar kuzeyde Sinop, güneyde Antalya’ya kadar uzanırdı.³¹

Selçuklu kervansaraylarında da daha önceki yapılar gibi yolcuların her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik, kalacak yere ilaveten mescit, hamam ve hayvanlar için yapılmış kısımlar göze çarpar. Ayrıca bu döneme ait eserler, han yapıları büyüklükleri ve süslemeleri açısından en gösterişli yapılardır. Selçuklular dönemiyle birlikte han yapıları Anadolu’nun her yanında görülmeye başlamıştır. Barınma, korunma gibi amaçlar taşıyarak dış duvarları sağlam taş malzemelerden kale gibi görünmektedir. Ancak içlerinde yer alan mescit gibi yapılar yeterince gösterişli olmaktan geri kalmamıştır.

Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han (1229), Konya-Alanya yolundaki Alara Han (1232), Konya- Aksaray yolundaki Zazadin Han (1237) ve Kayseri-Malatya yolundaki Karatay Hanı (1240-1241) Selçuklular döneminde yapılmış hanlardandır.³²

²⁸ Can ve Gün, *Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, s.135.

²⁹ Aslanapa, *Türk Sanatı 1*, s.32.

³⁰ Kazancıoğlu, “Osmanlı Dönemi”, s.113.

³¹Günel, *Anadolu Selçuklu* s.342.

³² Aslanapa, *Türk Sanatı 1*, s.199.

Selçuklular dönemiyle birlikte zirveye ulaştığı görülen kervansaray kültürü Osmanlılar döneminde de kendilerinden önceki devletlerin kervansaray yapımı tecrübelerinden faydalanmıştır. Ayrıca yerleşim güzergâhları üzerinde inşa faaliyetlerinde bulunulmaya devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti, daha önceki yüzyıllardan beri devam eden kervan yollarını ve bu yollar üzerindeki yapıları muhafaza etmiş, onarmış ve kullanmıştır. Ayrıca zaman zaman gerek savaşlar, gerek ticaret ve hac kervanlarının ihtiyacı, gerekse mahallî halkın istek ve arzuları sonucu yenilerini inşa etmiştir.³³

Han, kervansaray yapıları ve konumlandığı bölgeler incelendiğinde yollar üzerinde kervanlar için inşa edilmiş menzil kervansaraylarının yanında kalabalık merkezlerde inşa edilmiş şehir içi kervansaraylar da bulunmaktadır.

Şehirler arası yollar üzerine yapılan menzil kervansaraylarının sağlam ve korunaklı yapısının temelinde; eşkıya baskınlarını önlemek, coğrafi engellerden kaynaklı tehlikeli geçitleri ve köprüleri emniyet altına almak kervanlara güvenli bir ticari hayat sunmak olduğu anlaşılır.

Şehir içi kervansarayların yapısı incelendiğinde ise bu yapıların aslında sadece bir kervansaray işlevi görmediği, bunun yanı sıra ticari bir merkez ya da halkın bir araya geldiği mekânlar olarak öne çıktığı görülmektedir.

Osmanlı döneminde yapılan hanlardan biri olan Emir Hanı (1339-1340) bir şehir içi han özelliği göstermektedir ve Orhan Gazi Külliyesi içerisinde ticari bir unsurdur. Emir Hanı ilk bedesten olması açısından önem arz etmektedir.³⁴

³³ Kazancıoğlu, "Osmanlı Dönemi", s.117

³⁴ Gürhan, "Bursa Hanlar Bölgesinde", s.1263

Fotoğraf 1.3. Bursa Emir Hanı³⁵

Yalnızca bir kervansaray olma özelliği değil, bir külliye içinde yer alarak bedesten görevi gördüğü sonucuna ulaşılır. “Bu özellikteki hanlar, tamamen Osmanlı Devleti’nde inşa edilmiş yapılardır”.³⁶ Genel olarak bu hanlar iki katlı, zemin katları tamamen ahır veya ambar olarak inşa edilmiştir. Birinci kat müstahdem odalar şeklinde ikamete için ayrılmıştır.

Osmanlı mimari tarihinde izler bırakan Mimar Sinan’ın bu kapsamda inşa ettiği eserler hâlen bu yapılar içinde öne çıkmaktadır. İstanbul’da bulunan Cebeciler Hanı (18. yy.) ve Kurşunlu Hanı (1561) bu eserlere örnektir.

Osmanlı Dönemi’ndeki han yapılarıyla ilgili “Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanlarının Mimarisi” kitabında C. Güran; bu dönemde hanların Selçuklular döneminde olduğu gibi kale işlevinden uzaklaşmasını, cephe mimarisindeki büyüklük ve ihtişam arzusu ile ana kapının büyüklüğünü, bu dönemde öne çıkan özellikler olarak aktarır. Yapının dışa bağlantısının arttığını, yolcu ve kervanları barındırmaya devam ederken askeri alandaki görevinin azaldığını vurgulamaktadır.³⁷ Zengin ve güçlü bir devlet olma özelliği taşıyan Osmanlı Devleti’nin bu dönemde han yapıları için güvenlik, korunma gibi zaruri ihtiyaçlardan estetik ihtiyaçlara yöneldiği bu ihtişamlı yapılar ışığında anlaşılmaktadır.

³⁵ <https://www.bursa.com.tr/emir-han-326.html>

³⁶ Kazancıoğlu, “Osmanlı Dönemi”, s.124

³⁷ Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanlarının Mimarîsi*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1976, s.9,10.

2. BÖLÜM

ÇORUM YÖRESİ VE TARİHİ YAPILARININ ŞEKİLLENMESİNDEKİ UNSURLAR

Bir bölgedeki tarih, coğrafya, yer şekilleri, o bölgede yaşamış ve yaşayan medeniyetler, devletler, ırklar, sosyal-kültürel hayat ve inanış bu bölgede şekillenen mimari eserleri etkileyen unsurlardır. Tarihsel süreçte değişen bu unsurlar o bölgenin imarındaki değişimi de aynı oranda etkiler. Çorum yöresindeki tarihsel değişim ve bu değişkenlerin Çorum ilindeki durumu, mevcut tarihî yapılar hakkında çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır.

2.1. Tarihsel Gelişim

Çorum yöresi tarih öncesi ve tarih çağları boyunca uygarlıklara sahne olmuş, önemli kültürleri bünyesinde barındırmıştır. Ancak bu kültür ve uygarlıkların bugünkü Çorum sınırlarından ibaret olup olmadığı kaynaklarda net değildir.

Çorum ilinde bulunan tarihi kalıntılardan anlaşıldığı üzere Çorum yöresinde yerleşmelerin tarihsel süreçte tarih öncesi çağlarda başladığı görülmektedir. Bu yörede Paleolitik (MÖ 600.000-10.000); yontma, avcılık ve toplayıcılık evresi olan tüketimci ekonomi evresi ile Neolitik (MÖ 8.000-5.500); cilalı taş veya üretime geçiş evresi diye adlandırılan döneme ait bazı taş aletler bulunmuştur ancak Kalkolitik (MÖ 5.500 – MÖ 3.000) çağda gerçek anlamda yörede yerleşmelerin başladığı ve bakırdan yapılan malzemelerin kullanıldığı görülmektedir.³⁸

Yörede kazısı yapılan hemen her alanda bakır madeni, yeraltı galerileri ve bakırdan kap kakak çıkarılmıştır.³⁹ Bulunan kalıntılar yörenin ne denli Kalkolitik yerleşmelere tanık olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Bayat ilçesinin Astar mevkiinde bulunan doğal bakır filizleri bölgedeki zengin maden yataklarına işaret etmektedir. Doğal bakır madeninin bulunması Kalkolitik Dönem ile bağlantılıdır.⁴⁰

Bir yörede bulunan maden kaynakları kadar, bu madenleri işleme yetisi de insanlık tarihindeki en önemli becerilerden biridir. Bu nedenle maden kaynaklarının bol olduğu bölgelerde insanlar zenginleşmiş ve bu bölgeler diğer uygarlıklar açısından çekim merkezi hâline gelmiştir. Tunç Çağı itibarıyla Çorum ilinde saf bakır madeninin filizleri artırılmaya çalışılmış ve aynı zamanda bulunan madenlerle alایشım yapılmaya başlanmıştır.⁴¹

³⁸ Uluç vd., a.g.e., s.23

³⁹ "En Eski Maden Ocağı Çorum'da Bulundu". <https://www.ntv.com.tr/turkiye/en-eski-maden-ocagi-corumda-bulundu,LX6jgH-W20yvlfYBeqUx9Q>. (erişim 12.05.2022).

⁴⁰ Engin Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi Ve Kökeni", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi, Müze İcra Kumlu Ankara*, 1-9 (1981): s.95-96.

⁴¹ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.24.

Zengin maden kaynakları ve ticareti sebebiyle Çorum bölgesinde birçok güç egemen olma çabasına girmiştir. MÖ 3.000'de Anadolu'da 17 kadar kent beyliğinin bulunduğu Boğazköy'de bulunan Akadca bir metinden anlaşılmaktadır.⁴²

Bu yöreyle bütünleşmiş ve birlikte anılan dönem şüphesiz Hititler (MÖ 1650 - 1200) dönemidir. "Yörede siyasal birleşme ve devlet kurma Hititler tarafından gerçekleştirilmiştir."⁴³

Bu dönemin en büyük özelliği kent beyliklerinin yerini büyük bir devlet yapılanmasının almasıdır. MÖ 1200 yıllarında yapılan akınlarla Hititler yıkılmış, bölgede Lidyalılar üstünlük kurmuş, ardından Persler tarafından Lidyalıların egemenliğine son verilerek bölgede Pers Krallığı idaresi başlamıştır. ⁴⁴

Ticaret yollarının bulunması ve ekonomik gücü sebebi ile Perslerin hâkimiyet kurdukları bölge içerisinde Çorum'a özellikle önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemden sonra da iç karışıklıklar hız kesmeden devam etmiştir. Türk akınları da bu karışıklıklara sebep olan etmenlerdendir.

Bu karışıklıklardan sonra yavaş yavaş Türk etkisinin görüleceği Anadolu topraklarının içinde Çorum yöresi de bulunmaktadır. Bölgeye ilk olarak ne zaman Türk boylarının geldiği ya da yerleştiğiyle ilgili açıklayıcı bir bilgi yoktur. Türklerin 1071'te Malazgirt Savaşı'yla Anadolu'ya girmelerinin ardından Çorum yöresinde de Bizans Devleti (MÖ 27 - MS 1453), Selçuklu boyları (1040 - 1157) ve Danişmend Beyliği (1080 - 1178) tarafından da zaman zaman yurt tutulmaya çalışılmıştır ve tutulmuştur.⁴⁵

Düzenli bir şehir yapısına kavuşup, büyüyüp genişlemesi Osmanlı Devleti (1299- 1922)⁴⁶ döneminde gerçekleşmiştir. Çorum'da hâlen varlığını devam ettiren tarihi yapıların çoğunun Osmanlı dönemine ait olması ya da bu dönemde onarım yapılmış olması, daha önce kente gelen yönetimlerin Osmanlı yönetimine nazaran kentte kalıcı eserler bırakmadıkları ya da Osmanlı eserlerinin tahrip olması olasılığı, daha dayanıksız eserler bıraktıkları yönünde bir düşüncüyü ortaya çıkarmaktadır.⁴⁷ Bu durum kentin Osmanlı döneminde daha çok yapılandığına delil olarak gösterilmektedir.

⁴² Uluç vd., a.g.e., s.13.

⁴³ Uluç vd., a.g.e., s.13.

⁴⁴ İlhan Şahin. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 8 cilt. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s.373-376.

⁴⁵ Uluç vd., a.g.e., s.61-80.

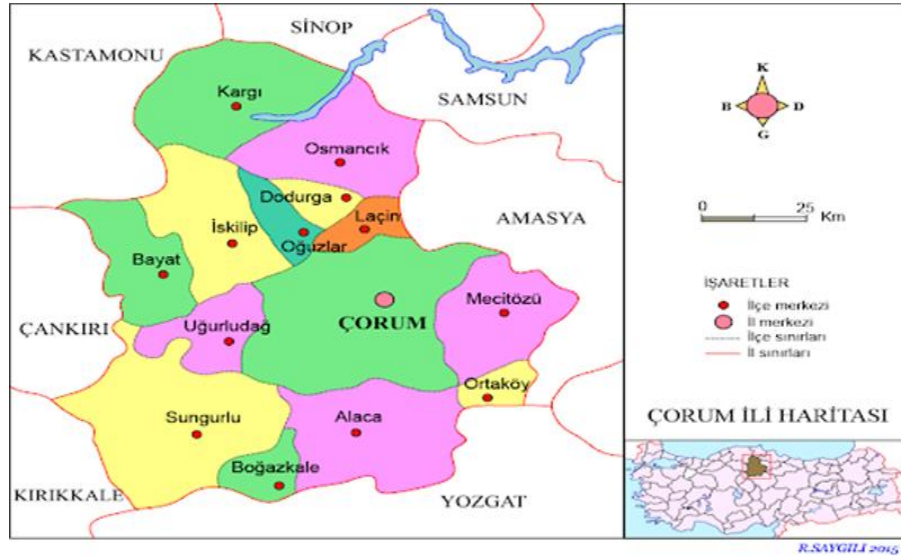
⁴⁶ Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/osmanli-tarihine-giris/> (erişim: 10.05.2022).

⁴⁷ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.75.

2.2. Coğrafi Konum

Çorum, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Doğuda Amasya, güneyde Yozgat, batıda Çankırı, kuzeyde Sinop, kuzeydoğuda Samsun, güneybatıda Kırıkkale ile çevrilidir. Yüzölçümü 12.820 km²'dir.⁴⁸

Yaklaşık 33°58'-35°31' doğu boylamları ile 39°55'-41°19' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Deniz seviyesinin ortalama rakımı 801 m civarındadır. 13 ilçesi bulunan ilin ilçe merkezlerine uzaklığı; Alaca 52 km, Bayat 83 km, Boğazkale 87 km, Dodurga 42 km, İskilip 56 km, Kargı 106 km, Lâçin 29 km, Mecitözü 37 km, Oğuzlar 68 km, Ortaköy 57 km, Osmancık 59 km, Sungurlu 72 km ve Uğurludağ 66 km'dir.⁴⁹

Harita 2.1. Çorum ve ilçelerinin lokasyon haritası⁵⁰

Çorum, Orta Anadolu'da Kızılırmak kavisinin merkezî kısmında yer almaktadır. Konum itibariyle Karadeniz ikliminden İç Anadolu iklimine geçiş bölgesinde bulunur. Hissedilen iklim; yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır. Doğal bitki örtüsü bozkırdır.

"Çorum'da nüfus yoğunluğunu belirleyen nedenler çoğunlukla fiziki coğrafya etmenleridir."⁵¹ Tarım faaliyetlerinin rahat bir şekilde yapıldığı ya da ticaret yolu üzerindeki konumlar nüfus olarak daha yoğundur.

⁴⁸ "Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü", <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58671/cografya.html>. (erişim 02.03.2020).

⁴⁹ İl Kültür Turizm Müdürlüğü, *Coğrafyası Tarihi Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum* (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, t.y.), s.25.

⁵⁰ <https://cografyaharita.com/haritalarim/4I-corum-ili-haritasi.pngwww.islamansiklopedisi.org.tr>.

⁵¹ Asım Çoban, "Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri", *Marmara Coğrafya Dergisi*. 33 (2016): s.426.

“Çorum ili ve ilçelerindeki nüfus yoğunluk değerlerine genel olarak bakıldığında merkez ilçe hariç tüm ilçelerde nüfus yoğunluğunun sürekli düşme eğilimi gösterdiği, sadece merkez ilçede yoğunluğun artmakta olduğu görülür.”⁵²

Çorum nüfusu 2022 yılı TÜİK verilerine göre 526.282'dir. Bu nüfusun 261.366'sı erkek, 264.916'sı kadından oluşmaktadır. Yüzde olarak ise nüfusun %49,61'i erkek, %50,39'u kadındır.⁵³

2.3. Ticaret Hayatı

Çorum yöresinin birçok uygarlığa ev sahipliği yapması bazı nedenlere bağlanmıştır. Bunların başında Çorum yöresinde işaret edilen zengin maden kaynakları gelmektedir. Bayat, İskilip ve Osmancık hattının maden yatakları bakımından zengin olduğu belirtilir.⁵⁴ Zengin maden yatakları maden işletmesinin mümkün olduğu dönemlerden itibaren bölgede yoğunlaşan nüfusun başlıca nedenidir. “Geleneksel maden işletmeciliği, MÖ 3000'lerden beri Anadolu'da, dolayısıyla da Hitit ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir.”⁵⁵ Maden yataklarının yanı sıra bunların işlenmesi ve işleten devletlere getirdiği bayındırlık ve zenginliğin bölgeyi cazibe merkezi hâline getirmesi mümkündür.

Yazılı kaynakların olmadığı dönemlerden çıkarımlarda bulunmak için arkeolojik kalıntılardan yararlanılır. Çorum ilinin tarihsel süreçteki ticaret hayatını açıklayabilmek için hem arkeolojik kalıntılardan hem de yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. “Bölgede yapılan arkeolojik kazılara göre MÖ 3000'li yıllarda Mezopotamya ile kültür alışverişinin olduğu kanıtlanmıştır.”⁵⁶ Başka bir kaynakta ise Çorum yöresindeki ticari hayatla ilgili ilk bilgiler şu şekilde aktarılmaktadır:

“MÖ 2000'li yıllarda özellikle Asurlu tüccarlar bölgede alışveriş yapmaktaydılar. Hatta bazı tüccarlar ticaret yapabilmek için önemli Anadolu şehirlerinin yakınlarına yerleşmişlerdir. MÖ 2000 yılların başında Anadolu'da kurulan 10 büyük, 9 küçük pazar (karum) kentinden birinin Hattuşaş'ta (Boğazköy) olduğu yapılan kazılardan öğrenilmektedir.”⁵⁷

Hitit Devleti (MÖ 1650 - 1200) egemen olduğu dönemler boyunca Çorum ve çevresi en parlak dönemini yaşamıştır. Hitit Devleti'nin ekonomisinin tarıma ve hayvancılığa

⁵² Çoban, a.g.m., s.426,427.

⁵³ TÜİK. “31 Aralık 2021 Tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) İllere Göre İl/İlçe Merkezleri İle Belde/Köy Nüfusları”, 2021. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047. (erişim tarihi: 13.05.2022).

⁵⁴ Sevim Uluç, Ömür Bakırcı, Suraiya Faraçlı, Sevgi Aktüre ve İlhan Tekeli. *Çorum Tarihi*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, s.11.

⁵⁵ Mutlu Yılmaz, “Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 2 (2004): 59, Der., Kurt BİTTEL, Hattusha the Capital of the Hitities, Oxford Universty Press. (1970).

⁵⁶ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.27.

⁵⁷ Yılmaz, “Çorum İlinde”, s.59.

dayandırıldığı belirtilmektedir.⁵⁸ Hititlerin başkenti olan Hattuşaş, Çorum ilinin Boğazköy ilçesinde bulunur ve pazar anlamında o zamanki Anadolu'nun en önemli yerleşimlerinden biri olmasının yanı sıra madenleri işlemeyi öğrenen Hititler için zengin maden yatakları güçlü bir kazanç yöntemidir.⁵⁹

Bu bölgenin Bizans döneminde de zamanın yüksek mertebedeki din adamlarının bulunduğu ölçüde büyük sayılan kentleri arasında gösterildiği belirtilir.⁶⁰

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Çorum da diğer Anadolu kentleri gibi Türk akınlarna uğramış ve Türk boylarının hâkimiyetine girmiştir. Ancak Çorum yöresindeki iktisadi ve ticari hayatla ilgili çalışmanın konusuyla bağdaşan kısım daha çok Osmanlı dönemidir.

“Osmanlı idaresine girinceye kadar düzenli bir gelişme gösteremeyen Çorum, Osmanlı idaresi döneminde nüfus, fizikî yapı ve ekonomik yönden gelişti.”⁶¹ Çorum konumu itibarıyla bir liman kenti ya da ticaret yollarının direk içinden geçtiği bir kent değildir.

Harita 2.2. Osmanlı döneminde Anadolu'daki yollar⁶²

Osmanlı Devleti döneminde de anayol üzerinde bulunan şehirlerden biri değildir (Harita 2.2). Ana ticaret yolları üzerinde olmayan yerleşim bölgeleri ancak mahalli birer pazar kenti olabilir. O dönemde Çorum da bu tarife uymakta ancak kendi içinde bazı ekonomik faaliyetler

⁵⁸ Fatma Sevinç, "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (2008): s.11-32.

⁵⁹ Yılmaz, "Çorum İlinde", s.59.

⁶⁰ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.64.

⁶¹ İlhan Şahin, a.g.e., s.374

⁶² Yılmaz, a.g.e., s.60.

göstermektedir. Bunların arasında “1456’da şehirde bir boyahane, XVI. yüzyıl ortalarından sonra ise bir bedesten, iki han ve vakıflara ait en az 148 dükkân bulunduğu”⁶³ şeklinde bir bilgi aktarılmaktadır.

Dokumacılıkla ilgili mesleklerin çokluğu göze çarpmaktadır. Çorum’un en kalabalık meslek dalını o tarihte 23 kişi ile sofçular oluşturmaktaydı. Ayrıca boyacı olarak çalışan 12 kişi, şüphesiz ki zamanlarının önemli bir bölümünü sof boyamakla geçirmekteydiler. Bunun yanı sıra 6 hayyat (terzi), 9 bez ve ipek tüccarı, 5 külahçı, 1 abacı ve 4 kuşakçı dokuma dalında çalışmaktaydılar. ‘Cüllah’ diye adlandırılan dokumacıların sayısı sadece 7 kişiye ulaşmaktaydı. Ancak bunun yanı sıra pek çok kişinin hiç değilse kendi evlerinde kullanmak üzere kumaş dokudukları varsayılmaktadır. Dokuma sektörünün yanı sıra, sadece tabbaklık 17 kişi ve deri eşyası imalatı 15 kişi ile kalabalık bir meslek grubunu oluşturmaktaydı ⁶⁴

Bölgede hayvancılık 11. yüzyılda Türk boylarının Anadolu’ya girmesiyle başlamıştır. Göçebe hâlde yaşayan Türk boyları, hayvanları için Anadolu bozkırlarında geniş meralar bulmuş ve bu alanda ilerleme şansı yakalamıştır. Hayvancılığın yanı sıra hayvansal ürünler işlenip yoğurt, yağ, peynir gibi ürünlere ilave olarak halı, kilim, heybe çuval gibi dokumalar da pazara çıkmıştır.⁶⁵ Günümüzde Çorum merkez Çöplü Mahallesi’nde faaliyette olan “ayakkabı arastası” bölümündeki dükkânların hâlen dericilik faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir.

Dokumacılık, Çorum’un ekonomik faaliyetler göstermeye başladığı yıllardan günümüze kadar hâlen devam etmekte olan bir gelenektir. Kargı gibi ilçelerde küçük ölçekli iş yerleri ve zanaat kurslarında bu gelenek hâlen devam etmektedir.

Bu bölgedeki diğer meslek dallarından olan bakırcılık ve demircilik de 19. yüzyılda faaliyet göstermiştir. Ancak dünya çapında değişen ekonomik gelişmelerden bu meslek grupları da etkilenmiş ve zamanla saf bakır bulmakta zorlanan bakırcılık mesleği önemini kaybetmiştir. Bundan sonra kap kacak ve diğer aletlerin yapımında demir aletlerinin her türlü kentte yapılmıştır.⁶⁶

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecinde ve savaşlar döneminde zarar görmüş iktisadi ve ekonomik bir durum söz konusudur. Ancak 1980 sonrasında kentte endüstrileşme hareketi başlamış ancak endüstrileşmede zaman zaman düşüşler gözlenmiştir. Gıda endüstrisi Cumhuriyet sonrası ilk gelişen kollardandır, bunu dokuma ve inşaat sektörü izlemiştir.⁶⁷

⁶³ İlhan Şahin, a.g.e., s.375

⁶⁴ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.118.

⁶⁵ Uluç vd., a.g.m., s.150-152

⁶⁶ Uluç vd., a.g.m., s.158-159

⁶⁷ Yılmaz, “Çorum İlinde”, s.69-70

Çorum'un, ticaret yollarına uzak oluşu ticaret hayatını her dönemde zorlaştırmıştır. Ancak bölgede maden yatakları ve hayvanlar için geniş bozkırlar bulunması, bu alanlarla ilgili sektörlerin gelişmesine ve tarih boyunca işletilmesine olanak sağlamıştır.

3. BÖLÜM

VELİ PAŞA HANI

3.1. Veli Paşa Hanı'nın Özgün Mimarisi ve Kullanımı

19. yüzyıl sonlarına doğru Çorum Saat Kulesi'nin bulunduğu meydan, şehrin o dönemdeki en büyük camisi olan Ulu Cami, bu dönemde yapılan Hükümet Konağı ve çevresinde bulunan esnaf çarşıları, tüccar mağazaları, pazar yeri ve kahvehaneler ile kentin içinden geçen işlek yolların kesiştiği bir alan görünümündeydi.⁶⁸

Kuzeybatı yönü; Ankara üzerinden gelen uluslararası ticaret yolunun kente giriş noktası olan Sancaktar Camii'nin önünden geçerek meydana bağlanan yol kentteki en önemli bağlantı noktası olup Kubbeli Camii'nin önünden geçerek Saat Kulesi'ne bağlanan hat ve çevresi üzerinde hanların var olduğu bildirilmektedir. Terlemez Hanı(?)⁶⁹, Taşhan(?)⁷⁰ ve çalışmanın konusunu oluşturan Veli Paşa Hanı bu hanlar arasındadır.⁷¹

Bu hanlar incelendiğinde hepsinin "ticaret hanı" olmasının yanı sıra "yolcu hanı" özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Veli Paşa Hanı da Çorum şehir merkezinde bulunan bir ticaret ve yolcu hanıdır.

Fotoğraf 3.1. Veli Paşa Hanı dış görünüşü⁷²

⁶⁸ Uluç vd., *Çorum Tarihi*, s.177.

⁶⁹ Bu han günümüzdeki zafer çarşısının yerinde bulunan bir handı.

⁷⁰ Çorum Belediyesi Kent Arşivi, <https://kentarsivi.corum.bel.tr/dijital-arsiv/fotograf-arsivi/> (erişim 05.04.2021)

⁷¹ Uluç vd., a.g.e., s.177-178.

⁷² "Çorum Belediyesi Kent Arşivi", <https://corum.bel.tr/corum/gecmisten-gunumuze-corum-fotograf-lari> (erişim 05.04.2021).

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Veli Paşa Hanı'na ait iki adet vakfiye yer almaktadır. "H. 2 Muharrem 1283 / M. 17 Mayıs 1866 tarih ve 614 / 52-53-24 numaralarda kayıtlı vakfiyelere göre Çorum'un Şeyh Eyyüp Mahallesi'nde oturan Hacı Hasan Oğlu Veliyyüddin Ağa tarafından yaptırılmıştır."⁷³ İkincisi bir öncekine ek olarak hazırlanmış iki vakfiyeden yapının inşasına ilişkin bilgiler edinmek mümkündür ancak kesin olarak yapım tarihi bulunmamaktadır (Ek-4).

H. 2 Muharrem 1283 / M. 17 Mayıs 1866 tarihli ilk vakfiyeye göre vakfiyenin Türkçeleştirilmiş kısmında şu ibareler yer almaktadır:

Aynı şehrin çarşısında bulunan ortak veya kendime ait mal ve mülküm olan Bahçevanoğlu kahvehanesi denmekle meşhur, bir tarafında Ak Mehmed'in Oğlu Hacı Osman Ağa'nın dış avlusu ile bir tarafında Gerdek Osman ve Yakup Bey Oğlu Hafız Osman Efendi'nin yerleri, diğer taraftan Karagöz Oğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebû Bekir ve Bedestancı Oğlu Köse Bersan'ın Mehmed'in dükkânları ve bir başka tarafı demircilerin helâsı, bir tarafı da umumî yol ile son bulan bir kahvehane, içinde küçük bir oda, bitişiğinde üç ayrı oda, bir ahır ve bir miktar avlusu olan bir kahve dükkânı ile hizasında ve bitişiğinde altı ayrı dükkanlarımı Allah rızası için kendi isteğimle dinî hükümlere göre sonsuza kadar belirlediğim şu şartlarla vakfettim.⁷⁴

Bu bilgilere göre vakfedilen mal kısmından, yapının sınırlarının vaziyetinden ve komşu yapılanmalarından bahsedilmiştir.

H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885 tarihli ikinci bir vakfiye daha bulunmaktadır. Vakfın mütevellisinin vefatı nedeniyle yeni bir mütevellî tayin edilip sınırların yeniden belirlenmesi amacı taşımaktadır:

Merhum Hacı Hasan oğlu Veliyyüddin Paşa mahkeme huzurunda daha önceki vakfına mütevellî tayin ettiği ve vakfiye içerisinde ismi geçen Hammal Osman oğlu Ahmed Ağa'nın vefat etmesi dolayısıyla onun yerine görevlendirme yapmış, eski vakfına ilave ve katkılarla yeniden tescil yapıp vakıf işlemi tamamlanmış, mütevellî tayin edilip görevi kabul eden yine aynı mahalle halkından Hüseyin Esad Beyefendi huzurunda sözler tekrarlanmıştır. Vâkıf, vakfiye içerisinde belirtilen mütevellîlik görevini önce ben kullanacağım, vakfin her türlü görevlendirme, göreve son verme, yetki verme, artırma, harcama, ödeme, azaltma, değiştirme, mübadele, dönüştürme, çoğaltma vb. hususlar bana ait olacaktır, demiştir.⁷⁵

⁷³ Ali İlica, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı Ve Vakfiyesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını*, 9/9 (2000), s.530.

⁷⁴ İlica, a.g.m., s.530-531.

⁷⁵ İlica, a.g.m., s.529.

Metinden anlaşıldığı üzere vakfa yeni bir mütevellî tayin edilmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır.

...adı geçen şehir çarşısında Bahçevanoğlu Kahvesi denmekle meşhur ve sınırları yazılı belge ile belirtilen bir kahvehane ve içinde bir küçük oda ve bitişiğinde üç oda, bir ahır ve bir miktar avlusu bulunan kahvehane ile diğer hizası ve bitişiğinde olan altı dükkan ve bunların üzerine ilave ederek yeniden inşa ettiğim üst katında kırk üç, alt katında on altı olmak üzere toplam elli dokuz oda ve bir kahvehane, iki ahır, on dükkan, bir miktar avlu ve ikişer kanat iki sokak kapısı bulunan Veliyyüddin Paşa Hanı demekle bilinen bir hanı bundan önce vakfeylediğim, sınırları belirtilen arsa üzerindeki evvelki binaya ilave edilen adı geçen han ki... önceki vakfım gibi sonsuza kadar vakfettim.⁷⁶

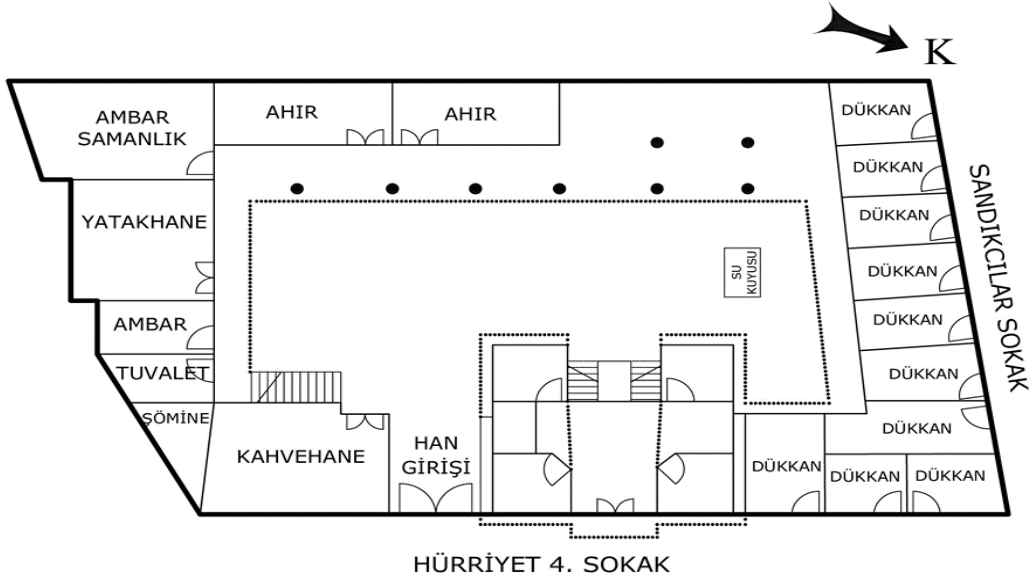
Doğu cephesinde bulunan büyük kapının at arabalarının rahatlıkla geçebileceği yükseklikte ve genişlikte olması bu kapının at arabalarının girişi için kullanıldığını destekler niteliktedir. Yine kapıda eşik bulunmaması iç avluda bulunan ahırlar ve Anadolu Oteli kısmı yolcu hanı özelliği de taşıdığını göstermektedir.

Hana asıl özelliğini katan husus; geleneksel bir han yapısı içerisine eklenmiş, zamanının ilerisinde konaklama imkânı sunan kısmın 19. yy. sonlarında ortaya çıkmış olmasıdır. 19. yy. sonlarında Veli Paşa Hanı içerişinde yükselen üç katlı bu yapı, han içerisinden Anadolu Oteli diye anılmaya başlanmıştır.

Özgün biçimiyle de oldukça geniş bir alanı kaplayan han, iki katlı olup otel kısmı üç katlı olarak inşa edilmiştir. Otel kısmı hanın doğu cephesi üzerinde yükselir ve bu doğu cephesinde bulunan bir kapıdan avlu kısmına geçilir. Avlunun iki yanında bulunan merdivenlerle üst katlara geçiş sağlanabilir. Otel kısmının altında iş yerleri bulunmaktadır ve üst katlara buradan da geçiş mümkündür. Otelin sağına düşen, Sandıkçılar Sokak'a bakan bölümünün giriş katında sıralı dükkânlar yer almaktadır. Bu cephenin üst katı odalardan ibarettir.

Yapının kuzey zemin cephesi üzerinde yapıldığı dönemde vakfiyede de anlatılan bir kahvehane mevcuttur. Bunun yanı sıra ambarlar, samanlık ve tuvaletler bulunur. Batı cephesinde ise hayvanların bakımı için ahırlar mevcuttur. Yapı günümüzde de ufak farklılıklarla bu plandadır.

⁷⁶ Ilıca, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı:", s.527.

Şema 3.1. Tasvir ve Vakfiyelere göre Veli Paşa Hanı'nın özgün yapısı (S.AHISKALI)

Hana ait, yapıldığı yıllarda hazırlanmış bir plan bulunmamaktadır ancak vakfiyelerden yapılan çıkarımlar ve sonraki yıllarda da han üzerine hazırlanmış çalışmalar dâhilinde özgün plana dair hazırlanmış örnekler mevcuttur.

Planın özelliğine göre girişin sol tarafında muhtemelen handa kalanların ya da çarşı esnafının kullanabilmesi için helalar inşa edilmiştir. Aynı zamanda büyük bir kahvehane ve ambarlar göze çarpar. Hayvanların barınabilmesi açısından hazırlanmış büyük bir ambar samanlık ve yan yana ahırlar bulunur.

Girişin hemen sol tarafında o dönemde Anadolu Oteli diye anılmaya başlayan üç katlı yapı yer almaktadır. Ardı sıra ikinci vakfiyede belirtildiği üzere eklenen dükkânlar ve daha önce mevcut olanlar sıralanmıştır.

Veli Paşa Hanı tarihsel süreç içerisinde birçok farklı amaçla kullanıma açılmıştır. A. İlca; bu hanın başlangıçta yolcu hanı iken daha sonraki dönemlerde ambar, otel, taşınacak malların dağıtımının yapıldığı bir merkez ya da terminal gibi amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.⁷⁷ Kent arşivinde bulunan Veli Paşa Han'ına ait eski fotoğraflar bu durumu belgelendirir niteliktedir.

⁷⁷ İlca, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı:", s.512

Fotoğraf 3.2. 1940'lı yıllarda hanın terminal olarak kullanımı⁷⁸

Hanın doğu tarafına bakan kısmında çift taraflı bir kapı mevcuttur. Bu kapının, araçların geçebileceği ölçüde yüksek olduğu görülür. Hanın içine girildiğinde ortada üstü açık geniş bir avlu yer almaktadır. Ayrıca vakfiyelerde birçok dükkânın varlığından söz edilir. Ambar olarak kullanımı sonucu toptancıdan ya da üreticiden esnafa bu bölgeden mal dağıtımı yapıldığı ve aynı zamanda bir kargo binası görevi gördüğü anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.3).

Hanın terminal olarak kullanıldığı dönemlerde de yolcuların beklemesi için bir salon görevi görebilecek odalar tahsis edildiği bilgisi verilmektedir.⁷⁹

⁷⁸ Çorum Belediyesi Kent Arşivinden alındı.

⁷⁹ Ilıca, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı:", s.517

Fotoğraf 3.3. Veli Paşa Hanı ambar olarak kullanımı⁸⁰

Hanın, Kurtuluş Savaşı yıllarında yurt savunması hususunda yerel teşkilatlanma hareketlerine ev sahipliği yaptığı ya da ambar olarak kullanıldığı kaynaklarda bildirilmiştir. Sakarya Savaşı sırasında “Tekâlif-i Milliye” emirleri gereği her evden ordunun ihtiyacı olabilecek malzeme ve teçhizatın toplanması ve bu konuda komisyonların oluşturulması yine bu handa gerçekleştirilmiştir.⁸¹

Mekân olarak kalabalık ve işlek bir bölgede olması dolayısıyla hanın kahvehane gibi bölümleri insanların bir araya geldiği yerlerdendir.⁸² Bülent Çetinor hanla ilgili anılarında kahvehane

⁸⁰ Çorum Belediyesi Kent Arşivinden alındı.

⁸¹ Ilıca, “Çorum’da Tarihî Bir Yapı:”, s.514

⁸² Ilıca, a.g.m., s.517,

kısımında yolcuların, esnafın ve yerel halkın sık sık bir araya geldiği, bir ocak yardımıyla mekânın ısıtıldığı, zaman zaman musiki dinletilerinin yanı sıra mevlit de okunduğunu aktarmaktadır.⁸³

Veli Paşa Hanı 1900'lü yıllar gibi yakın geçmişte birçok iş yeri ve esnafa ev sahipliği yapmıştır. Hâlen bir iş hanı niteliği taşımaktadır.

3.2. Yapının Geçirdiği Onarımlar

Veli Paşa Hanı üzerinde daha önce de bahsedildiği gibi ilk değişiklik, vakfın mütevellisinin vefatı üzerine H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885 tarihli ikinci vakfiyede anlatıldığına göre yeni eklemeler yapılarak gelişmiştir. Bu değişiklik aslında eklemelerden ve yeni bir müteveli tayin etmekten ibarettir. Hana yeni dükkânlar, ambarlar ve umumi kullanım alanları ile yeni odalar eklenmiştir.

Ne yazık ki Veli Paşa Hanı üzerindeki tüm değişiklikler ekleme ve geliştirme şeklinde gerçekleşmemiştir. Yapının geçirdiği yangınlar ve tadilatlar ile ilgili tarihlerde çelişkili ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler tamamen gazete haberlerinden ve hanla ilgili hazırlanmış az sayıda çalışmadan derlenmiştir. Ö.İ. Tuluk'un B. Çetinor'un hatıralarından oluşturduğu Veli Paşa Hanıyla ilgili çalışmasından ve tuttuğu notlardan yola çıkarak yapının 1914'te tamamen yandığını ve yeniden inşa edildiğini aktarılmaktadır.⁸⁴

Bu tarihlerde gerçekleşen ve Çorum çarşısı meydanında önemli hasara yol açmış, büyük Çorum çarşısı yangınında Veli Paşa Hanı'nın da etkilenmiş olduğu çıkarılabilir. Çorum Çarşısı 20. yüzyılın başlarında ve 1915 yılında iki defa büyük yangına maruz kalmıştır.⁸⁵

Hanın geçirdiği yangınla ilgili A. Ilıca tarafından doğrudan vakfın o dönemdeki mütevellisi Şevket Veli Paşa'dan dinlediğini ifade eden çalışması Veli Paşa Hanı'nın 1929 yılında büyük bir yangına maruz kaldığı yönündedir. Yakın zamana kadar vakfın mütevellisi olan Oğuz Velipaşaoğlu, hanı daha sonra o yıllarda mütevellisi olan Şevket Veli Paşa'nın tüm masrafları kendisi üstlenerek özgün şekline uygun olarak tadil ettirdiğini ifade eder.⁸⁶

Bir diğer bilgi de; 30 Temmuz 1947 tarihli Çorum Gazetesi'nde yer alan "Veli Paşa Han'ı yangın tehlikesi atlattı."⁸⁷ Haberi, yapının özgün hâlimden farklı olabileceği yönünde deliller sunmaktadır.

⁸³ Bülent Çetinor, *İstanbul İlgililer Dergisi*. (1983): 26-31,37, Der., Tuluk, Ömer İskender. "Çorum'da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı - Anadolu Oteli", *METU JFA*. 26 (2009): s.101.

⁸⁴ Tuluk, "Çorum'da Sıradışı", s.108.

⁸⁵ Aşır Yüksel Kaya & İlhan Oğuz Akdemir. *Çorum Kent Morfolojisi*. İstanbul: Mikyas Basın Yayın Matbaacılık, 2019, s.193.

⁸⁶ Ilıca, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı:", s.518

⁸⁷ Çorum Gazetesi, 30 Temmuz 1947.

Veli Paşa Hanı'nın batı kanadının avluya bakan kısmında alçı kabartmalar içinde bir tarihlendirme yazısı vardır. H.1330/M.1911-12 tarihini işaret eden bu kitabe bu dönemde de bir onarım ya da değişime uğramış olabileceğini düşündürmektedir (Fotoğraf 3.4).

Fotoğraf 3.4. Yapının batı kanadında avluya bakan koridor duvarındaki alçı kabartma madalyon

Bu tarihin vakfiyelerdeki tarihle uyuşmaması ve aynı zamanda vakfiyede geçen üst kattaki 43 odanın yerine şu an sadece 39 oda bulunması gerçeği, yapının değişimlere uğradığını ve tam olarak özgün yapıya sadık kalınarak bir onarım yapılmadığını da göstermektedir.

Veli Paşa Hanı'nı dönemlere ayırmak için yapının özgün planında değişikliklere yol açan, öncelikle hanın geçirdiği yangınların ardından yapılan onarımların incelenmesi gerekmektedir.

3.2.1. 1911-1916 yılları ve öncesi

A.Y. Kaya ve İ. O. Akdemir'in "Kent Morfolojisi" adlı kitabına göre 1900'lü yılların başında çıkan Çorum'daki büyük çarşı yangınında Veli Paşa Hanı da bu yangından zarar görmüştür.⁸⁸ Yangın sonrası handa yapılan tadilatın birtakım değişikliklere yol açtığı tahmin edilmektedir

⁸⁸ Kaya ve Akdemir. *Çorum Kent Morfolojisi*, s.193.

ancak bu dönemden sonraki incelemelerde hanın tasvir edilen yapısının günümüzdeki biçim ve boyutlarıyla örtüştüğü görülmektedir.⁸⁹

Bu yangından sonra yapılan tadilat ile Veli Paşa Hanı orta avluyu dört yandan saran revaklar ile iki katlı bir han görüntüsüne sahiptir. Doğu cephesinin tam ortasına yerleştirilmiş olan üç katlı otel kısmıyla birlikte revaklar bir bütünlük sağlamaktadır (Fotoğraf 3.5).

Fotoğraf 3.5. Hanın doğu cephesindeki otel kısmı ve revaklar

Bugünden farklı olarak ikinci katın güney odaları arasında hela ve hamam bulunmaktadır ve kuzey odalarının arasındaki küçük oda sofanın kuzeye uzanan bir parçası niteliğindedir.

3.2.2. 1916-1950 yılları arası

Veli Paşa Hanı'yla ilgili bu dönemlere rast gelen bir gazete haberinde Cavit Samsunlu, babası Hüseyin Samsunlu'nun bu hanı kiralayarak işlettiği bilgisini vermektedir. Ahırını yıkarak araçları muhafaza ettiği bir ambar hâline getirdiği ve o dönemde yolcu taşımacılığı yaptığı yönünde haberler basına yansımıştır.⁹⁰ Bu haber doğrultusunda hanın planıyla ilgili değişiklikler yapıldığı bilgisine ulaşılabilir.

⁸⁹ Çorum Belediyesi Çorum Veli Paşa Hanı, Sanat Tarihi Raporu, s.45.

⁹⁰ Çorum Haber, 16 Ağustos 2000, 4

Fotoğraf 3.6. Veli Paşa Hanında Taşımacılık Yapıldığı Dönem⁹¹

Yine bu döneme denk gelen 1947’de garajda çıkan yangınla birlikte tekrar yenileme çalışmaları yapılmış, batı koluna sokağa doğru uzanan yeni dükkânlar eklenmiştir. Kuzey yanda bulunan bir çeşme kaldırılmıştır.⁹²

3.2.3. 1950 yılı sonrası

1950 yılı sonrası için yapıyla ilgili bilinenler; hanın iş yeri olarak kullanıldığı şeklindedir. Bu yıllara gelindiğinde özellikle ticari dükkânların yer aldığı zemin kattaki ahşap dikme, duvar, tavan, döşeme ve avlu boşluğu gibi özgün mimari elamanların 1980’li yıllarda sebze meyve haline dönüştürülürken asma tavan, kartonpiyer yapılarla kaplandığı ifade edilmektedir.⁹³

Bu esnada hanın doğu cephesinde bulunan ahşap kapının yok olduğu, güney kolundaki yatakhane ile batısında bulunan ambarın avluya, hela ile batısındaki ambarın da kahvehaneye bağlandığı aktarılmaktadır.⁹⁴

⁹¹ Çorum Belediyesi Kent Arşivinden alındı.

⁹² Veli Paşa Hanı Sanat Tarihi Raporu, s.46

⁹³ Tuluk, "Çorum’da Sıradışı", s.108.

⁹⁴ Veli Paşa Hanı Sanat Tarihi Raporu s.46.

Fotoğraf 3.7. 1979 yılı Veli Paşa Hanı'na marketin ilk yerleşimi⁹⁵

3.3. Veli Paşa Hanı'nın Mimari Yapısı

3.3.1. Genel tanım ve mimari özelliği

Çorum ili, merkez ilçesi Çepni Mahallesi, Hürriyet 4. Sokak'ta yer alan Çorum Veli Paşa Hanı vakfiyelerde işaret edilen tarih, konum ve yapı itibarıyla bir Osmanlı geç dönem şehir içi han özelliği gösterir. Bu mekân kurulduğu dönemde ve hâlen Çorum ili için ticaretin en işlek olduğu yerdir.

Hanın mimari ölçüleriyle ilgili A. Ilıca şu bilgileri vermektedir.

1.000 m²lik bir alanı kaplayan han, iki katlı inşa edilmiştir. Toplam inşaat alanı ise 2.200 m²'yi bulmaktadır. Hana doğu tarafında ana caddeye bakan yönde 3.60 m eninde, 4.20 m yüksekliğinde ve 6.50 m derinliğinde bir girişten, eşiksiz ve düzayak üzere tabanı taş döşeli olan avluya girilir.⁹⁶

⁹⁵ Çorum Belediyesi Kent Arşivinden alındı.

⁹⁶ Ilıca, "Çorum'da Tarihî Bir Yapı:", s.518

Harita 3.2. Yapının bulunduğu alanın genel görüntüsü⁹⁷

Veli Paşa Hanı, en genel tanımıyla dikdörtgene yakın simetrik olmayan bir planda olup; orta kısmında üstü açık bir avlu ve avluyu saran ahşap revaklar ile iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin katta özgün hâlinde depo, ahır ve dükkân olarak kullanılan odalar ile üst katında konaklamaya ayrılmış küçüklü büyüklü odalar balkon boyunca uzanmaktadır. İç kuzey ve güney cephelerde avludan balkona çıkışı sağlayan iki adet tek kollu ahşap merdiven bulunmaktadır. İç avluyu çevreleyen balkon ahşap korkuluklar ve sütunlarla devam etmektedir.

Hanın doğu tarafı yolla çevrilmiş, batı ve güneyde komşu parsellerle bitişik ve kuzey tarafında üçgen bir parsel üzerine inşa edilmiş, tek katlı dükkânlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra doğu kanadı üzerinde üç katlı konak görünümünde otel kısmı bulunmaktadır. Otele doğu dış cepheden, avlunun içinden ve ikinci kattan olmak üzere üç adet giriş yapılmıştır. Doğu dış cepheden ve avlunun içinden girilen kapılar karşı karşıya olup, girişte iki yandan yükselen bir tarafı ahşap korkuluk, diğer tarafı duvar olan bir merdiven yer almaktadır.

Zemin katta bulunan merdivenlerin bitiminde bir ara kat olup ortada iki tarafı ahşap korkuluklu ahşap bir merdivenle üst kata bağlanır. Bu kat hanın ikinci katıyla aynı yüksekliktedir ve hanın doğu cephe balkonundan otele açılan bir kapı bulunur. Artı şeklinde bir koridorun dört alanına yerleştirilmiş otel odaları bu katta yer almaktadır.

Otelin son katına yine iki duvara yaslanmış, bir tarafı ahşap korkuluklu iki merdivenden ulaşılır. Merdivenlerin tam karşısında doğu kanadında öne doğru çıkma hâlindeki ajurlu balkon kapısından balkona çıkılır.

⁹⁷ Citysurf – Şehir rehberi.

Yine ikinci kattaki odaların planıyla aynı şehir manzaralı odalar bu katta da yer almaktadır. İlaveten otelin ikinci kat kuzey tarafına geniş bir salon açılmaktadır. Tüm ikinci kat odaları boyunca şehrin en merkezî bölümü ile Çorum'un ünlü saat kulesi görülebilmektedir. İkinci kat doğu kanadı üzerinde öne doğru çıkma hâlindeki metal korkuluklu balkon da yine aynı manzarayı görmektedir.

3.3.2. Malzeme ve teknik

Büyük bir han olan Veli Paşa Hanı, yapıldığı dönemde kullanılan malzeme ve teknik açısından her bölümünde çeşitlilik gösterir.

Yapının gövdesinin temellerinde taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Orta avlunun zemininin özgün hâlinde taş malzeme serili olduğu düşünülmektedir. Ancak 2015 yılında onarım çalışmalarına başlayan ekip tarafından bu alanda taş malzeme bulunmadığı dile getirilmiştir. Taş malzemenin zemin katta bulunan ahşap direklerin ayaklarının altını sağlamlaştırmak amacıyla kullanıldığı söylenmiştir.

Malzeme ve teknik açısından Veli Paşa Hanı'nda en dikkat çeken kısım taşıyıcı sistemdir. Yapılan çalışmalarda ahşap bir taşıyıcı sistem üzerine kurulduğu aktarılan⁹⁸ Veli Paşa Hanı'nda taş ya da tuğladan yapılmış olan duvarlar içine dolgu malzemesi olarak kerpiç ya da harman tuğlası denilen boşluksuz tuğla bir malzeme kullanıldığı bilinmektedir (Fotoğraf 3.8).

Fotoğraf 3.8. Veli Paşa Hanı'nda kullanılan kerpiç ve tuğla malzeme

⁹⁸ Ö. İskender Tuğluk, a.g.m., s.101

Revakların bulunduğu balkon kısmın zemininde de yine kare biçimli tuğla malzeme döşeli olduğu görülmektedir (Fotoğraf 3.9).

Fotoğraf 3.9. Veli Paşa Hanı tuğla döşeme balkon zemini

Handa 2015'teki onarıma kadar orta bölümde bulunan üstü açık avlunun zemininde tarihi bilinmeyen ama sonradan yapıldığı anlaşılan beton ve seramik malzemeler görülmektedir. Avluya girişten itibaren bu kısım beton dökülüp seramik ile kaplanarak bu dönemde özgün niteliğinden uzaklaşmıştır (Fotoğraf 3.10).

Fotoğraf 3.10. Orta avlunun seramik döşenmiş zemini

2015'te başlanan onarıma kadar yapının doğu kanadında yol tarafına bakan dükkân zeminleri ve orta avluda bulunan çeşme yüzeyi gibi bölümlerinde yer yer seramik kaplama bulunmaktadır. Girişin solunda bulunan ambar ya da dükkân olması muhtemel kısım duvarları da seramikle kaplanmıştır (Fotoğraf 3.11). Kuzey kanadın avluya bakan merdivenin altında bulunan çeşmede zemin ve duvarlar seramikle kaplanmıştır (Fotoğraf 3.12).

Fotoğraf 3.11. Seramik kaplama bölümler

Fotoğraf 3.12. Çeşmede seramik kaplama

Hanın iç sıvalarında son kat olarak alçı kullanıldığı aşınan duvar bölümlerinde göze çarpmaktadır. Duvarla tavanın birleştiği kısımlarda da yine alçı malzeme kullanılmıştır.

Alçı malzemede dikkat çeken kısımlar daha çok kabartma tekniğiyle yapılan malakarilerdir. Hanın iç ve dış yüzeylerinde zaman zaman süsleme amaçlı malakariler yer almaktadır. Süslenecek alanın yüzeyinde bulunan sıva malzemesi tam olarak kurumadan yapılan bu süslemede motifler genellikle kabarık biçimde tasvir edilmiştir (Fotoğraf 3.13, 3.14).

Fotoğraf 3.13. Malakari süsleme

Fotoğraf 3.14. Malakari süsleme

Hanın iç kısmında batı kanadı revaklarının orta bölümünde, duvar yüzeyinde bir adet malakari madalyon süsleme görülmektedir (Fotoğraf 3.15).

Fotoğraf 3.15. İç batı cephede madalyon malakari

Yine iç batı cephe çatı alınlığında diğer bir alçı kabartma süsleme unsuru göze çarpmaktadır (Fotoğraf 3.16).

Fotoğraf 3.16. İç batı cephe çatı alınlığında alçı kabartma süsleme

Veli Paşa Hanı'nda yoğun olarak kullanılan bir diğer yapı malzemesi ahşaptır. Yapının ahşap taşıyıcı sistemi ile her katta gözlenen taban döşemeleri yine ahşaptan olup tavan kaplamalarında da çıtalı ahşap tahtalar kullanılmıştır. Özellikle 1. ve 2. katlarda tavanların tamamında çıtalı ahşap malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 3.17).

Fotoğraf 3.17. Odalarda ahşap tavan kaplama

Veli Paşa Hanı'nda taşıyıcı sistemdeki ahşap direkler hanın balkon altında görünür vaziyettedir (Fotoğraf 3.18).

Fotoğraf 3.18. Taşıyıcı sistemdeki ahşap malzeme

Veli Paşa Hanı'nın üç kademeli olarak yükselen Anadolu Oteli'nde çatı kısmında örtü malzemesi tuğla olmasına karşın çatının temeli yine ahşap malzeme kullanılarak sabitlenmiştir.

Revakların ve revakların taşıdığı iç avluya bakan balkon kısımların korkulukları ile merdiven korkuluklarının da ahşaptan yapıldığı görülmektedir (Fotoğraf 3.19, 3.20).

Fotoğraf 3.19. İç batı cephede ahşap revak ve korkuluklar

Fotoğraf 3.20. İç avludaki ahşap merdiven korkulukları

Veli Paşa Hanı'nın doğu ve kuzey cephelerinde pencere sövelerinde de ahşap malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 3.21). Yine aynı özellik kuzey cephenin avluya bakan kısmında da görölmektedir.

Fotoğraf 3.21. Pencereelerde demir malzeme

Veli Paşa Hanı'nda daha çok sonradan yapılan kısımlar olmak üzere, demir ve alüminyum gibi metal malzeme de kullanılmıştır. Yine 2. kattaki balkon korkuluklarında da demir malzeme bulunmaktadır (Fotoğraf 3.22, 3.23).

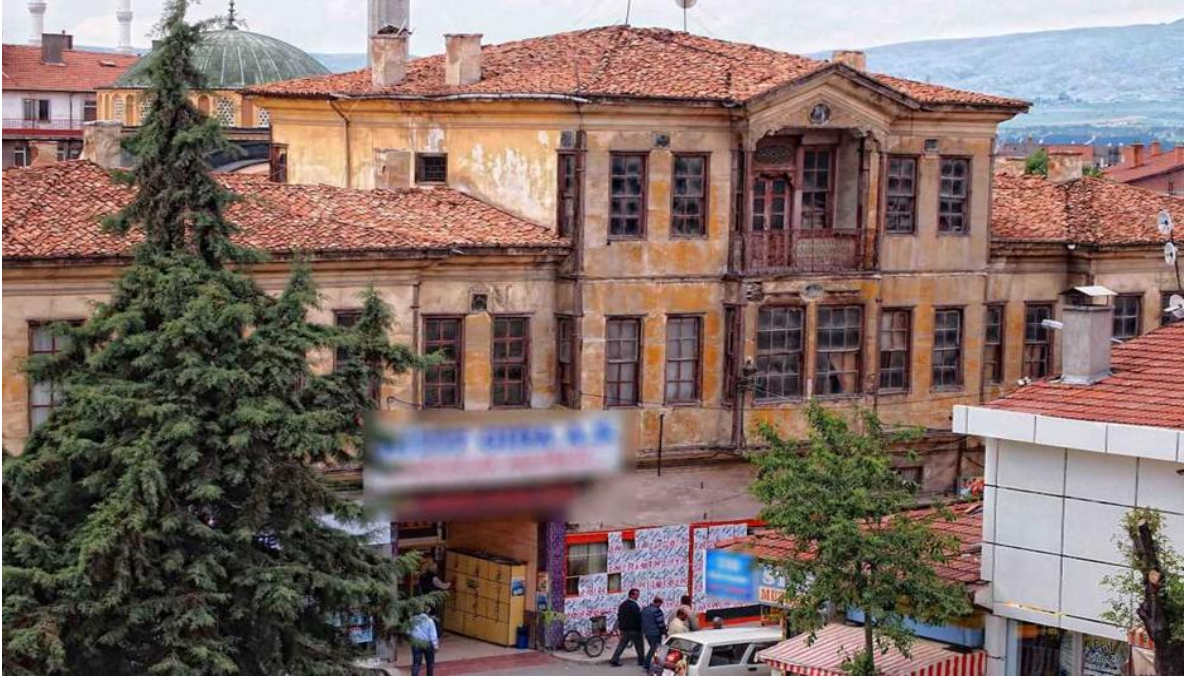

Fotoğraf 3.22. Balkon korkulukları

Fotoğraf 3.23. Balkon korkuluklarında dış doğu cepheden görünen demir malzeme

3.3.3. İç-dış tanıtım

Fotoğraf 3.24. Veli Paşa Hanı dış görünüşü (doğu cephesi)⁹⁹

Doğu yanından Hürriyet 4. Sokak, kuzey yanından Sandıkçılar Sokak, güney ve batı yanlarından komşu parsel bitişik olan Veli Paşa Hanı'nın görülebilen iki cephesi; geleneksel Çorum evlerinde sıkça görülen cephe düzeniyle paralel bir yapıya sahiptir. Hanın cepheleri taşkın biçimli ahşap saçaklarla sonlanmaktadır.

Pencere dizilimleri dışardan planın tahmin edileceği şekilde simetrik ve düşey sürgülü tasarlanmıştır.

Hanın onarım öncesi ve sonrasında dış duvar boyası yoğun koyu sarı renge ve ahşap pencere pervazlarıyla ve söveleriyle uyumlu tonda seçilmiştir.

Ahşap merdiven korkulukları, basamakları, kapılar ve ahşap çıtalı tavanlar hep aynı ahşap renkte vernikle parlatılmış ve ahşabın doğal rengi tercih edilerek uyumlu bir görünüm elde edilmiştir. Handa bulunan süslemeler alçı ve ahşap üzerine yoğunlaşmıştır.

Anadolu Oteli'nin doğuya bakan dış cephesinde ve batı cephenin iç avluya bakan çatı kısmında iki adet üçgen çatı alınlığı yer almaktadır.

Anadolu Oteli doğu cephesinin tam ortasında bulunur. Üç katlı otel bölümü ve iki yanında simetrik ikişer pencere birer oda ve balkon kısmı üzerinde yükselen küçük bir üçgen çatı çıkması göze çarpmaktadır. Otel kısmı dışa doğru daha taşkın bir şekilde düzenlenmiştir

⁹⁹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/corum/gezilecekler/veli-pasa-hani>.

(Fotoğraf 3.25). Bu cephenin alt kısmın da iş yeri ve dükkân olarak kullanılan bölümler yer almaktadır.

Birinci kat boyunca birbirine simetrik, ahşap zıvanalı 18 pencere yer alır. Bunlar, altı üstlü iki bölüm ve dörder bölmeli ahşap düşey sürgülü pencerelerdir. Ancak orta aksında yer alan iki pencere diğerlerine oranla daha geniş olup altı bölmelidir (Fotoğraf 3.25).

Fotoğraf 3.25. Veli Paşa Hanı doğu cephedeki simetrik pencere dizilimleri¹⁰⁰

Balkon kısmında iki tarafı tutan iki ahşap direk ile aralarında barok süsleme tarzında demir malzemenin yapılmış korkuluklar yer almaktadır. Tüm cephe boyunca devam eden ahşap yüzeyde çatlama, kırılma ve kavlama şeklinde bozulmalar 2015'te yapılan onarımdan önce daha yoğundur.

Doğu cepheden han'a giriş iki şekilde sağlanmıştır. Anadolu Oteli giriş katta bulunan bir kapıdan otelin üst katlara ulaşım sağlayan merdivenlerine bir kapı açılır. Bu kapının tam karşısında hanın iç avlusuna geçilen diğer bir kapı mevcuttur. Diğer giriş direk avluya açılan yapıldığı dönemde at arabaları ya da otobüslerin geçebileceği ölçüde yüksek olan çift kanatlı kapısıdır.

Hanın Sandıkçılar Sokağına bakan kuzey cephesi üç kademe yükselmektedir. En altta dükkân olarak kullanılan bölümlerin pencereleri, ikinci katta daha kısa olan oda pencereleri ve en üstte içeride otel kısmı yükselmektedir.(fotoğraf 3.26)

¹⁰⁰ <http://www.corumtime.com/corumun-yeni-cazibe-merkezi-olacak>.

Fotoğraf 3.26. Veli Paşa Hanı dış kuzey cephe görüntüsü

Yine batı cephede üç kademeli yükselen bir görüntü mevcuttur. Batı cephesinin iç kısmında dışa kapalı odalar sıralanmıştır. Hanın bu cephesinin tamamı neredeyse sağır vaziyettedir.

Fotoğraf 3.27. Veli Paşa Hanı dış batı cephesi

Batı cephenin birinci kademesinde batı kolunda bulunan ve dışarı kapalı olan odalar yer almaktadır. Bu cephenin tamamına yakını sağır vaziyettedir. Cephenin kuzey kenarında küçük bir çıkma ile bu kısımda düşey sürgülü sekiz bölmeli bir pencere bulunur. Güney tarafında da üç adet tek bölmeli ve sabit kanatlı küçük dikdörtgen pencereler vardır.

Dış güney cephede önden arkaya doğru iki kademe hâlinde yükselen bir yapı bulunmaktadır (Fotoğraf 3.28). En önde komşu binanın ortasına denk gelen kısımda geniş bir boşluğu bulunan ve boydan boya uzanan sağır duvar yer almaktadır. Arkasında zemin katın direklerinin yükseldiği dışa taşkın kısım vardır. Saçaksız, düz uzanan bu kısımda, saçak ile duvar hizası arasındaki bölüm 2015 onarım çalışmasından önce kontrplaklarla kaplanmıştır.

Fotoğraf 3.28. Veli Paşa Hanı dış güney cephe

Yapının dış güney cephesi de batı cephesinde olduğu gibi sağır bölümlere sahiptir. Aynı zamanda başka parsellerle bitişikliği dolayısıyla yapının bir kısmı zemin kat bitimi seviyesine kadar komşu yapılar tarafından kapatılmış vaziyettedir. Yapının görünen cephesinin sağ güney cephenin odalarından oluşmaktadır. Diğer taraf ise yapının ikinci katından oluşmaktadır.

Bu cephenin Hürriyet 4. Sokak cephesine doğru dik uzanan kısmı komşu yapılarla bitişik olmayıp sokağa doğru küçük bir çıkma yapmaktadır. Yapının bu bölümü de üzerinde yer alan sekiz küçük zıvanalı pencere dışında sağırdır. Ancak zemin üstü birinci kademede bulunan küçük, tek kanatlı sabit pencereler gözükmemektedir. Cephenin çatıyla birleşmesinde yatay uzun tek parça bir saçak görülür.

Giriş katında dikdörtgen bir avlu etrafına çevrelenmiş ahşap revaklar zemin katın planını oluşturmaktadır. Han, güney ve batı kısımlarından komşu parsellerle birleşmiştir. Revakların bulunduğu bölümde tavan kaplamalar ahşaptır ancak bozulmaya uğrayan yerler 2015'teki onarım öncesi yine kontrplaklarla kapatılmıştır.

Dikdörtgen avludan orta kısma çıkan iki adet tek kollu merdiven bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi doğu cephesinin güney yanına yaslanmış şekilde yer almakta, diğeri ise kuzey cephesinin orta kısmına konumlanmış vaziyettedir (Fotoğraf 3.29, Fotoğraf 3.30)

Fotoğraf 3.29. İç güney cephedeki merdiven

Fotoğraf 3.30. İç kuzey cephedeki merdiven

Doğu cephesi üzerinde Anadolu Oteli bölümünün güneyine 3.6 m en, 4.20 m yükseklik ve 6.5 m derinliğinde bir açıklık bırakılmıştır.

Fotoğraf 3.31. Çift kanatlı demir kapı

Aslında giriş olduğunu anlaşılan kısmın kapısı 2015'te başlanan onarım çalışmalarından önce yok olmuş ve ticarethanelerin arasında bu kısım kaybolmuştur. Onarım çalışmaları dâhilinde kapı yeniden yapılmıştır. Kapının iç avludan görüntüsü 2022'deki son hâlini almadan önce Fotoğraf 3.31'deki gibidir.

Yapının tavanı ve kapı pervazları dış doğu cephede de yine ahşap malzeme kullanılarak örtülmüştür (Fotoğraf 3.32).

Fotoğraf 3.32. Doğu cephesinde bulunan hana giriş koridoru

Zemin katın doğu ve kuzey kollarının sokağa bakan kısımlarında dükkânlar yer almaktadır. Dükkânlar doğu cephesinde biri girişin güneyinde, altısı kuzeyinde olmak üzere sıralanmıştır. 2022 Nisan ayı itibariyle onarım çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte yapının sokağa bakan cephelerinin büyük kısmı camla kaplanmış vaziyettedir. Zemini seramik kaplı, alçı asma tavanı boyalı ve duvar yüzeyleri kâğıt kaplıdır. Kuzey kolunda bulunan dükkânlar da doğu batı yönünde uzanmakta ve bu dükkânlar Çorum Belediyesi mülkiyetinde bulunmaktadır.

Anadolu Oteli bölümünün içine giriş; doğu cephede bulunan bir kapıdan, bunun tam karşısında iç avluda bulunan bir kapıyla merdivenden ve ahşap revaklı balkondan olmak üzere üç farklı yerden sağlanır. Otelin merdiven korkuluklarında yine avlu kısmında görülen ahşap malzeme kullanılmıştır. Zemin katta otelin avluya bakan tarafında iki yanda dükkânlar ve ara kata çıkılan bir merdivenden ötürü merdiven evi bulunmaktadır. Zemin kattan otelin ara katına çıkılmaktadır. Ara kattan doğuya bakan küçük odalar bu cephede yer alan pencerelerle aydınlanmaktadır.

Anadolu Oteli'nin ara kattan sonra ulaşılan katı hanın balkon kısmıyla aynı hizadadır. Bu kata ve otelin üçüncü katına batı taraftan bağlanan birer ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır (Fotoğraf 3.33).

Fotoğraf 3.33. Anadolu Oteli birinci kat merdivenlerden çıkış

Bu kat ortada artı şeklinde bir koridorun etrafına sıralanmış odalardan oluşmaktadır. İkinci ve üçüncü kat otel kısmı şeması bu şekildedir. Odaların arasında, sofayı dikine keserek kuzey-güney ekseninde sofa genişliğinde uzanan bir koridor bulunmaktadır. Kuzey tarafından revaklı balkon bölüme açılan koridorun güney ucu iki helâ ile kapatılmıştır. Sofanın doğu-batı yönünde uzanan koridorunun batı yanında revak hizasında iç avluya doğru taşan çift kollu bir merdiven ve yanlarında iki oda yer almaktadır.

Bu kısımda da doğu ve batı yanlarında ahşap giyotin pencereler bulunmaktadır. 16 odanın bulunduğu bu katta odalar ahşap kapılı ve ahşap tavanlıdır.

Her odada enine silmelerle hareketlendirilmış kandil koyma rafları ve baca delikleri mevcuttur (Fotoğraf 3.34). Odalar sırt sırta verilerek ortak bir baca giderine bağlanmıştır. Kapılar, duvarlar ve ahşap tavan boyalıdır ancak onarım öncesinde bu alanlarda büyük ölçüde bozulmalar meydana gelmiştir.

Fotoğraf 3.34. Otel kısmındaki odalardan kandil koyma rafı

Anadolu Oteli'nin bulunduğu doğu cephenin kuzey revaklı kısmı ile güney revaklı kısmının oda dizilimleri benzerdir. Tek fark kuzey yanın orta odası diğerlerinden farklı olarak çift kanatlı ahşap bir kapı ile koridora açılmaktadır.

Kuzey batı köşesinde ve güney doğu köşesinde birer ocak bulunur. Ocakların yanında çatıya çıkış için kullanılan bir merdiven ile bir dolap vardır (Fotoğraf 3.35).

Fotoğraf 3.35. Kuzey cephe üzerinde bulunan ocaklık

Hanın kuzey kanadı üzerinde revaklı kısımda 6 oda yer almaktadır. Yapının batı kanadı üzerinde kuzey-güney yönünde yerleştirilmiş 7 oda bulunmaktadır ve bu odalar bitişik parselde kapalı yüzeylere sahiptir.

Avluya bakan revaklı kısımda odalar ikişer giyotin pencere ve ahşap kapılarla balkon kısmına açılmaktadır (Fotoğraf 3.36).

Fotoğraf 3.36. Yapının batı cephesi odaları

Yapının güney cephesinde beş oda ve iki hela bulunmaktadır. Diğer cephelerde olduğu gibi odalarda çıtalı ahşap tavan göze çarpmaktadır.

Fotoğraf 3.37. Yapının güney cephesi odaları

Hanın ikinci katı sadece doğu cephesi üzerinde bulunan otel kısmının en üst katından ibarettir. Yine bu kat, doğu-batı ekseninde bulunan sofanın her iki tarafına yerleştirilmiş odalardan oluşur. Bu katta da birinci katta olduğu gibi duvar yzeyleri, kapılar ve ahşap tavan boyalıdır.

Bu katın en belirgin farkı doğu aksamı üzerinde uzanan koridorun, hanın dışardan da gzlenen balkonuna aılmasıdır. Çift kanatlı balkon kapısı ahşaptır ve üzerinde enine ve boyuna simetrik slesme anlayışıyla yapılan C, S kıvrımlı hatların birleşmesiyle oluşan ahşap oyma bir slesmeye sahiptir (Fotoğraf 3.38).

Fotoğraf 3.38. Anadolu Oteli kısmında ikinci kattan balkona çıkılan kapı

Balkonun zemini ahřap dšşemelidir ve balkon kısmı diđer bšlmlerde olduđu gibi ahřap revaklar üzerinde dıřarı dođru tařma hšlindedir. Balkon korkulukları oymalı demir malzemedendir yapılmıřtır (Fotođraf 3.39).

Fotoğraf 3.39. İkinci kattan balkon kısmı

Balkon kapısının iki yanında sekizer bölmeli birer giyotin pencere yer almaktadır (Fotoğraf 3.40).

Fotoğraf 3.40. Anadolu Oteli kısmında ikinci kattan balkona çıkılan kapı

3.3.4. Süsleme

Veli Paşa Hanı bir geç dönem Osmanlı mimarisi olarak döneminin motiflerinden izler taşımaktadır. Hanın iç ve dış yüzeylerindeki ahşap ve demir süslemeli parmaklıklar, alçı işleri ile C,S kıvrımlı uzanan dallar, hatayî ve penç motifleri dönemin evlerindeki süslemelerle paraleldir. Aynı zamanda süslemelerde yoğun olarak Türk rokoku etkisi gözlenmektedir. Burada süslemeler daha çok köşk bölümü olarak anılan Anadolu Oteli'nin alınlığında ve dış yüzeyinde yoğunlaşmaktadır.

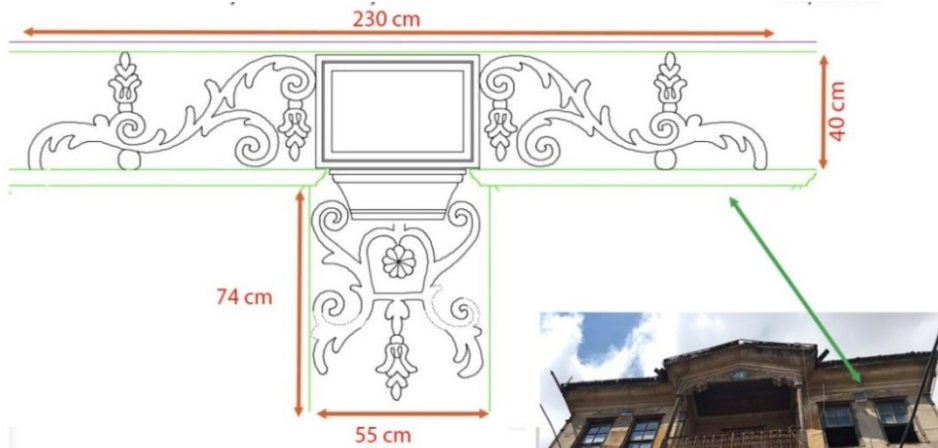
İkinci kat dış cephenin sağında ve solunda kıvrık dal motifli süslemeler görülmektedir. Daha yukarıdaki süslemelerde ise Arap harfleriyle yazılmış bir pano yer almaktadır ancak yazı anlamlı bir kelime değil daha çok bir şekil görünümündedir.

Fotoğraf 3.41. Veli Paşa Hanı doğu cephesinden süslemeleri (balkonun sağı)

Yapının doğu cephesinde iki pencere arasında alçı kabartma ile yapılmış yatay olarak sağlı sollu ve aşağı yönlü uzanan C, S şeklinde kıvrımlı dallar, hatayî ve penç motifleri bulunmaktadır. Bu süsleme unsuru öne, Anadolu Oteli tarafına doğru çıkma yapmış kısmın balkon tarafının sağ yanında bulunan ikişer pencerenin orta kısmını süslemektedir.

Aynı süsleme unsuru balkon kısmının sol yanındaki pencere ortalarında da söz konusudur (Çizim 3.1). Birbirine benzeyen simetrik bir bölgede yer alan tepelik görünümündeki hatayî ve C, S şeklinde kıvrımlı dallar benzerdir.

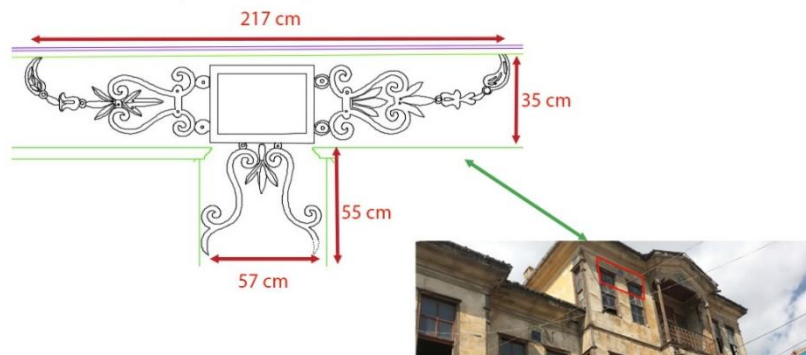
Çizim 3.1. Veli Paşa Hanı doğu cephesi süslemelerinden (balkonun sağı)

Hanın doğu cephesinde dış yüzeye bakan Anadolu Oteli kısmı balkonunun iki yanında bulunan pencerelerin ortasında başka bir süsleme unsuru yer almaktadır (Fotoğraf 3.42).

Fotoğraf 3.42. Doğu cephesinden süslemeler (balkonun solu)

Süsleme unsuru yine C, S şeklinde kıvrımlı dallar ve bu dalların meydana getirdiği motiflerden oluşmaktadır. Sağ ve sol tarafa yatay uzanan, süslemedeki salyangoz şekilleri ortada birleşerek arma özelliği gösterir. Metal levhanın sağ tarafındaki unsurda bağlantı yerinde üç dilimli yaprak yele vardır. Arma şeklinin olduğu yerde yine kıvrımlar içe doğru birleşirken üç dilimle sonlanan desende ortadaki yaprağın ucunda lale motifi bulunmaktadır. Süsleme bu motiften çıkan yaprak deseniyle sonlanmaktadır. Sol tarafta yine arma özelliği gösteren şeklin uç kıvrımları bir merkez etrafında içe kıvrılarak sağlı sollu yatay uzanan üçlü yaprak yelenin bitiminde birleşir. Ortadaki yaprak yine bir lale ve devamında kıvrımlı bir yaprak motifiyle sonlanır. Aşağı sarkan süslemede kıvrımlar bağlantı yapmadan üç yapraklı yelenin kenarlarında birleşirken aşağı doğru uzanan kıvrımlar birleşmez (Çizim 3.2). Tam ortada metal bir levha yer almaktadır. Levhada Arap harfleriyle bir görsel oluşturulmuştur.

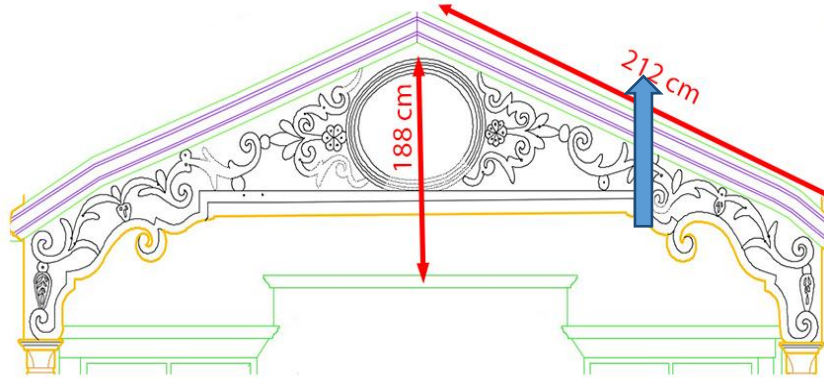
Çizim 3.2. Doğu cephede süslemeler¹⁰¹

¹⁰¹ Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

Veli Paşa Hanı'nın dış tarafa bakan doğu cephesinde Anadolu Oteli kısmının yapıya oranla dışarı doğru çıkma yapmış kısmında, balkonun tam üzerinde çatı alınlığında bir diğer süsleme unsuru yer almaktadır (Fotoğraf 3.43).

Fotoğraf 3.43. Doğu cephede çatı alınlığı süslemeleri

Çizim 3.3. Doğu cephesinden süslemeler (çatı alınlığı)¹⁰²

Süsleme unsuru diğer süslemelerde olduğu gibi ortadaki metal bir levhadan çıkan C, S şeklinde kıvrımlı uzayan dallar, yaprak ve çiçeklerden oluşur ve üçgen çatı alınının içini

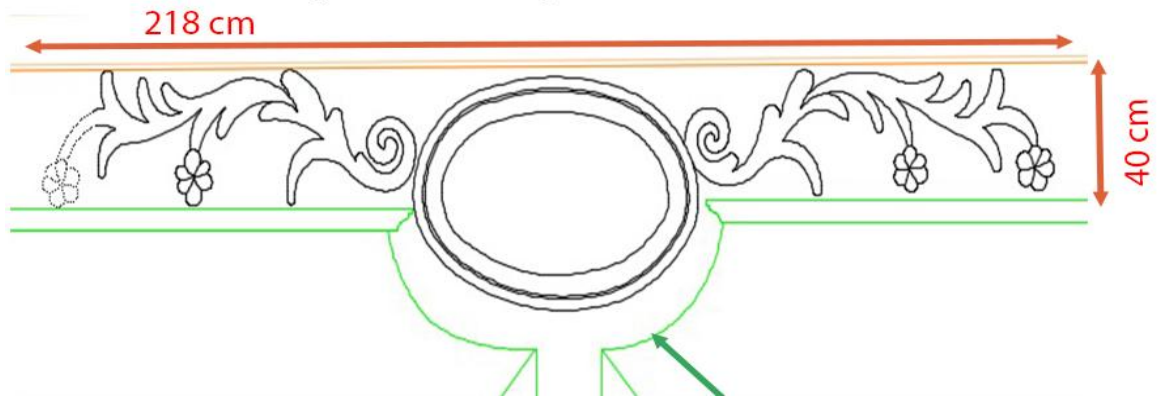
¹⁰² Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

dolduracak şekilde sağı sollu kıvrımlar yaparak uzanmakta ve sona erdiği yerde balkon revaklarına doğru inmektedir.

Yapının balkon altı kısmında da diğer kısımlarındaki süslemelere benzer şekilde siyah, enine oval metal levhanın üst yarısında simetrik olarak uzanan desen C, S kıvrımlı dal üzerinde yaprak ve penç motiflerinden oluşmuştur. Yine bu süsleme de alçı kabartmadır (Çizim 3.4). Bu süsleme doğu cephesi dış yüzeyinde öne doğru çıkma yapmış Anadolu Oteli kısmının balkon altında yer almaktadır (Fotoğraf 3.44).

Fotoğraf 3.44. Doğu cephesi balkon altındaki süslemeleri (balkon altı)

Çizim 3.4. Doğu cephe süslemeleri (balkon altı)¹⁰³

¹⁰³ Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

Hanın doğu cephesinin en sol kısmında süsleme unsurları daha yoğundur (Fotoğraf 3.45). Anadolu Oteli kısmının en solundaki birinci kat pencerelerinin, ikişerli olarak orta kısmında yer almaktadır (Fotoğraf 3.46).

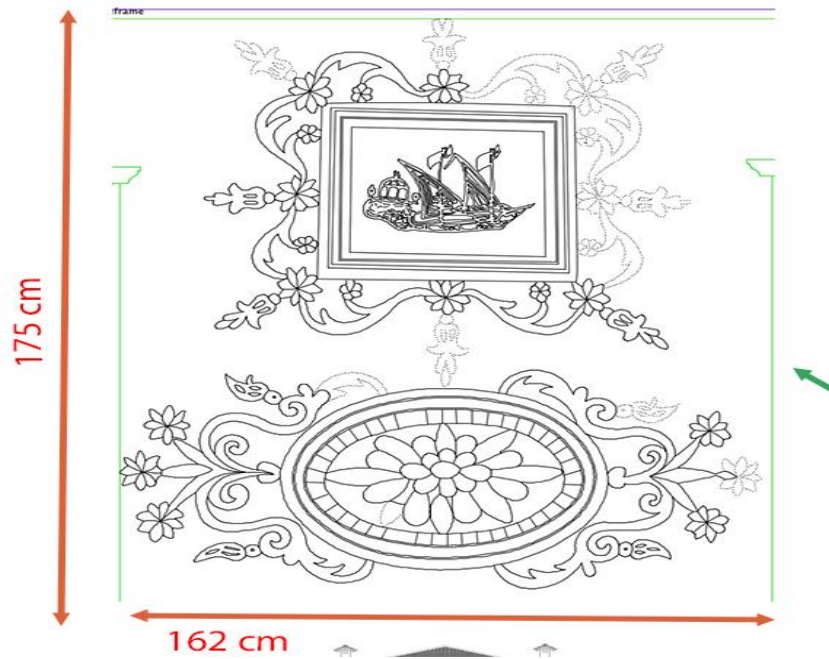

Fotoğraf 3.45. Doğu cephede en sol dört pencere ortasındaki süsleme unsurları

Fotoğraf 3.46. Doğu cephede en sol dört pencere ortasındaki süsleme unsurları

Buradaki siyah metal levhanın içinde gemiye benzer bir şekil bulunmaktadır. Metal levhanın etrafı alçı kabartmadan C, S şeklinde kıvrık dallar ve penç motifleriyle süslenmiştir ve levhanın dört tarafı da bu süsleme unsuruyla sarılmış vaziyettedir (Çizim 3.5). Levhanın sağ üst köşesinde bulunan motiflerde 2015 öncesi bozulmalar mevcutken bu bozulmalar onarım projesi kapsamında özgün şekline uygun hâle getirilmiştir. Levhanın etrafındaki motiflerde kenarların tam ortası ve köşelere denk gelecek şekilde yapılmış lale motifleri yer almaktadır. Levhanın alt orta kısmında bulunan bu lale motifi hemen altındaki gül bezekle birleşir. Bu gül bezeğin içinde büyük bir şakayık çiçeği motifi yer alır. Gül bezek daha çok elips şeklindedir ve çevresi üç kademe alçı ile çevrelenmiştir. En içte yer alan çerçeve alçı kabartma küçük karelere ayrılmış etkisi uyandırmaktadır. Yine gül bezeğin etrafından çıkan kıvrımlı uzanan dallar göze çarpmaktadır. Uçlarına kondurulmuş basit çiçek motifleri mevcuttur. Süslemelerde renklendirme yapılmamıştır ancak zaman içinde bozulmalar ve kirlenmeler sebebiyle kirli bir alçı rengi almıştır, bu kısma da onarım projesinde temiz bir görünüm verilmiştir.

Çizim 3.5. Veli Paşa Hanı doğu dış cephe¹⁰⁴

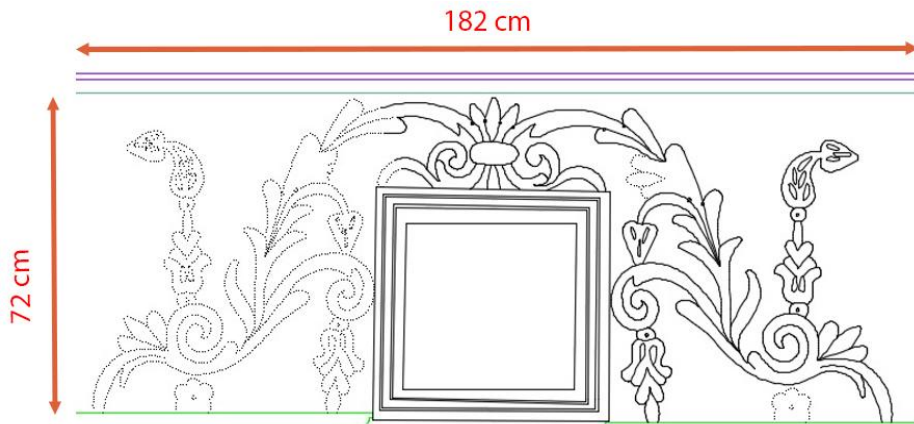
¹⁰⁴ Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

Dış doğu cephenin öne doğru çıkıntı yapan Anadolu Oteli kısmının iki tarafında daha geride hizalanmış birinci kat seviyesinin pencereleri arasında da C, S şeklinde kıvrımlı dallar, yapraklar ve tepelik görünümlü hatayî yer almaktadır. Süslemenin iki tarafında da kıvrımlı dalların uçları helezonik şekildedir ve bu kısımlar lale motifiyle birleşmiştir. Yukarı bakan lalelerin ucu kıvrımlı yapraklarla devam eder. Metal levhanın üst kısmındaki C, S şeklinde kıvrımlı diğer uçları helezonik dallar ile ortada birbirine üç yaprakla birleşir (Fotoğraf 3.47).

Fotoğraf 3.47. Doğu cephede süsleme (otel kısmının sol tarafı)

Bu bölgedeki süslemenin kesik çizgilerle gösterilmiş sol tarafı zamanla bozulmuş ve alçı kısmı dökülmüştür (Çizim 3.6). Onarım çalışmaları kapsamında süsleme unsuru özgün niteliğine uygun olarak yeniden yapılmıştır. Ortadaki levhada Arapça 'maşallah' yazmaktadır.

Çizim 3.6. Doğu cephede süsleme (otel kısmının sol tarafı)¹⁰⁵

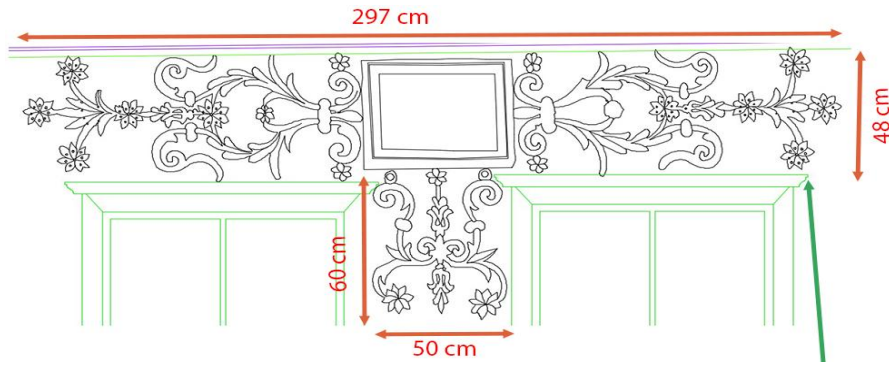
¹⁰⁵ Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

Dış doğu cephenin Anadolu Oteli kısmının en sağında kalan dört birinci kat penceresinin arasına yerleştirilmiş, ortasında bir levha bulunan bitkisel motifli C, S şeklinde kıvrılan dallardan oluşan diğer bir süsleme unsuru mevcuttur (Fotoğraf 3.48).

Fotoğraf 3.48. Doğu cephe en sağ dört pencere arasında kalan dış süsleme unsurları

Bu bölgedeki C, S şeklinde kıvrımlı dallar, yapraklar ve çiçekler oldukça yoğundur. Ortada siyah metal bir levhada Arapça bir kitabe mevcuttur. Levhanın sağ, sol ve alt bölgelerinde desen yer almaktadır. Kitabede Arapça harflerden bir görsel oluşturulmuştur (Çizim 3.7).

Çizim 3.7. Doğu cephe en sağ dört pencere arasında kalan dış süsleme¹⁰⁶

Levhanın sağına ve soluna yatay olarak uzanan C, S şeklinde kıvrımlı dallar ve saplarından üç dal birbirine bağlanmış bir çiçek demeti özelliği göstermekte ve süsleme unsurları uçlarına

¹⁰⁶ Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü

doğru ilerledikçe penç motifleri yoğunlaşmaktadır. Levhanın altındaki kısımda aşağı doğru C, S şeklinde kıvrımlı dallar bulunmaktadır. Birleşme noktasından aşağı ve yukarı yöne bakan Rumîler mevcuttur. Levhadan sağlı sollu uzanan kısımlarda başlangıç noktasından çıkan dallar penç motifiyle birleşmektedir. Penç motifi devamında rumî ve yine penç motifiyle yatay olarak uzanmaktadır. Bu kısım, pençlerin ucunda palmet motifi ve üç ucunda penç motifleriyle son bulmaktadır. Onarım projesinde süsleme unsurunun metal levhası da aslına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir (Fotoğraf 3.49).

Fotoğraf 3.49. Doğu cephe en sağ dört pencere arasında kalan süsleme unsurları

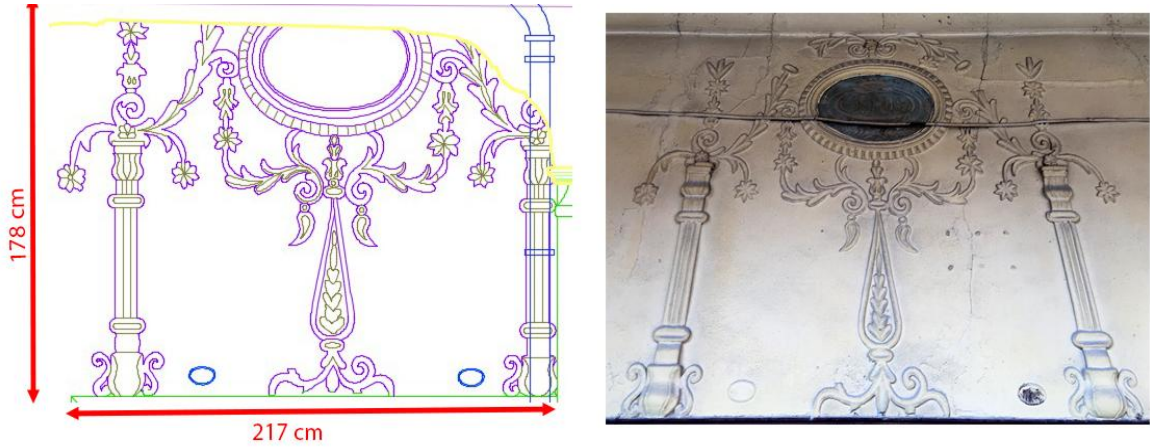
Fotoğraf 3.50. Batı Cephe orta avluya bakan birinci kat duvarındaki süslemeler

Yapının orta avluya bakan batı cephe iç yüzeyinde, birinci katta revaklarla çevrilmiş balkon kısmından odalara geçilen kapıların üstünde alçı kabartmadan silmelerle çevrelenen bir süsleme unsuru yer almaktadır. Motifin ortasında Arapça 'Maşallah kâne' (Allah'ın dediği olur) yazısı bulunmaktadır. Yazının etrafı dört kademe alçı kabartma silmelerle çerçevelenmiştir. En dış çerçeve küçük parçalara ayrılmış görüntüsü sunmaktadır (Fotoğraf 3.51)

Fotoğraf 3.51. Batı cephe orta avluda bulunan kitabe

İki yanda yivli sütunlar üzerinde yükselen süslemenin ortasında kökten çıkan servi ağacını andıran başka bir sütun bulunmaktadır. Metal levha bu ortadaki sütundan devam eden süslemelerin ortasında yer almaktadır. Çerçevenin dışında hanın tüm süslemelerinde hâkim olan C, S şeklinde kıvrık uzanan dallar, yapraklar ve penç motifleri bulunmaktadır. Süsleme unsurunun iki yanında iki direğin uçları helezonik bir şekil üzerinde lale ve onun da üstünde penç ve yine üç yapraklı çiçek motifleriyle birleşmiştir. Helezonik şeklin iki yanından C şeklinde kıvrımlı dallar uçlarında birer penç motifiyle aşağı sarmaktadır. Sütunların uç kısımlarındaki çiçekli dallar oval şeklin uçlarıyla birleşir ve yine oval şeklin uç kısımlarından çıkan diğer dallar gerdanlık tarzında ortadaki servinin uç kısımlarıyla birleşmektedir. Süsleme rengi duvar rengiyle aynıdır. Bu bölgede de yine onarımdan önce bozulmalar ve dökülmeler meydana gelmiştir. Şeklin sarı çizginin üstünde kalan kısmı 2015'te başlanan onarımdan önce tamamen dökülmüş vaziyettedir. Onarım çalışmalarında özgün hâlde olduğu gibi tamamlanmıştır (Çizim 3.8).

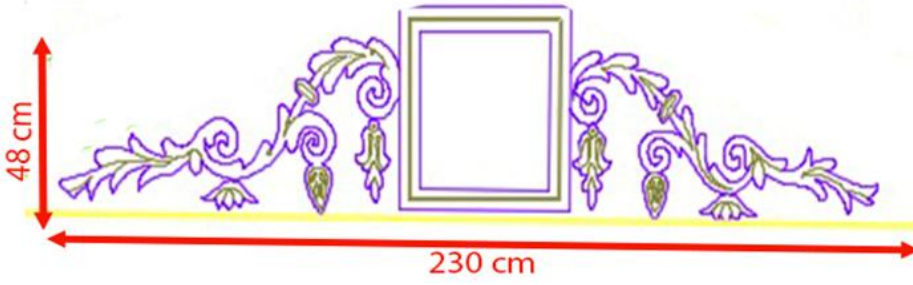
Çizim 3.8. Batı cephe orta avluya bakan birinci kat duvarındaki süsleme¹⁰⁷

Hanın batı cephesinde orta avluya bakan cephenin tam ortasına yapılmış küçük çatı saçağının hemen altında bir diğer alçı kabartma süsleme unsuru bulunmaktadır. Bu süslemede Arapça 'Maşallah' yazılı bir levhadan çıkan C, S şeklinde kıvrımlı dallar, yapraklar ve rumîler yer almaktadır. Helezonik şekillerin bitişiğine aşağı yöne bakan rumî, yaprak ve çiçek motifleri çizilmiştir. Süsleme uçlara doğru basit yapraklarla devam etmektedir (Fotoğraf 3.52).

¹⁰⁷ Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü

Fotoğraf 3.52. Hanın orta avluya bakan çatı alınlığı yüzeyinden süslemeler

Çizim 3.9. Hanın orta avluya bakan çatı alınlığı yüzeyinden süsleme¹⁰⁸

Süsleme unsuru çatı alınlığına tam olarak yerleştirilmiştir. Süslemenin bittiği alandan üç sıra silme ile çatının ahşap malzemesi birleşmektedir. Levhanın iki yanındaki süslemeler benzerdir.

Fotoğraf 3.53. Hanın Anadolu oteli kısmındaki balkon üstü süsleme

¹⁰⁸ Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü

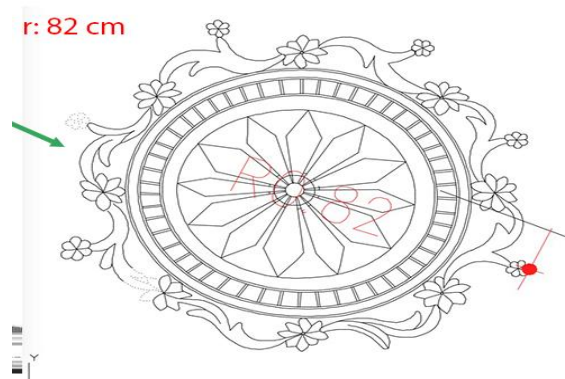
Handa Anadolu Oteli kısmı doğu cephesinde balkon kapısı üzerinde ahşap oyma bir süsleme unsuru yer almaktadır. Elips şeklinde bir alana yerleşmiş olan süslemede, birbirini tekrar eden çizgiler ve şeklin kendi içinde oluşturduğu simetrik yapı mevcuttur. Yine motifin etrafı iki kademe silmelerle ahşap kapı çerçevesiyle birleşmektedir (Fotoğraf 3.53).

Doğu cephesinde görülen diğer bir süsleme de balkon kısmının hizasında giriş kat dükkânların üstündeki alçı kabartmadır (Fotoğraf 3.54).

Fotoğraf 3.54. Doğu cephesi giriş kat dükkânların üstünde kalan süsleme

Şeklin ortasında 12 yapraklı bir çiçeğin yaprak kısımları oyulmuştur. Etrafında üç kademe silmenin yanı sıra C, S kıvrımlı dallar ve penç motifinden oluşan desen yer almaktadır.

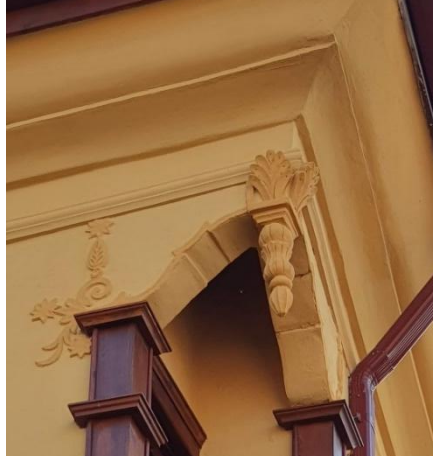

Çizim 3.10. Doğu cephesi giriş kat dükkânları üstünde kalan süsleme¹⁰⁹

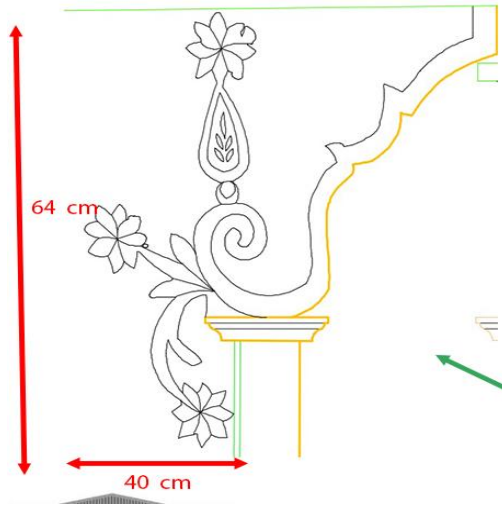
¹⁰⁹ Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü

Doğu ve güney cephelerin kesiştiği köşe kısmın çatı katından sarkan alçı bir sarkıt mevcuttur. Sarkıtın üst kısmını yine üç boyutlu iki palmet süslemiştir. Üç kademe alçı çerçeveyle sarkıtın silindir kısmına geçilmiş, silindir kısım daralıp genişleyerek sivri bir uçla bitirilmiştir.

Sarkıtın tutunduğu iki kenar ahşap revaklarla birleşmiş ve bu revaklardan batı tarafına bakan kısmı üzerinde yine bir alçı kabartma C,S şeklinde uzanan dallar ve yaprak penç motifleriyle son bulmuştur (Fotoğraf 3.55).

Fotoğraf 3.55. Doğu-güney cephe birleşiminden süsleme unsurları

Çizim 3.11. Doğu-güney cephe birleşiminden süsleme¹¹⁰

3.3.5. Veli Paşa Hanı'nda bugünkü görünüm (Nisan 2022)

¹¹⁰ Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü

2015'te başlanan onarım projesinde en çok dikkat edilen husus Veli Paşa Hanı'nın özgün yapısına uygun olarak yenilenmesidir. 2022 yılında onarım çalışmaları sona ermiştir. Zaman içerisinde, kullanılan dükkânlara eklenen modern görüntüler, seramik doğramalar, cam ve PVC kapılar hanı özgün görünümünden uzaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda hanın tarihî dokusuna zarar vermiştir. Yapılan bu son onarım çalışmasıyla amaçlanan hana tarihî dokusunu geri kazandırabilmektir. Bu nedenle mimarisinde hiçbir değişikliğe gidilmeden sadece aşınan, yıpranan kapılar, merdivenler iç dış boyanmış, ahşap kısımlar yenilenmiş, dökülen süslemeler onarılmıştır. Genel itibariyle hana bütün olarak tarihî bir görünüm kazandırılması amaçlanmıştır.

Onarım sonrası doğu cephede bulunan dükkânlar da hanın tarihî dokusuna uygun bir görünüm kazanmış ve bu yönde hizmet vermeye başlamıştır (Fotoğraf 3.56). Dükkânlarda Çorum leblebisi, bakır işçiliğiyle hazırlanmış el yapımı ürünler ve yöresel lezzetlerin tanıtımı ve satışı yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.56. Veli Paşa Hanı doğu cephe bugünkü görünüm (2022)

Fotoğraf 3.57. Veli Paşa Hanı iç avludan Anadolu Oteli (2022)

Hanın önceki fotoğraflarında görülen, dökülmekte olan iç dış yüzeyi yine tarihî bir görünüm kazanacak şekilde boyanmış ve ahşap kısımlar onarılarak ahşap verniğiyle parlatılmıştır. Çatılarda ve saçaklardaki aşınmalar tamir edilmiş, süslemeler özgün yapısına uygun olarak onarılmıştır.

Handa iç avlu zemini, kare şekilli üç renk tonunda taş ile döşenmiştir ve avludaki direkler kahverengi ahşap boyasıyla boyanmıştır (Fotoğraf 3.58). Batı cephe zemin katta bulunan, özgün hâlinde ahır olarak kullanılan kısımlar geniş camlı kapılarla kapatılmıştır. Doğu cephenin iç avlu kısmından Anadolu Oteli'ne girilen kısım ve ilk yapıldığında at arabalarının buradan giriş yaptığı düşünülen tahta kapı onarılmıştır.

Fotoğraf 3.58. Veli Paşa Hanı iç avlu görünüm (2022)

İlk yapıldığı günden beri var olan ve iç kuzey cepheye bitişik bulunan çeşme taşı yerine yerleştirilerek aktif duruma getirilmiştir. Çeşmenin oluk kısmı dört parça taştan oluşmaktadır. Çeşmenin alınlık kısmı yine yekpare bir taştan oluşup başında iki sıra, ortadan sivrilen kademeli kemerler ve dışındaki kemerin uç kısmı iki yanda oval kesilmiş ve ortada sivrilmiş durumdadır (Fotoğraf 3.59).

Fotoğraf 3.59. İç kuzey cepheye bitişik çeşme

Avlunun kuzey cephe tarafına hanın özgün hâlinde olmayan dört katlı, ayaklı, silinmemiş mermerden bir fıskiyeli havuz yapılmıştır. Havuzun en üst kademesi kıvrımlı bardak şeklinde bir haznedir. Diğer dört kademesi şelaleli üç boyutlu bir çanak tasvirine benzetilmiştir. Olukların dış kısımları dikine silmelerle hareketlendirilmiştir. Zeminde bir havuz

bulunmamakta olup bunun yerine fiskiye yivli sütun formunda bir ayak üzerine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.60).

Fotoğraf 3.60. Orta avluda bulunan fiskiyeli havuz

Doğu cephe üzerinde hanın orta kısmından iç avluya giriş yapılan iki kanatlı tahta kapı zaman içerisinde kaybolmuş, yerine demir parmaklıklı bir kapı getirilmiştir. Hanın orijinal kapısı olmayan ancak tarihî görünümüne yakışan yeni bir iki kanatlı tahta kapı takılmıştır. Kapının sol kanadında insan geçebilecek boyutta küçük bir kapı bulunmaktadır. Kapı içten çapraz çıtalarla sağlamlaştırılmış bir görünüm kazanmıştır (Fotoğraf 3.61). Dışardan bakıldığında enine çıtalarla bağlantı yerleri gizlenmiş ve bütün bir görüntü sağlanmıştır.

Fotoğraf 3.61. Doğu cephede bulunan iki kanatlı tahta kapı (2022)

İç avluda güney cephede bulunan merdivenler ve korkulukları sağlamlaştırılmış ve diğer kısımlardaki gibi verniklenmiştir (Fotoğraf 3.62) Kuzey cephede de merdiven korkulukları, merdivenler ve ahşap direkler onarımla uyumlu bir görünüm kazanmış, kapılar pencereler ve duvarlar yenilenmiştir (Fotoğraf 3.63).

Fotoğraf 3.62. İç güney cephedeki merdiven (2022)

Fotoğraf 3.63. İç kuzey cephe ve merdivenler (2022)

Birinci kat batı cephe odaları ve penceleri de onarılmış, güney ve kuzey cephe teras boyunca uzanan odalarda tek tip bir görüntü sağlanmıştır (Fotoğraf 3.64). Penceler özgün hâlinde olduğu gibi düşey sürme şeklinde onarılmıştır.

Fotoğraf 3.64. Güney cephe odaları dışardan görünüm (2022)

Oda içinde bulunan valiz dolapları ve kandil rafları da yine tarihî dokuya uygun olarak yenilenmiştir (Fotoğraf 3.65). Yine odaların dışarı bakan camları da sekiz bölmeli ve dikey sürgülü özgün yapısına uygun olarak onarılmıştır. Doğu, batı ve kuzey cephe birinci kattaki odalar yine bu görünüme uyumlu olarak onarılmıştır. Odalarda bulunan ısıtma sistemi, elektrik ve su sistemleri tamamen yenilenmiş ve çalışır duruma getirilmiştir.

Fotoğraf 3.65. Odaların içinden genel görünüm (2022)

Fotoğraf 3.66. Valiz dolapları kilidi (2022)

Kapı kollarında iki çeşit kullanılmıştır. Bu kolların odalara dağılımında bir düzen gözetilmemiştir. Anadolu Oteli dışında kalan odalarda kapı kolları Fotoğraf 3.67 ve 3.68'deki örnekler kullanılarak karışık yerleştirilmiştir. Ancak Anadolu Oteli kısmında bulunan odaların kapı kolu ve kilit sisteminde C,S şeklinde kıvrımlı dallarla süslenmiş olan daha gösterişli kapı kilidi ve kolu tercih edilmiştir (Fotoğraf 3.67).

Fotoğraf 3.67. Kapı kolu örnek (2022)

Fotoğraf 3.68. Kapı kolu örnek (2022)

Anadolu Oteli'ne doğu cepheden girişte bulunan ahşap merdivenler ve merdiven korkulukları sağlamlaştırılmış ve ahşap boyasıyla boyanarak yenilenmiştir. Genel olarak yapı içerisinde bulunan ahşap kısımlardaki aşınmalar tam olarak yok edilmemiş, tarihî bir görüntü verilmeye dikkat edilmiştir. İ avluya geçen iki kanatlı st kısmı camlı kapı da onarılmış ve boyanmıştır. Merdivenlerin üstündeki ahşap tavanlar, merdiven bitiminde iki yanda bulunan ara kat kapıları yine bu merdivenlerle uyumlu bir görüntü almıştır. Ara katta bulunan alçak tavanlı odalarda ses sistemleri yer almakta olup bu bölüm, handa yapılan etkinlikler için gözlem odası olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.69).

Fotoğraf 3.69. Anadolu Oteli doğu cepheden giriş zemin kat merdivenler (2022)

Anadolu Oteli birinci kat merdivenleri zemin katta olduğu gibi onarım sonrası sağlamlaştırılmış ve verniklenmiştir (Fotoğraf 3.70). Onarım sonrası üçüncü kat merdivenleri altındaki eşkenar dörtgen şeklinde olan ıtakari kısım belirginleşmiştir. Anadolu Oteli içinde bulunan merdivenler, açık hava koşullarına daha az maruz kalması dolayısıyla avluda bulunan merdiven ve korkuluklara oranla daha az yıpranarak g¼n¼m¼ze ulaşmıştır. Bu nedenle burada bulunan ahşap kısımların silinip verniklenerek yenilenmesi yeterli olmuştur.

Fotoğraf 3.70. Anadolu Oteli birinci kat merdivenler (2022)

¼çüncü kat merdivenleri de Fotoğraf 3.70'teki görünt¼yle uyumlu olarak onarılmış ve verniklenmiştir (Ek-2).

Handaki bozulma ve yıpranmalar nedeniyle süsleme unsuru olduğu anlaşılmayan bazı kısımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en göze çarpanlar, merdiven korkulukları ve iç avlu boyunca uzanan balkon kısmındaki korkulukların altında bulunan alandaki eşkenar dörtgen şekli ve bitkisel süsleme unsurlarıdır (Fotoğraf 3.71).

Fotoğraf 3.71. İç avlu boyunca dolanan balkon altındaki süsleme (2022)

Süslemede uç kısımları birbirine dönük iki lale motifinin aralarına çıtalarla yerleştirilmiş eşkenar dörtgenle örüntü oluşturulmuştur. Aynı süsleme iç avlu kuzey ve güney cephe merdiven çevresinde de görülmektedir (Fotoğraf 3.72).

Fotoğraf 3.72. Merdiven çevrelerindeki süsleme (2022)

Aynı süsleme unsurunun ikinci kat başlangıcından itibaren iç avlu boyunca Anadolu Oteli'ni de içine alarak devam ettiği görülmektedir (Fotoğraf 3.73).

Fotoğraf 3.73. İkinci kat boyunca devam eden süsleme (2022)

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME, KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

4.1. Çorum Veli Paşa Hanı'nın Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması

Bu bölümde Veli Paşa Hanı ile ilgili yapılacak değerlendirme İç Anadolu bölgesinde, bu hana örneklik teşkil edebilecek daha önce inşa edilmiş yapılarla, karşılaştırma ise çağdaşı olan ya da benzer tipolojilere sahip hanlar üzerinden yapılacaktır.

4.1.1. İnşa tarihi

İç Anadolu'da bulunan hanların inşa tarihlerine bakıldığında Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerine işaret eden geniş bir zaman aralığı görülmektedir (Ek-5). Ribat-han-kervansaray mimarisi, ilk örneklerinden bu yana küçük değişimler yapılarak devam ettirilmiştir. Kendinden önce inşa edilen hanlar örnek alınarak bu gelenek benimsenmiştir.

Çorum merkez Çepni Mahallesi'nde yer alan, giriş katı iş yerleri, ambar ve yapıldığı dönemde ahır olarak inşa edilmiş kısımlarla, orta avlu boşluğunu üst katta saran revaklı yapısı, ocaklıkları ve üç katlı Anadolu Oteli bölümüyle Veli Paşa Hanı Anadolu'da artık çok da örneği kalmamış, karkas sistemli ve üzerinde yerel izler taşıyan özgün özellikteki hanlardan biridir.

19. yy. yapılarından olan bu hanın inşa tarihi açısından, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapıldığı görülür¹¹¹. Veli Paşa Hanı'nın genelinde abidevi bir eser ortaya koymaktan ziyade bir ticaret merkezi oluşturmak ve aynı zamanda han kültürünü geleneksel dokunuşlarla bu yapı içerisinde devam ettirme çabası görülmektedir. Dolayısıyla Veli Paşa Hanı'nın yapıldığı dönemde bir merkez, ticarethane ya da toplanma mekânı şeklinde hizmet sunduğu araştırmamız sonucunda söylenebilir.

Veli Paşa Hanı yansıttığı tüm özellikleriyle 19. yy.da Osmanlı'nın yaptığı klasik ticaret hanlarına bir örnektir.

4.1.2. Yapım tekniği, plan ve malzeme

Selçuklu döneminde inşa edilen hanlarda çoğunlukla yöreye özgü taş ve şapolyen malzeme kullanıldığı görülmektedir. Konya-Beyşehir Kuru Çeşme Hanı (1207-1208)¹¹² ve Tokat Mahperi Hatun Kervansarayı (1238)¹¹³ bu malzemelerin kullanıldığı belirgin örneklerdir.

¹¹¹ EK-5:İç Anadolu'da ki Hanlar Envanteri

¹¹² İsmet İlter. *Tarihi Türk Hanları*. KGM Matbası-Ankara 1969., s.18

¹¹³ Ali Taştan. "Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresinde ki Kervansaraylar". Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Konya ve Kayseri'deki hanlarda çoğunlukla Selçuklu mimarisinin etkisi gözlenir. Veli Paşa Hanı'na göre konut mimarisinden uzaklaşıp daha çok kervansaray üslubunu yansıtan yapılar, kesme taştan yapılmış, yüksek tavanlı, beşik tonozların örttüğü¹¹⁴ Alara Han (1231-1232), Sultan Hanı (1229) ve Zazadin Han (1235) gibi abidevi eserlerdir.

Osmanlı dönemi kervansarayları incelendiğinde yine taş ve tuğla ile beraber mermer kullanıldığı da görülmektedir. Ankara Zağfiran Hanı (1512)¹¹⁵ Osmanlı döneminde yapılan, taş, tuğla ve mermerin kullanıldığı İç Anadolu hanlarına örnektir.

Dönem boyunca bunlarla birlikte Arap Hanı (19. yy.)¹¹⁶ gibi kâgir, Pirinç Han(?)¹¹⁷ gibi ahşap yoğunluklu ve bunların birlikte kullanıldığı Veli Paşa Hanı gibi yapılar inşa edilmiştir.

Veli Paşa Hanı mimari açıdan hem zamanın özelliğini yansıtan hem de Anadolu'da az rastlanan ahşap iskelet sistemiyle farkını ortaya koymaktadır. Bu büyüklükte yüz ölçümüne sahip bir hanın ahşap iskelet sistemiyle ayakta kalması dikkat çekicidir.

Tüm yapının ahşap bir iskelet sistemiyle ayakta kaldığı mimari unsurlarını geleneksel Çorum evlerinde Veli Paşa Konağı¹¹⁸ gibi daha küçük olup aynı sınıfta olmayan sivil mimari yapılarda görmek mümkündür. Ancak bu büyüklükte bir yapının tüm iskeletinin ahşap olup kerpiç dolguyla tamamlanmış olması Veli Paşa Hanı'nın zamanın getirdiği yıpranmalara karşı güçlü duruşunun kanıtıdır. Ahşap, yangına duyarlı bir yapı malzemesi olması nedeniyle Veli Paşa Hanı en büyük bozulmaları geçirdiği iki yangından dolayı yaşamıştır.

Ek-4 te envantere kayıt edilen hanlarda iskelet sistemiyle birlikte tüm gövdenin kerpiç dolguyla bu yoğunlukta ahşap malzemeden yapıldığı bir han yapısı görülmemiştir. İskelet sistemi ahşaptan olan Sivas Subaşı Hanı (?), Çorapçı Hanı(19 yy.) ve Ankara Çengel Han (1522)¹¹⁹ gibi örnekler görülmektedir. Ancak bu hanların da gövdesi kâgir ya da taş malzemelerden örülmüştür.

Veli Paşa Hanı kuzey-güney yönünde dikdörtgene yakın asimetrik planlı, ortada dikdörtgen açık avlulu sistemiyle Anadolu Türk mimarisinde her yüzyılda ve her bölgede örnekleri görülebilecek bir grupta yer almaktadır.

¹¹⁴ <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9998/onemli-han-ve-kervansaraylar.html>, erişim 22.07.2022

¹¹⁵ 'Ankara İl Kültür Turizm Müdürlüğü', <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152968/hanlar.html> erişim:03.08.2022

¹¹⁶ Didem Boyacıoğlu, "Arap Hanı ve Yapının 18 - 19. Yüzyıl İstanbul Hanları İçindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2010):9

¹¹⁷ Açıklamalar dipnot 141'de

¹¹⁸ Nurbanu Şahin, Özlem Parlak Biçer. "Geleneksel Çorum Evlerinde Ahşap Yapım Sistemleri". 4/35 (2021): s.1554-1558. erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1934926>

¹¹⁹ Serap Sevgi, Bekir Eskici, "Ankara Çengel Han'ın Müze Olarak Yeniden Kullanımının Koruma Yaklaşımları Bakımından Değerlendirilmesi", *STD*, (2020):s.275-303. erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1145411>

Üstü açık ortada kare ya da dikdörtgen avlu sistemi, han mimarisinin ilk örneklerinden bu yana görülmektedir. Selçuklulardan kalan Kızılören Hanı (1206)¹²⁰, Kuru Çeşme Hanı (1208)¹²¹, Sultan Han (1229)¹²², Sadeddin Han (1236)¹²³, Ağzıkara Han (1236-1240)¹²⁴, Karatay Hanı (1247)¹²⁵, Kesikköprü Hanı (1268)¹²⁶, Obruk Hanı (1230)¹²⁷ ve Sarı Han (1238)¹²⁸ bu avlu tipine kaynaklık eden, daha eski tarihli hanlardandır. Osmanlı döneminde inşa edilen birçok handa da yine bu avlu tipi tercih edilmiştir. Ankara Çukur Han (16-17. yy.)¹²⁹, Amasya Taşhan (17. yy.), Tokat Taşhan (1632), Tokat Suluhan (18. yy.), Sivas Çorapçı Hanı (19. yy.) Osmanlı döneminde yapılmış, ortada üstü açık kare ya da dikdörtgen avlusu bulunan ticaret hanlarından bazılarıdır.

Veli Paşa Hanı üzerinde bir değerlendirme yapabilmek için çağdaşı olarak görülen hanlar arasında ki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak önemlidir. İzmir Mirkelam oğlu Hanı (1784) ve Ankara Çukur Han (16-17. yy. arası) gibi çağdaşı olan ve yakın özellikler gösteren hanlar bulunmaktadır. Aynı büyüklükte olmayan bu hanlar içerisinde ön plana çıkması gereken Veli Paşa Hanı, onu diğerlerinden farklı kılan daha büyük yüz ölçümüne ve Anadolu Otelî'ne sahiptir.

Veli Paşa Hanı, 18. yy. son çeyreğine tarihlendirilen İzmir Mirkelamoğlu Hanı'nda orta avlu boşluğunu üst katta saran revaklı yapısı ve yapının parsel sınırlarıyla kurduğu dikdörtgene yakın simetrik olmayan biçimsel ilişki ve konaklanan 21 odanın dizilimleri açısından benzer özellikler taşır. İki han da girişin iki yanına sıralanan dükkânlarla sokağa açılır. Mirkelamoğlu Hanı, yapısında kaba yontma taş, kesme düzgün taş ve tuğla malzeme kullanılmasıyla Veli Paşa Hanı'ndan ayrılır.¹³⁰

¹²⁰ İsmet İter, *Tarihi Türk Hanları* (Ankara KGM Matbası, 1969), s.15.

¹²¹ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.17

¹²² İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.24

¹²³ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.32

¹²⁴ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.42

¹²⁵ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.44

¹²⁶ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.50

¹²⁷ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.55

¹²⁸ İter. *Tarihi Türk Hanları*, s.58

¹²⁹ Zeynep Gökçe Çakır, Burcu H. Özuduru ve Güliz Bilgin Altınöz. "Ankara Hanlar Bölgesi'nin Mekansal Gelişimi ve Bugünkü Kullanıcı Profilinin Değerlendirilmesi", *TÜBA-KED*, 2019. s.192

¹³⁰ "İzmir İl Kültür Turizm Müdürlüğü", <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html>. (erişim 21.07.2022)

Fotoğraf 4.1. İzmir Mirkelamoğlu Hanı¹³¹

Ankara’da bulunan Çukur Han 16-17. yy. arasında konumlandırılmıştır. Çukur Han, dışı kâgır içi karkastan yapılmış dikdörtgen planlı, ortasında üstü açık avlu bulunan, kiremit çatılı, tipik Osmanlı şehir içi ticaret ve konaklama hanlarındanır.¹³²

Yapının planı yanında ahşap taşıyıcı sistemli yapım tekniği ve bölgenin yerel konut dokusunu çağrıştıran görüntüsüyle Veli Paşa Hanı’na İzmir’deki çağdaşından daha yakın durmaktadır. Bunun aksine Veli Paşa Hanı’nda öne çıkan özenli yapım ve cephe kurgusu Çukur Han’da yoktur.

Fotoğraf 4.2. Ankara Çukur Han¹³³

¹³¹ Ersoy, B., 1988. İzmir Hanları Üzerine Bazı Tespit Ve İncelemeler. Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi,32(1-2), 101.

¹³² Zeynep Gökçe Çakır, Burcu H. Özuduru ve Güliz Bilgin Altinöz. “Ankara Hanlar Bölgesi’nin Mekansal Gelişimi ve Bugünkü Kullanıcı Profiline Değerlendirilmesi”, *TÜBA-KED*, 2019. s.192

¹³³ <https://ankarafoto.weebly.com/cukur-han.html> erişim:22.07.2022

Bir Selçuklu mimarisi olan Tokat Deveciler Hanı 15. yy.a ait olmasına karşın yine Veli Paşa Hanı ve yöredeki diğer hanlarla aynı olarak ortada açık avlu ve çift kat özelliği göstermektedir. Avlulu yapısı ve dikdörtgene yakın planı dışında iki han arasında ortak özellik yoktur. Deveciler Hanı'nın ana malzemesi harç birleşimli yığma taştır. Yapının geneline bakıldığında kubbe ve kemerlerde tuğla malzeme kullanılan kâgir sistem ile inşa edildiği görülmektedir. Deveciler Hanı'nda üst örtüsü olmayan orta avlunun her iki katı da revaklarla çevrilmiştir.¹³⁴

Fotoğraf 4.8. Tokat Deveciler Hanı¹³⁵

Yine Çorum'un sınır komşularından olan Tokat'ta incelenen diğer hanlar genellikle klasik dönem Osmanlı mimarisine işaret eden taş yapılarıdır. Dikdörtgen plan, ortada açık avlu ve 2 katlı olması Taşhan (17. yy.) ve Sulu Han (18. yy.) için ortaktır. Taşhan'da ikinci katta bulunan bütün odaların revaka açılması Veli Paşa Hanı'nda da görülen plan özelliğidir.¹³⁶ Ancak Tokat Taşhan, gerek yüz ölçümü gerekse kesme taştan yapılmış revaklı kısımların daha ihtişamlı görünümüyle İç Anadolu'da Veli Paşa Hanı'na oranla daha ön plana çıkan bir handır.

¹³⁴ Akın, E.S., İzgi, B.D, 2021.Tarihi Hanlarda Yeni İşlev: Deveci Han Ve Taşhan, Tokat. Vakıflar Dergisi,56, s:146-147.

¹³⁵ Görsel sahibi: Tokat İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi

¹³⁶ "Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü", <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-142138/hanlar-kervansaraylar-ve-medreseler.html> Erişim (22.07.2022)

Fotoğraf 4.7. Tokat Taşhan¹³⁷

Tarihendirilmesi net olarak belirlenemeyen ancak geç dönem Osmanlı mimari üslubunda yapılan hanlardan bazıları; Ankara’da bulunan Piriç Hanı ve Bala Han’dır. Piriç Hanı üç katlı olup katlar ahşap iskeletler arası tuğla dolgu olarak inşa edilmiştir. Ticaret hanından daha çok konut mimarisine yakındır. Geniş bir avlu çevresinde yer alan bu han Veli Paşa Hanı ile benzer olarak zıvanalı pencereler göze çarpmaktadır. Ancak pencereler saçak kaplamadır. Yine Ankara’da bulunan ve Veli Paşa Hanı ile aynı tarihte konumlandırılmış Yıldız Han karkas taşıyıcı sistemiyle benzer özellik gösterir.¹³⁸ Tabii bu han Veli Paşa Hanı ölçüsünde büyük bir han değildir.

Fotoğraf 4.3. Ankara Piriç Hanı¹³⁹

Fotoğraf 4.4. Ankara Bala Han¹⁴⁰

¹³⁷ Görsel sahibi: Tokat Gazetesi, 16 Ağustos 2019

¹³⁸ Çakır, Z.G., Altınöz, G.B. ve Özüdü, B.H. “Ankara Hanlar Bölgesi’nin Mekansal Gelişimi ve Bugünkü Kullanıcı Profiline Değerlendirilmesi”, *TÜBA-KED*, (2019):s.192-193.

¹³⁹ <http://ankaratarihi.blogspot.com/2014/09/ankarada-vakf-mulkiyetindeki-bedesten.html> (erişim:21.07.2022)

¹⁴⁰ Ankara Kent Arşivi

Yakın yörelerde inşa edilen mimari yapıların birbirinden etkilenmiş olması iklim, coğrafya ve ticari etkenler göz önüne alındığında muhtemel bir durumdur. Bu açıdan Çorum'a yakın yörelerden Merzifon ve Amasya hanları incelenmiştir. Amasya'daki şehir içi ticaret merkezi Ezine Pazar Hanı'nın (1246) taş yapım tekniği, Selçuklu mimarisinde görülen yaygın özelliklerdendir. Dikdörtgen planlı ve tek katlı inşa edilen hanın çatısı tuğla örülüdür ve hana çift kanatlı yüksek ahşap bir kapıdan giriş sağlanır.¹⁴¹ Selçuklu mimarisi olmasına karşın bu yönleriyle Veli Paşa Hanı'na yakın özellikler göstermektedir.

Fotoğraf 4.5. Amasya Ezine Pazar Hanı¹⁴²

Amasya'da bulunan klasik dönem Osmanlı şehir içi hanlarından biri de Taşhan'dır (17. yy.). Yapının ortasında bulunan üstü açık avlu ve 2 katlı olmasıyla Veli Paşa Hanı'ndaki bu planın önceki örneklerindedir. Bu han da yine kesme taştan inşa edilmiştir. Hanın içinde bulunan tuğla ve taştan yapılmış kemerli yapı Veli Paşa Hanı'nda görülmez.¹⁴³ Veli Paşa Hanı'na oranla daha küçük yüzölçümüne sahip olsa da iç mekân düzenlenişindeki kemerli yapısı hana daha ihtişamlı bir görüntü vermektedir.

Fotoğraf 4.6. Amasya Taşhan¹⁴⁴

¹⁴¹ Ali Taştan, " Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresinde ki Kervansaraylar", Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010 s.46

¹⁴² Görsel Sahibi: Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi

¹⁴³ "Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü", <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-283237/amasya-tashan.html>. Erişim (22.07.2022)

¹⁴⁴ Görsel Sahibi: Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü Arşivi

Klasik Osmanlı üslubunu yansıtan Sivas Subaşı (16. yy.) ve Çorapçı Hanı (19. yy.) yapılarının taşıyıcı sistemi Veli Paşa Hanı'nda gözlenen ahşap karkas sistemin önceki örnekleridir. Yapının genelinde kullanılan ahşap yapı malzemesi iskelet sisteminde olduğu gibi tavanlarda, kapılarda, pencerelerde ve revaklarda da görülmektedir.

Fotoğraf 4.9. Sivas Çorapçı Hanı¹⁴⁵

Fotoğraf 4.10. Sivas Subaşı Hanı¹⁴⁶

Hanın ortasında bulunan üst açık kare ya da dikdörtgen avlu ve giriş katta iş yerleriyle Veli Paşa Hanı'na, bu yörede bulunan kesme taştan inşa edilmiş Alacahan (13. yy.) ve Taşhan'dan (18. yy.) daha yakın durmaktadır.¹⁴⁷

Veli Paşa Hanı; geleneksel Çorum evlerine avlulu, üç katlı yapısı, müstemilatı ve servis mekânlarından oluşan büyük yapılardan olma özelliği, ahşap iskelet sistemleri ve tarihî evlerde ahşap üzerine yoğunlaşan mimari süsleme yönüyle benzerlik göstermektedir.¹⁴⁸

Veli Paşa Hanı'ndaki oda ve revak yükseklikleri geleneksel Çorum evleriyle eşdeğer ölçülmüştür. Çorum evlerinin her odasında görülen 3.50 m yükseklik hanın otel kısmındaki bütün odalarında görülür.¹⁴⁹

Yine Çorum evlerinde kullanılan pencere dizileri Veli Paşa Hanı'nda da değerlendirilmiştir. Bulunduğu odanın iç duvar yüzeyi dikkate alınarak yerleştirilen bu simetrik pencereler, odanın planı hakkında dışardan bakıldığında fikir verebilecek şekildedir ve cephenin genel görüntüsünü oluşturmaktadır.

¹⁴⁵ Sivas Belediyesi. <https://m.sivas.bel.tr/icerik/318/5426/hanlar.aspx> (erişim 22.07.2022).

¹⁴⁶ Açıklamalar dipnot 142'de

¹⁴⁷ Açıklamalar dipnot 142'de

¹⁴⁸ Necla Dursun, "Tarihi Çorum Evlerinin Alçı Süslemeleri". *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55 (2017): s.1-16.

¹⁴⁹ Tuluk, "Çorum'da Sıradışı", s.113.

4.1.3. Süsleme

Bir han yapısı içinde Anadolu Oteli ile geleneksel Çorum evleri mimarisini yansıtan Veli Paşa Hanı alçı süslemelerin bulunduğu en güzel taşra örneklerindedir.

Geleneksel Çorum evleri için N. Dursun alçı süslemelerin niteliğini şu şekilde anlatmaktadır:

Mimari elemanlarda alçının, başkent İstanbul üslubundaki örneklerle yarışabilecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı dönemi özellikle saray mimarisinde görülen süsleme unsurlarının bu bölge evlerinde dönem üslubuna uygun bir biçimde yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁰

Mimari süslemenin ağırlık olarak ahşap ve alçı üzerinde yoğunlaşması geleneksel Çorum evlerinde öne çıkan bir unsurdur. Veli Paşa Hanı süslemelerinde de alçı ve ahşap yoğunluğu görülmektedir. Özellikle Anadolu Oteli'nde görülen simetrik cephe kurgusu, plan, ahşap çatalı tavanlar, simetrik pencere dizilimleri ve avlulu yapı yine ortak özelliklerdir.

Dikdörtgen şekilli, enine silmelerle hareketlendirilmiş kandil rafları ve odalarda bulunan valiz dolapları ikisi için de ortaktır. Buradan şehrin merkezine bir ticaret hanı inşa edilirken yörenin kültür özelliklerini yansıtmaya da dikkat edildiği çıkarılmaktadır.

Yapının tümünde gözlenen yapım tekniği, cephe ve süsleme kurgusu bakımından geleneksel Çorum evlerine olan şaşırtıcı sadakat, "otel" bölümünde kendini plan kurgusunda da hissettirir. Veli Paşa Hanı bu biçimlenişle, mimarlık tarihi bağlamında Anadolu'da artık pek az örneği kalmış ahşap karkas bir sistemle inşa edilen, yerel izleri bünyesinde barındıran hanlardan birisidir.¹⁵¹

18. yy. Osmanlı'da etkisini göstermeye başlayan Barok ve Rokoko tarzı mimari yapılarda gözlenen çiçek motifleri ve kıvrımlı dallar, 19. yy. sonlarında yapılan bu handa da etkisini göstermiştir. Osmanlı, batı etkisiyle kendine özgü üslup ve kuralları birleştirerek Osmanlı-Türk rokokosu denilen bir sentez meydana getirmiştir.¹⁵² Bu üslupta yoğun çiçek motifleri hatayî ve rumîlerle birlikte kullanılır. Geliştirilen süsleme unsurları Osmanlı saray çevresinden başlayıp Anadolu'da da örnekler vermiştir.

Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı(1861), Yıldız Sarayı(1807) ve Kahire Mehmet Ali Paşa Camii(1848) 18 ve 19. yy.a ait resmî ve sivil mimaride uygulanan rokoko üslubunda süslenmiş seçkin örneklerdir.¹⁵³

Veli Paşa Hanı'nda alçı üzerine yoğunlaşmış çiçek, yaprak motifleri, C,S kıvrımlı dallar ve rumî motiflerinden oluşan unsurlar bu üslupla oluşturulmuş süslemelerdendir. Cephelerde

¹⁵⁰ Necla Dursun, "Tarihi Çorum Evlerinin Alçı Süslemeleri". *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55 (2017): s.1

¹⁵¹ Tuluk, "Çorum'da Sıradışı", s.101.

¹⁵² Arseven, C. E. 2014. Türk Sanatında Tezyinat Çeviren: Nazlı Miraç Ümit. *Art Sanat*, 2 : 338-346.

¹⁵³ Hatice Aksu. "Rokoko", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rokoko> (erişim 10.08.2022).

bulunan süslemeler ve ahşap-alçı yapı malzemeleri dikkate alınarak geç dönem Osmanlı mimarisindeki Batı etkisini açıkça sergilemektedir. Ancak Veli Paşa Hanı'nı özel kılan husus, geç dönem Osmanlı mimarisini geleneksel Çorum evlerinde görülen özelliklerle birleştiren bir kompozisyon olmasıdır.

Selçuklu dönemine ait incelenen İç Anadolu hanlarında süsleme unsuru genel olarak taç kapılarda yoğunlaşmaktadır. Han yapısının tamamında taş malzeme kullanıldığı gibi süslemede de taş işçiliği görülür. Alay Han (1219-1236), Kadın Han (1223), ve Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Han (1229) gösterişli kapılarında taş işçiliği bulunan örneklerdendir. Süsleme unsurları genel olarak kapılarda sivri ve dairesel kemerler, Arapça yazılmış panolar ve geometrik motiflerden oluşur.¹⁵⁴

Kesikköprü Hanı (1268) gibi bazı hanlarda ejder motifi ve hayvan figürleri süslemede kullanılmıştır. Çeşitli taş dizilimleri ile süslemede farklı görseller ortaya konulmuştur.¹⁵⁵

Osmanlı döneminde Anadolu'daki örnekler ele alındığında hana hâkim özelliklerin süslemeye de yansıdığı görülür. Ankara'da bulunan Zağfiran Han (1512) gibi taş bir yapıda süsleme unsurunun taş, mermer ve tuğla malzemenin farklı dizilimleri ile sağlandığı görülmektedir.¹⁵⁶ Tokat'ta bulunan klasik dönem Osmanlı mimarisi örneği olan Taşhan (1632)'de cephedeki konsollu çıkıntı ve kemerli yapı görsel anlamda yapıya zenginlik katmıştır (Fotoğraf 4.16).

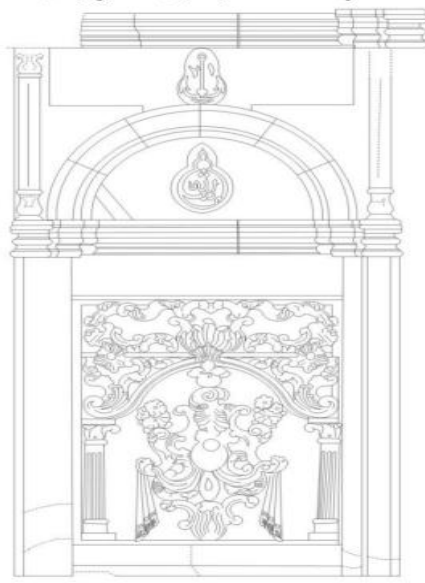
Veli Paşa Hanı'nın çağdaşı olarak görülen İzmir Mirkelamoğlu Hanı'nın avlusunda bulunan çeşmenin süslemeleri Veli Paşa Hanı cephelerinde bulunan süsleme unsurlarıyla benzerlik göstermektedir. İki yivli sütun üzerinden ve ortadan devam eden C,S kıvrımlı dallar, kemerin ortasındaki bir lale motifiyle birleşerek devam eder. Alçı kabartma tekniğiyle yapılmış süslemede, çeşmenin alınlığında alçı kabartma bir çapa sembolü mevcuttur. Süslemenin dışı kademeli silmelerle hareketlendirilmiştir.¹⁵⁷ Çeşme dışında handa bu tip bir süsleme unsuru yoktur. Veli Paşa Hanı cephelerindeki benzer süsleme unsurları çok sayıda olup daha yoğundur. Ancak avlusunda bulunan çeşme, Mirkelamoğlu Hanı'nın çeşmesiyle yarışamayacak ölçüde sadedir.

¹⁵⁴ İlder, *Tarihi Türk Hanları*, s:20-26

¹⁵⁵ İlder, *Tarihi Türk Hanları*, s:50

¹⁵⁶ İlder, *Tarihi Türk Hanları* s.15.

¹⁵⁷ Türkan Acar, "Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (Haziran 2013):s.8.

Çizim 4.1. Mirkelam Han'ının Çeşmesi (Çizim: T. Acar)¹⁵⁸

Yine çağdaşı olan Çukur Han'da binanın tamamında tuğlanın farklı dizilimleri ile görsellik zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Veli Paşa Han'ın da bulunan alçı süslemeler, penç, palmet, hatayî ve rumî şekilli süslemeler, kademeli çıkmalar, simetrik pencere dizilimi, saçakların durumu ve Anadolu Otel'i'nin kattığı yerel görünüm çok daha özel bir mimari görsel sunmaktadır.

Değerlendirilen diğer hanlarda Veli Paşa Hanı ölçüsünde yoğun süsleme unsurlarına sahip yapı yoktur. Bu yönüyle de iç Anadolu'da ve çağdaşları arasında dikkat çekmesi gereken bir han yapısıdır.

4.1.4. İşlevsellik

Bir bölgenin ticari durumu ve gelişimi, o bölgenin yerli ve yabancı tüccarlara sağladığı hizmetlerle paralel gelişir. Güvenlik ve konaklama bu hizmetler arasında önemli bir yere sahiptir. Türklerin, yeni bir coğrafya olan Anadolu'da konaklama konusunda gösterdiği gelişim ribat-han ve kervansaraylarla mümkün olmuştur.

İçinde korunma, barınma yemek ve sağlık hizmetlerinin de bulunduğu ribat-han ve kervansaraylarda ki hizmet anlayışı bugünün otellerinde görülen kuaför, terzi, alışveriş,

¹⁵⁸ Türkan Acar, "Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (Haziran 2013):s.8.

lokanta gibi ek hizmetlerin sağlandığı aynı ticari etkinlik sahalarıdır. Bu yapılar Anadolu'da otelcilik anlayışının temelini oluşturur.

1800'lü yıllarda açılan İstanbul Pera Palas'la (Pera Otel) "modern konaklama imkanları" kavramı kullanılmaya başlamıştır.¹⁵⁹ Araştırmanın konusunu oluşturan Veli Paşa Hanı inşasının yakın tarihlere konumlandırıldığı görülür. Han yapısı içinde bulunan üç katlı konak kısmı yine yapıldığı dönemden itibaren "Anadolu Oteli" diye anılmaktadır. Dolayısıyla yapıldığı dönemde de modern konaklama imkanları sunmayı amaçladığı sonucuna varılabilir.

Anadolu Oteli, Veli Paşa Hanı'nı tipik bir Osmanlı şehir içi ticaret hanı özelliğinden uzaklaştırmaktadır ve konaklama işlevine dikkat çekmektedir. Mirkelamoğlu ve Çukur Han gibi çağdaşı olan hanlara nazaran Veli Paşa Hanı bu özelliğiyle aslında günümüze kadar hitap edebilecek bir otelcilik anlayışı sunmaktadır.

Veli Paşa Hanı'nı diğer hanlardan ayıran ve önemli kılan özelliğini Ö.İ. Tuğluk, otel bölümünün sınıfsal bir kullanım özelliği göstermesi şeklinde tabir etmektedir.¹⁶⁰

Günümüz otelcilik anlayışında var olan fiyat-başarım değişkenlerinin pozitif yönlü ilişkisi o dönemde Anadolu Oteli'nde var olan bir uygulamadır. Yalnızca iyi bir ücret karşılığında konaklayabileceklere sunulan odalara ilaveten düşük gelirli konaklama ihtiyacı olanlara yönelik odalarında bulunması, aslında toplumun her kesimine hizmet sunan bir nitelikte olduğunu gösterir.

İncelenen diğer hanlarda görülen konaklama mekanları standart büyük, küçük ve odanın baktığı açıdan farklılaşan yapılardır. Amasya Taşhan'da bulunan öne doğru çıkma yapmış kısımda ki konaklama mekanı, handa ki odalar için de öne çıkmaktadır.(Fotoğraf 4.6) Ancak yine de Veli Paşa Hanı'n da bulunan konaklama mekanları kadar dikkat çeken bir mimarisi yoktur.

Şehir içi hanlardan olan Veli Paşa Hanı 1940'lı yıllarda yolculara tahsis edilmiş, onların güvenliğinden sorumlu hâle getirilmiştir. Sadece gecelik ücretlerden ziyade bir dönem otogar görevi gören bu handa aracının kalkış saatini bekleyen yolculara da saatlik dinlenme fırsatı sunulmuş, bu zaman dilimlerinde de han kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir.

Bunların yanı sıra şehrin kalabalıklaşmasıyla sosyal kültürel bir merkez hâlini almış, insanlar burada toplanmaya, kültür faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır.

Konum itibariyle Çorum ilinin imarlaşmaya başladığı ilk dönemlerden itibaren merkezî durumda olan han, her dönemde ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği bir ortamdır. Bu sebeple de birçok kesime hitap etmiş, çok sayıda esnafa, toptancıya ve müşteriye ev

¹⁵⁹ Mithat Dinçer, Füsun Dinçer, (1989) "Türkiye'de Konaklama Sektörünün Gelişimi ve Başlıca Sorunları Üzerine Bir Araştırma", İktisat Fakültesi Mecmuası, S.47(1-4), s.47

¹⁶⁰ Tuluk, "Çorum'da Sıradışı", s.101.

sahipliği yapmıştır. Bunesinde barındırdığı kahvehaneler iş dışında da insanların toplanıp mevlit okuduğu, musiki dinlediği ya da sohbetler ettiği mekânlar olmuştur.

Halkın en kolay ve merkezî olarak toplanabildiği bir mekân olduğu için savaş yıllarında ya da zor dönemlerde bir araya gelinip kararların alındığı bu han, zaman zaman askerî mühimmat deposu görevi dahi görmüştür. Bu yönüyle de şehrin ileri gelenlerine bir meclis yeri hizmeti sunmuştur. Tüm bunlara bakarak ortalama bir Anadolu kentinin sosyal kültürel hayatına katkı sağlaması ve yüzünü yansıtmaması açısından Veli Paşa Hanı Çorum şehri için üzerinde durulması gereken tarihî bir değerdir.

İşlevsel açıdan incelenen diğer hanların da genel olarak şehirlerin merkezlerine ya da ticaretin yoğunlaştığı yollarda konumlandđı dolayısıyla bir merkez, ticarethane ve sosyalleşme mekanı işlevi gördüğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma boyunca Veli Paşa Hanı tarihi, geçirdiği süreçler, özgün kullanımı, mimarisi ve süslemeleri açısından araştırılmış ve incelenmiştir. Elde edilen tüm veriler çerçevesinde İç Anadolu'da bulunan hanlar arasındaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk-İslam mimarisinde görülen han örneklerinin birbirine kaynaklık ederek, geliştirilerek ya da küçük farklılıklarla asırlar boyunca varlığını devam ettirdiği incelenen hanlar çerçevesinde görülebilir. Genel han çerçevesi üzerine coğrafi etkenler ve yapıya duyulan ihtiyaç durumu göz önüne alınarak değişiklikler yapılmıştır. Selçuklulardan itibaren ele alınan han yapıları araştırmamızın konusu olan Veli Paşa Hanı'na mimari açıdan ve işlevsel açıdan kaynaklık etmiştir

Veli Paşa Hanı ahşap iskelet sistemi ve ahşap arası kerpiç dolgu yapısıyla çağdaşlarından ve yakın yörelerinde bulunan hanlardan ayrılmaktadır. Aynı zamanda sahip olduğu büyük yüz ölçümü, bu hanlarla farkını ortaya koymaktadır.

19. yy.da klasik bir şehir içi ticaret hanı olarak yapılmış Veli Paşa Hanı, doğu kanadı üzerinde yükselen Anadolu Oteli kısmıyla değerlendirilen hanlar içerisinde mimari yapısı açısından farklılık göstermiştir. Aynı zamanda işlevsel açıdan; toplumun her kesiminden misafirlerine sunduğu konaklama imkânıyla çağının ötesinde bir hizmet anlayışına sahiptir.

Süslemeleriyle geç dönem Osmanlı mimarisindeki Batı etkisini hissettiren cepheler, iç Anadolu'da incelenen diğer hanlarda görülmeyen alçı ve ahşap süslemelerle zenginleşmiştir.

İç Anadolu hanları genel olarak incelendiğinde bir üslup birliğinden bahsetmek imkânsızdır. Daha çok yapıldığı dönemin özelliklerini yansıtan bu hanlar yüksek duvarlarla ya da katlarla çevrilmiş, üstü açık orta avlu, avludan katlara geçişi sağlayan merdivenler, ahır ve ambarların giriş katlarda konumlanması açısından birbirine benzer ve birbirinin devamı niteliğinde yapılarıdır.

Yapının iskelet sisteminde ve ana gövdesinde kullanılan malzemeler ve süslemeler açısından Veli Paşa Hanı daha çok döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Klasik bir han yapısı içerisinde yerel unsurlar da taşıyan mimarisiyle, incelenen hanlar içerisinde farklı bir yere konumlanmaktadır.

Selçuklu hanlarında süslemeler daha çok gösterişli taç kapılarda yoğunlaşmaktadır. Klasik Osmanlı döneminde yine kapı süslemeleri ve duvarlardaki süslemeler devam etmektedir. İç Anadolu'da geç dönem Osmanlı mimarisi hanlarında abidevi taç kapılara rastlanmamaktadır. Bunun yerine alçı ahşap süslemeler ve yapının gövdesinde kullanılan malzemelerin farklı dizilimleriyle elde edilen görseller mevcuttur.

Ayrıca iç Anadolu hanları gerek güzergâh gerek işlevsel açıdan bakıldığında daha çok ticaret hanı olarak inşa edilmiş ve bu yönde şekil almıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan Çorum Veli Paşa Hanı bu üslubun belirgin özelliklerini yansıtmaktadır.

Ne yazık ki Veli Paşa Hanı'nın zaman içerisinde hak ettiği değerin verilmediği ve modernleşen dünyayla birlikte yapının bazı kısımlarının da değişimlere uğradığı görülmektedir. Daha önce iki defa yangın geçiren hanın sadece yangınlardan kaynaklı olmayan, özgün niteliğini değiştiren tadilatlarla da maalesef tarihî yapısı zarar görmüştür.

2015 yılında başlanan onarım projesi öncesinde giriş katta bulunan iş yeri ve dükkânların tamamında, bu bölgelerdeki tavan ve zemin malzemeler değiştirilerek daha güncel görünen seramik, karo ve cam malzemeler kullanılmıştır. Arkasında yükselen tarihi hanla bağdaşmayan bu malzemeler ve yapılar Veli Paşa Hanı'nın özgün biçiminden uzaklaşmasına ve hatta tarihî değerinin gittikçe geri planda kalmasına sebep olmuştur. Bu onarım çalışmasına kadar Veli Paşa Hanı, adı bile duyulmamış, atıl bir yapı konumundadır.

En son yapılan bu onarım öncesinde yapının yaşamının sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli müdahalelerin yapılması ve yeni işlevlere yönelik donatıların sağlanması önemliydi. Bunun için de hanın öncelikle yakın çevresi ile bütünleşmesi ve merkezî konumda olan yapının mimari yapısının da yine tarihî değerini gösterecek şekilde ortaya çıkması gerekirdi.

Yapının, Çorum merkezde bulunan Saat Kulesi ile (1894) ve civarda bulunan tarihî Murad-ı Rabi Ulu Camii (18. yüzyılın sonlarında), Belediye Binası (1923) ve Arasta gibi kültür varlıklarıyla komşu olması hanın kentle bütünleşmesini kolaylaştıran unsurlardır.

Yine mimari ve işlevsel açıdan konaklamaya uygun yapısı ve geçmişte bu yönde yüklenmiş olduğu görev dolayısıyla yapı, gelecekteki işlevine de katkı sağlayacak unsurlara sahiptir.

Çorum Veli Paşa Hanı hakkında çok az sayıda çalışma olması bu hanın eski eserler sınıfında da yeterince dikkat çekmediğini ve ihmal edildiğini göstermektedir. Yine hanın geçmişine ait az sayıda fotoğraf ve kaynak olması, yeni bulgular ve çalışmalar ortaya koymayı zorlaştırmaktadır.

2015 yılında Çorum Belediyesi, bu tarihî hanın eski eserler arasında hak ettiği değeri görmesi, Çorum ilinde bulunan tarihî ve özel bir yapı olarak yeniden kazandırılıp sosyal-kültürel hayatta yerini alması amacıyla bir onarım projesi başlatmıştır.¹⁶¹ Kullanılmayan ve harap biçimde olan hanın iç kısımları ve Anadolu Oteli kısmında özgün niteliğine yakın olarak onarım çalışmaları yapılmış ve 2022 Mart ayı itibarıyla çalışmalar sona ermiştir.

Onarım sonrası Nisan 2022 itibarıyla kullanıma açılan Veli Paşa Hanı'nda aktif 6 iş yeri bulunmaktadır. Bunlar Çorum kültürünün tanıtılacağı alanlar olarak planlanmıştır. Meşhur Çorum leblebisini geleneksel yöntemlerle üretecek bir iş yeri bulunmaktadır. Özellikle Çorum

¹⁶¹ <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/153-yillik-veli-pasa-hani-turizme-kazandirilacak-390459.html>.

genelinden toplanan tarihî değeri olan eserlerin satışının yapılacağı bir merkez olmasına çalışılmaktadır. Çorum su böreği, baklavası ve mantı gibi yöresel ürünlerin satışının yapılacağı bir çarşı olarak faaliyete geçmiştir.

Anadolu Oteli kısmının bir katının tamamının, zengin kapasiteli bir kütüphane olması planlanmaktadır. Çorum merkezin en güzel manzaralarını sunan odalarında önemli misafirler için konağın otelcilik işlevini devam ettirmesi yine yapılması planlananlar arasındadır. Hana ait diğer odalarda çeşitli el sanatlarının üretileceği atölyeler ve satış birimleri oluşturmak amacıyla çalışmalar devam etmektedir.

Veli Paşa Hanı'nın hak ettiği tarihî değerini kazanması ve eski eserler sınıfında dikkat çekmesi hedeflenmektedir. Bu konuda yapılanlara ilaveten dikkat çekilmesi gereken bazı hususlar vardır. Öncelikle Veli Paşa Hanı'nı özel kılan han mimarisi, mimari anlamda yetkin bir teknik ekip tarafından ayrıntılı olarak incelenmelidir. Hanın sahip olduğu ahşap iskelet sisteminin daha uzun yıllar ayakta kalması için ne gibi önlemler alınması gerektiği konusu üzerinde teknik bir çalışma yürütülmelidir.

Bir diğer husus Veli Paşa Hanı süslemelerinde bulunan metal levhalardaki yazılar üzerinde bir çalışma yapılması, hanın tarihini ya da handa gerçekleşen değişimleri açıklayabilmek adına gereklidir. Batı kanadı üzerinde iç avluya bakan malakari madalyon süslemenin ortasında bulunan tarihlendirmenin tam olarak neye işaret ettiği bilinmemektedir. Bununla birlikte diğer süsleme unsurlarında bulunan bazı metal levhaların (Fotoğraf 3.46) içindeki Arapça yazıların da tam olarak neye işaret ettiği de anlaşılmamaktadır. Bu iki hususta yapılacak ayrıntılı incelemeler, hanın tarihî değerinin daha iyi anlaşılması yönünde fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Türkan. "Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Ögeleri Açısından İrdelenmesi", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (Haziran 2013):8
- Ali Taştan, " Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresinde ki Kervansaraylar", Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010 s.46
- Akın, Emine Saka, Begüm Demiroğlu İzgi, "Tarihi Hanlarda Yeni İşlev: Deveci Han ve Taşhan", *Tokat Vakıflar Dergisi*, 56(2021): 146-147.
- Arseven, Celal Esad. 2014. "*Türk Sanatında Tezyinat*. Çev., Nazlı Miraç Ümit. Art Sanat, 2: 338-344.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı 1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi Kültür Yayınları, 1972.
- Bittel, Kurt. *Hattusha the Capital of the Hitities*, Oxford Universty Press, 1970.
- Boyacıoğlu, Didem. "Arap Hanı ve Yapının 18 - 19. Yüzyıl İstanbul Hanları İçindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2010):9
- Can, Yılmaz ve Recep Gün. *Türk İslam Sanatları ve Estetiği*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.
- Çakır, Zeynep Gökçe, Güliz Bilgin Altınöz ve Burcu.H. Özüduru. "Ankara Hanlar Bölgesi'nin Mekansal Gelişimi ve Bugünkü Kullanıcı Profiline Değerlendirilmesi". *TÜBA-KED*, (10.22520), (2019): 192-193
- Çetinor, Bülent. *İstanbul İlgi Dergisi*. (1983): 26-31,37, Der., Tuluk, Ömer İskender. "Çorum'da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı - Anadolu Oteli", *METU JFA*. 26 (2009): s.101.
- Çoban, Asım. "Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri". *Marmara Coğrafya Dergisi*. 33 (2016): 426-427.
- Çorum Belediyesi Çorum Veli Paşa Hanı, Sanat Tarihi Raporu.
- Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü.
- Çorum Gazetesi. 30 Temmuz 1947.
- Çorum Haber. 16 Ağustos 2000. 4.
- Dinçer, Mithat ve Füsün Dinçer. "Türkiye'de Konaklama Sektörünün Gelişimi ve Başlıca Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 47(1989): s.47
- Dursun, Necla. "Tarihi Çorum Evlerinin Alçı Süslemeleri". *Karadeniz Araştırmaları*. XIV/55 (2017): 1-16.
- Ersoy, Bozkurt "İzmir Hanları Üzerine Bazı Tespit ve İncelemeler". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32/1-2 (1988): 101.
- Günel, Gökçe. *Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar - Köprüler*. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları. Ankara, 2007.
- Güran, Ceyhan. *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanlarının Mimarîsi*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1976.

İlca, Ali. "Çorum'da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9 (2000): 507-535.

İl Kültür Turizm Müdürlüğü, *Coğrafyası Tarihi Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum*. İl Kültür Turizm Müdürlüğü, t.y.

İlter, İsmet. *Tarihi Türk Hanları*. Ankara: KGM Matbası,1969.

Kaptan, Engin. "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni". *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi, Müze İcra Kumlu Ankara*. 1-9 (1981): 95-96.

Kaya, Aşır Yüksel ve İlhan Oğuz Akdemir. *Çorum Kent Morfolojisi*. İstanbul: Mikyas Basın Yayın Matbacılık, 2019.

Kazancıoğlu, Habibe. "Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

Kemaloğlu, Muhammet. "Türkiye Selçuklularında İctimai Müesseseler ve Eserler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 1/4 (2014): 1-31.

Köprülü, Mehmet Fuat. "Vakıflara Ait Tarihi İslahatlar". *Vakıflar Dergisi*. II (1942): 267-288.

Sevinç, Fatma. "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (2008): 11-32.

Şen, Yasin. "Yabancı Yolcunun Uzun Hikâyesinde Kervanlar ve Kervansaraylar". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*. 4/8 (2017): 160.

Taştan. Ali. "Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, 2011.

Tuluk, Ömer İskender. "Çorum'da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı - Anadolu Oteli", *METU JFA*. 26 (2009): 101.

Turan, Osman. "Selçuklu Kervansarayları". *Belleten*: X/39(1946): 471-496.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İlhan Şahin. 8 cilt. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1993.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İsmail Yiğit. 35 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008.

Türkler Ansiklopedisi. Gönül Çantay. 6 cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012.

Uluç, Sevim, Ömür Bakırer, Suraiya Faraçlı, Sevgi Aktüre ve İlhan Tekeli. *Çorum Tarihi*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*. Konya: Haktan Yayın Dağıtım. t.y.

Yılmaz, Mutlu. "Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi". *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 2 (2004): 57-71.

Elektronik Kaynaklar

"En Eski Maden Ocağı Çorum'da Bulundu". (Erişim:12 Mayıs. 2022). <https://www.ntv.com.tr/turkiye/en-eski-maden-ocagi-corumda-bulundu,LX6igH-W20yvIfYBeqUx9Q>.

Aksu, Hatice. "Rokoko". Erişim 10 Ağustos 2022., TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rokoko> (10.08.2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/rokoko>

Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Amasya Taşhan". Erişim 22 Temmuz 2022. <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-283237/amasya-tashan.html>. (Erişim:22.07.2022)

Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Ezine Han". Erişim 22 Temmuz 2022. <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59540/ezine-han.html>.

Amasya İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Hanlar, Kervansaraylar ve Medreseler". Erişim 22 Temmuz 2022, <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-142138/hanlar-kervansaraylar-ve-medreseler.html>

Ankara İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Hanlar". Erişim 3 Ağustos 2022. <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152968/hanlar.html>

Çorum Belediyesi Kent Arşivi. "Gecmiştten Günümüze Çorum Fotoğrafları". Erişim 5 Nisan 2021. <https://corum.bel.tr/corum/gecmisten-gunumuze-corum-fotograflari>. (Erişim:05.04.2021).

Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Coğrafya". Erişim 2 Mart 2020. <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58671/cografya.html>.

Eryavuz, Şebnem. "Kervansaray". Erişim 20 Şubat 2020. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kervansaray>.

Gürhan, Pınar. "Bursa Hanlar Bölgesinde Yer Alan Hanlar Üzerine bir İnceleme", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V.* 1265, https://www.academia.edu/19622021/Bursa_Hanlar_B%C3%B6lgesinde_Yer_Alın_Hanlar_%C3%9Cz_ere_Bir_%C4%B0nceleme. (Erişim: 29.02.2020).

<http://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Mekanlar/Kultur/Cukurhan>

<http://www.corumtime.com/corumun-yeni-cazibe-merkezi-olacak>.

<http://xn--islamansiklopedisi-jbk.org.tr/ribat>.

<https://cografyaharita.com/haritalarım/41-corum-ili-haritasi.png>www.islamansiklopedisi.org.tr

<https://m.sMSivas.bel.tr/icerik/318/5426/hanlar.aspx> (Erişim 22.07.2022)

<https://www.bursa.com.tr/emir-han-326.html>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/pek-han>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/corum/gezilecekyer/veli-pasa-hani>

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/153-yillik-veli-pasa-hani-turizme-kazandirilacak-390459.html>

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9998/onemli-han-ve-kervansaraylar.html>.

İnalcık, Halil. "Mehmed I". Erişim 9 Mayıs 2022. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-i>.

İzmir İl Kültür Turizm Müdürlüğü. "Hanlar". Erişim 21 Temmuz 2022., <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html>. (Erişim 21.07.2022)

Sevgi, Serap ve Bekir Eskici. "Ankara Çengel Han'ın Müze Olarak Yeniden Kullanımının Koruma Yaklaşımları Bakımından Değerlendirilmesi", *STD*, (2020 Haziran): 275-303, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1145411> (Erişim 20.08.2020)

Sönmez, Selami. "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)". <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/31562>. (Erişim 20.08.2020).

Şahin, Nurbanu., Özlem Parlak Biçer. "Geleneksel Çorum Evlerinde Ahşap Yapım Tekniklerinin İncelenmesi". *Erciyes Akademi*, 35/4 (2021): 1554-1586 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1934926> (Erişim:2.7.2022)

TUİK. "31 Aralık 2021 Tarihli Adrese Dayali Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) İllere Göre İl/İlçe Merkezleri İle Belde/Köy Nüfusları". Erişim 13 Mayıs 2022. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047.

Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe Sözlük*. <http://tdk.gov.tr/?s=kervansaray> (Erişim 25.02.2020).

Türk Tarih Kurumu. <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/osmanli-tarihinegiris/> (Erişim: 10.05.2022).

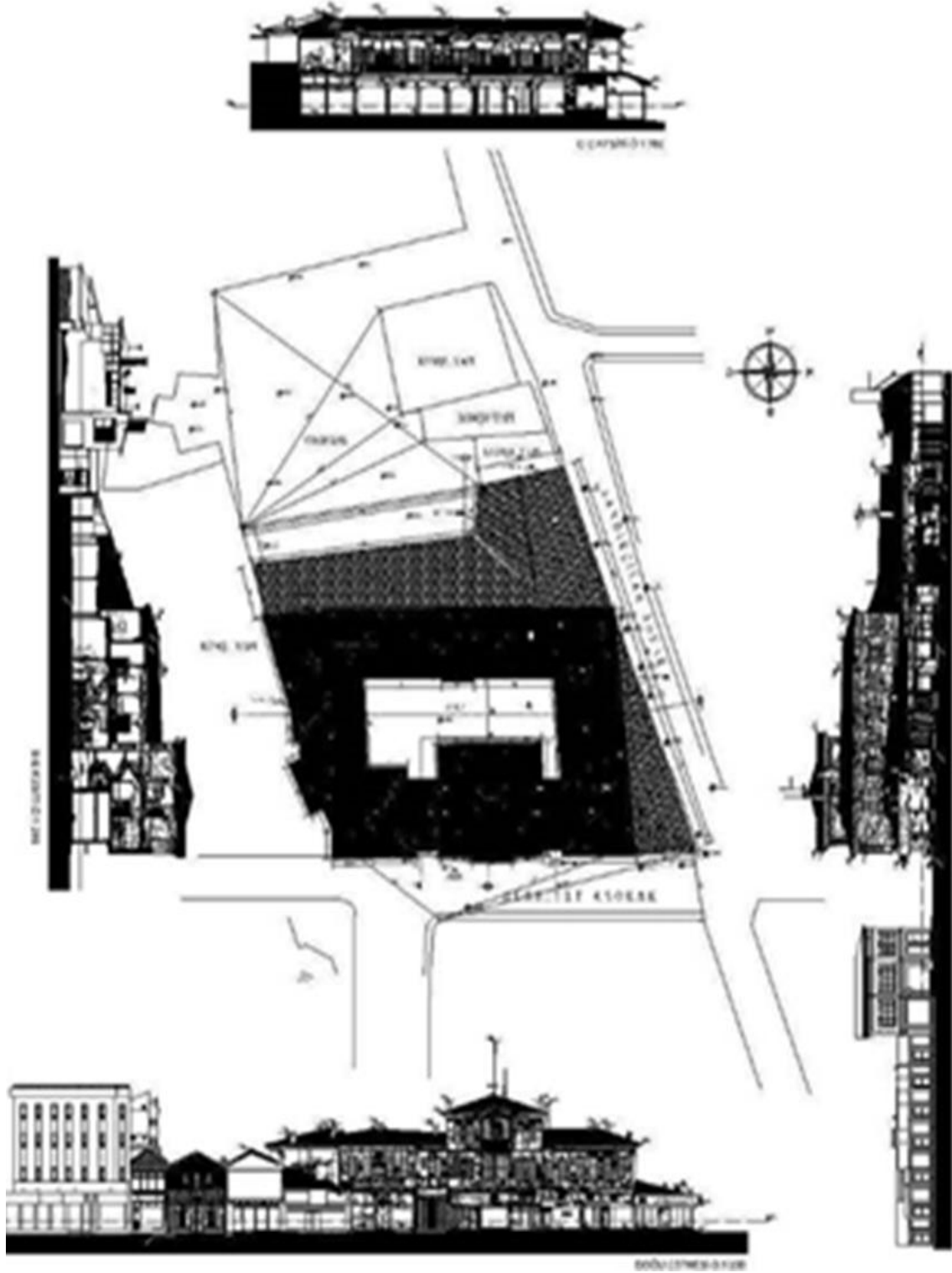
Yazıcı, Tahsin. "Ahmed Eflâkî". Erişim 02 Ağustos 2022. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-eflaki>.

EKLER

EK-2. Anadolu Oteli üçüncü kat merdivenleri (2022)

EK-3. Yapının Vaziyet Planı Kaynak:Çorum Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü¹⁶³

¹⁶³ Çorum Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü

Veliyyüddin Ağa (Velipaşa)'ya Ait Vakfiyelerin Metni:⁵⁴

Vakfiyeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1283/1866 tarih ve 614/52-53-24 numaralarda kayıtlıdır:

“ Hamdi mevfur ve şükrü nâmahsûr ol vâkıfı umûru cumhur tenezzehe zatuhû a'nîl acz-i ve'l kusûr hazretlerinin dergâhı ahadiyeti ve bâriğâhı mukadderlerine mahsusdur ki arsa-i kâinat anın vakfı âmmi ve kâffe-i mahlûkat vazife-i münevveri ihsan ve in'amıdır. Ve ukûd ve arûd-u amimü'l vürûd ol sâhibi makamı mahmud ve mişbahı bezmgâhı vücud habib-i hüda Muhammed Mustafa aleyhi efdalüssalâti ve ekmelü't tahiyat hazretlerinin riyazı müşahedün aleyh ve hadâiki merâkidi seniyelerine olsun ki nizâm-ı âlem ânın şeriatine peyvestedir. Ve dahî âli ve evlâd-ı kiram ve ashabı emcâd zevil ihtiramları üzerine olsun ki her biri tarîki Hakk'a hâdi ve sebîli tevfiğe münâdîdir. Rıdvannullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn.”

“Ammâ ba'dü mukarrarâtı umur ve müsellemtâı cümhurdandır ki bu cihanı gaddarın mal ve câhı bîkarar ve dünyayı nâ paydarın tahtı tacı müsteardır ki merdi hüdâ ve âkılı dâna oldur ki bina-i hayatı hayratı vesile-i saadeti uhreviyye lü'lüe (Ellezine yunfikûne emvâlehüm lilleyli ve'nnehâri sirran ve alâniyeten felehüm ecruhüm inde rabbihim velâ havfün aleyhim velâhüm yahzenün) medlûlünce emval ve erzakını vücûhu hayrata mirar ve infaki fi sebilillâh ezcânı dîl ihtiyar eyleyüp “İzâ mâte ibn-i âdeme inkataa amelüh an selas ilmün nâfiun ve veledün salihun yed'u leh ve sadakatün câriyetün âla ibadillahi teâlâ ve evvelü yestezillü tahte zilli sadakatihî” hadisi-i şerifi sahihu'l istinad ve emr-i münîfi sarihu'l istinâdin mazmunu şerifi mülhaza ile tahsil-ü ucûru meşkureye say'i mevfur ve rızay-ı rabb-i gafûr olan umûr-u mebrure iktisabına bezli makdur ile yegane alâ zâlik işbu vakfiye-i celilüş'şan ve ceride-i bediü'l ünvanın tahrirü inşasına badî oldur ki medine-i Çorum mahallâtından Şeyh Eyyüb mahallesinde sakin istabli âmire rütbe-i celilesini hâmil izzetlü Veliyyüddin Ağa ibni'l merhum el-Hac Hasan Ağa meclis-i şer'i şerifi şânühü'l imad ve mahfel-i dîni münîfi rasihü'l evtad da zikr-i âti vakfına li ecli't-tescil ve li itmam-i emrül vakfı ve't-tekmil mütevellî nasb olmakla tevliyeti kabul eden medine-i mezbur ahâlisinden Hammal Oğlu Ahmed Ağa İbnü'l Hacı Osman mahzarında ikrar-ı sahih-i şer'i ve itirafı sarih-i mer'i edip zikriâtı vakfın süduruna değin şiraen ve müstakillen yedimde malım ve mülküm olup medine-i mezbure sükununda vâki Bağçevan oğlu kahvehanesi denmekle meşhur bir tarafında Ak Mehmed oğlu el-Hac Osman Ağa'nın hâriciye havlusu ile ve bir taraftan Gerdek

makamının tasdikine sunulmuştur. Karar 16/4/942 tarihinde Başvekalet makamınca uygun görülmüş, karar 17/4/942 tarihinde Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

⁵⁴ Bu bölümde vakfiyenin metni esas alınmış olup bazı cümlelerde görülen ifade bozuklukları düzeltilmeden aynen verilmiştir.

¹⁶⁴ Ali İlica, “Çorum'da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı Ve Vakfiyesi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını. 9/9 (2000): 530-532

Osman ve Yakub Bey oğlu Hafız Osman Efendi menzilleri ve bir taraftan Karagözoğlu Mehmed ve Hacı Osman ve Hacı Ebubekir ve Bedestancı oğlu Köse Bersan'ın Mehmed dükkanları ve bir taraftan demircilerin kademhânesi ve bir tarafı tarîki âmm ile müntehî ve bir bab kahvehane ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab oda ve bir bab ahır ve bir miktar havluyu müştemil bir bab mülk kahve dükkanı ile diğer hizasında ve ittisalında kâin altı bab mülk dükkanlarını hasbeten lillahi'l âhâd ve taleben li merdati'l rabbi's-samed vakf-ı sahih-i şer'i müebbed ve habs-i sarîh-i mer'i muhalled ile vakf ve habs edüp şöyle şart ve ta'yin eyledim ki mezkûr odalar ve dükkanlar beher sene yed-i mütevellî ile i'câr olunup hasıl olan ribh-ü nemâsından medine-i mezbûrede Şeyh Eyyüb mahallesinde vâki cami-i şerifte imam olan efendiye yüz kuruş ve hatib olan efendiye yüz kuruş ve îdeynde vaiz efendiye elli kuruş ve müezzin olan efendiye elli kuruş verile ve Ramazan'ı'l mübarekede camii şerifi mezkûr derûnunda ba'del asr hâfiz efendiler mukabele tabir olunur Kur'an-ı Azimü's-Şan ve Furkan'ı Celilü'l Ünvan'dan yevmiye bir cüz'i şerif tilavet ve ba'del hatm sevabını ruh-u şerif-i habib-i Hüdâ şefi'i rûzi ceza aleyhi salevâtü iyfa ve ervâhi enbiya-i aleyhim efdalü'ssalât ve ekmelü'ttahaya ve dahî âli ve ashab ve zevcâtî tâhîratı âli derecât ve ebrâr-ı etkiyâ-i hazreti Hüdâ ervahına deyu sabit kadem ahsenü'l mevâkif yani bizzat vâkif ve âbâ ve ecdâd ve ümmehat ve ceddat ve aşâirimiz ve evlâd ve cemi-i mü'minîni mü'minât ervâhına ihdâ edüp mukabelesinde yüz kuruş verile. Ve fazlası vazife-i ciheti tevliyet ola vakfı mezkûrlara bazı mütegalibenin itâle-i dest-i zulmü zuhur eder ise Cenabı Hak'dan dilerim ki mübarek ism-i âzam ve rûhu pür fütûhu habîb-i ekrem hürmetine ol ma'kuleleri giriftarı pençe-i kahrı ve gadab-ı Cenabı Hak ve deryay-ı vehâmeti âkıbete müstağrak olalar tevliyeti mezkûre vazife-i mersûmesiyle evvela ben mutasarrıf olup amme-i umûru evkafı mezkûra ve azl ve nasb sahib-i vaz'ı ve tenkis ve izdiyada ve masraf ve ibdâl ve taklil ve tağyir ve istibdâl ve tahvil ve teksir merreten ba'de uhra kendi yed-i meşiyetimde ola ve nakdî giranmaye-i ömrü aziz hazinedeki ervaha teslim eylediğimden sonra tevliyeti mezkûre vazife-i mersumesi evlâd-ı zükûrum ve evlâd evlâd-ı zükûrum ve evlâd evlâd evlâd-ı zükûrumun aslah ve erşedi ba'del inkıraz evlâd-ı inâsımdan batnen ba'de batnin ve fer'an gıbbe aslin mâ teâkabu ve tenâselü aslâhi mutasarrıf olalar ve ba'del inkıraz ne'üzü billahi min gazabi'l feyyaz tevliyeti mezkûre ve ciheti mezbûrenin tevcih ve tayini medine-i Çorum'da icra-i ahkâmı dîn-i mübîn ve ihya-i a'lâm-i şer'i metin eden kâdî efendiler hazaratından ulemâ-i sâlihînden bir âbid kimseye ve kendileri hasbî nâzır olalar ve mürûru eyyam ile vakfa fütûr ve nemasına kusur tereddüp eder ise yine ulemâ-i sâlihînden birine verile diye tayini şurut ve kuyud ve tebyini ukud birle hatmi kelâm ve istifa-i meram edip vakfı mezkûrlarımın cümlesini fârigan anışevagil mütevellî-i mumaileyhe teslim eylediğimden ol dahi vakfiyet üzre bitteveliye kabz ve tesellüm eyleye sair evkaf-ı mütevellîyanı eslaf gibi tasarrufu tam ve riayeti şurut ve kuyuda sarfı ihtimam eyledi Gıbbe't-tasdiki's-şer'i emr-i vakf tamam ve hâli teslim-i encam bulmuşken vâkîfı mumaileyh esbagallahu niamehu aleyh semt-i nifaktan canib-u hilafa süluk ile mütevellî mumaileyh mahzarında ba'del istircai's-şer'i vetterafüül Ömer Efendi hazretleri âlimen bi'l hilâfî câri beyne'l eimmeti'l eslaf vakf-ı mezbûrun sıhhatı lüzûmuna hükmü sahih-i şer'i ve kaza-i sarîhi mer'i buyurmalarıyla vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım ve habs-i sarîhu mütehattim min ba'd nakz ve tahvil-i mühal ve tebdil ve tağyir-i ademül ihtimal oldu" dedikten sonra "femen beddelehû ba'de ma semiahu fe innema ismuhu alellezine yübeddilunehu innellahe semiun alim ve ecru'l vâkîfı ale'l hayyi'l cevâdi'l kerîm" 2 Muharrem 1283

531

EK-4 Ali İlica'nın Makalesinden Velipaşa Hanı Özgün Vakfiyesi¹⁶⁵ (devam)

¹⁶⁵ İlica, Ali. a.g.m s.531.

Bu dahi,

İşbu vakfiye-i sahiha-i ma'mülbiha ve ceride-i sariha-i mutemed aleyhanın hilâli sûtûrunda müharrerü'l ism sahibetü'l hayrâtı ve'l hasenat ve ragibetü's-sadakati ve'l meberrat medine-i Çorum mahallatından Şeyh Eyyüb mahallesi ahalisinden olup târih-i vakfiye-i muharrere-i mezkûrede istabli âmire rütbe-i celîlesini hâmil izzetlü Veliyyüddin ağa el hâlet-ü hâzihi saadetlü Veliyyüddin Paşa ibni'l merhum el-Hac Hasan Ağa meclis-i şer'i şerifi enverde ve dîni münîfi ezherde vakf-ı sabikûna mütevellî nasb ve tayin eylediği ve derûnu vakfiyede ismi mezkûr Hammal Oğlu Ahmed Ağa ibn-i Osman'ın bundan akdem vukû-u vefatıyla yerine yine vakfi sabikûna zam ve ilhakla zikriâtı vakfına liecli't-tescil ve bi itmâm-i emrû'l vakf mütevellî nasb ve ta'yin edip tevliyeti kabul eden yine mahalle-i mezbûre ahalisinden sulbî kebir oğlu Hüseyin Esad Beyefendi mahzarında ikrar-ı tam ve takrir-i kelâm edüp derûnu vakfiyede tevliyeti vazife-i mersûmesiyle evvelâ ben mutasarrıf olup âmme-i umûru evkafı mezkûre azl ve nasb ve tenfize ve izdiyad ve tasarruf ve ibdâl ve taklil ve tağyir ve istibdâl ve tahvil ve teksir merreten ba'de uhrâ kendi yed-i meriyyetimde olup medine-i mezbûre sükûnunda Bağçevan Oğlu Kahvesi denmekle meşhur ve hudûdu muaharere-i mezkûre ile mahdûd bir bab kahvehâne ve derûnunda bir bab küçük oda ve ittisalinde üç bab oda ve bir bab ahır ve bir mikdar havluyu müstemil bir bab kahvehâne ile diğer hizası ve ittisalinde kâin altı bab dükkanı kadîm ve üzerine tezâyüd edilerek müceddeden bina ve inşa eylediğim fevkânî kırkûç ve tahtânî onaltı ki cem'an elli dokuz bab oda ve bir bab kahvehane ve iki bab ahır ve on bab dükkan ve bir miktar havlu ve ikişer kanad iki sokak kapısını müstemil Veliyyüddin Paşa Hanı demekle ma'ruf bir bab hanın bundan mukaddem ber vechi meşrûh vakf eylediğim arsa-i mahdûd-u mezkûr üzerinde bulunan atik ebniye-i mezkûre üzerine tezâyüd eden han-ı mezkûrun fevkânî ve tahtânî ellibeş bab oda ve bir bab ahır ve bir miktar havluyu müstemil bir bab han ittisalinde dört bab dükkanı dahi vakf-ı sâbikûn gibi vakfi müebbed ile vakf ve vakfi sabikûna zam ve ilhak edip şart-ı mezkûrumdan tebdil ve tezayüd olarak şöyle şart ve tayin eyledim ki "fevkânî ve tahtânî ..."⁵⁵ hane ve on bab dükkan beher sene yed-i mütevellî ile icar olunup hâsil olan ribh-i nemâsından derûnu vakfiyede mezkûr Şeyh Eyyüb mahallesinde vâki camii şerif derûnunda Ramazan-ı mübarekede ba'del asr mukabele tabir olunur Kur'an-ı Azimü's-Şan'dan yevmiye bir cüz'i şerife tilâvet eden hâfiz efendilere elli kuruş dahî zam olunup verile ve fazla-i galle-i vakfdan sülûsü evlâdı zükûrumdan mütevellî olana ve sülûsâni dahi kezâlik evlâdı zükûrum meyanında seviyyen taksim olunsun ve derûnu vakfiyemde tafsil ve beyan ve tasrih ve ayan olunan kâffe-i şürûtum bunda dahi icra oluna deyu tayini şürût birle ber minvali muharrer 59 bab oda ve iki bab ahur ve bir bab kahvehane ve on dükkanı müstemil hanı mahdudu mezkûru mütevellî mumailayh Hüseyin Esad Beyefendi'ye teslim eylediğimde ol dahi vakfiyet üzre bittevliye kabz ve tesellüm ve emsali gibi tasarruf eyledi "... hükm-ü sahih-i şer'i ve kaza-i sarîh-i mer'i buyurup min ba'd vakf-ı mezkûr sahih ve lâzım ve mütehattem olup nakz ve nâkıza mecal muhal oldu. 23 Muharrem 1303

⁵⁵ Vakfiyede buradaki bir satırın tamamı silinmiş olduğundan okunamamaktadır

EK-5: İç Anadolu'da ki Hanlar

HAN	Yer	Tarih	Mimari üslup	Kat	Taşıyıcı sistem	Avlu-plan	Değerlendirme sebebi
Veli Paşa Hanı	Çorum	19. yy.	Geç dönem Osmanlı	2	Karkas	Orta açık avlu-dikdörtgene yakın	Çalışmanın konusu
Çukur Han	Ankara	16-17.yy.	Belirtilmemiş	2	Karkas	Orta açık avlu-dikdörtgene yakın plan	Benzer yapı özellikleri göstermesi
Çengel Han	Ankara	1522	Klasik Osmanlı		Taş iskelet-aşşap karkas ve kerpiç dolgu yapı	Ortada aaçık avlu kareye yakın	Benzer yapı özellikleri Yakın yöre hanlarından
Mirkelem oğlu Hanı	İzmir	18.yy.	Geç dönem Osmanlı	2	Karkas	Orta açık avlu-dikdörtgene yakın plan	Çağdaş ve benzer yapı özellikleri göstermesi
Pirinç Hanı	Ankara	?	Geç dönem Osmanlı	3	Aşşap iskelet arası tuğla	Çevre avlu-konut mimarisi	Aynı Mimari üslup
Bala Han	Ankara	?	Geç dönem Osmanlı	3	Aşşap iskelet arası kerpiç	Avlusuz-konut mimarisi	Aynı mimari üslup
Yıldız Han	Ankara	19.yy.	Tescilsiz	2	Karkas iskelet-kerpiç tuğla dolgu	Avlusuz- konut mimarisi	Çağdaş ve taşıyıcı sistemde ki benzerlik
Taşhan	Merzifon	17.yy.	belirtilmemiş	2	Kesme taş ve tuğla	Orta açık avlu-dikdörtgen	Çalışmanın konusuna yakın yöre hanlarından
Ezine Pazar hanı	Amasya	1246	Selçuklu mimarisi	1	Taş	Çevre avlu-dikdörtgen	Çalışmanın konusuna yakın yöre hanlarından
Taşhan	Amasya	17.yy.	Klasik Osmanlı	2	Taş	Orta açık avlu-dikdörtgen	Çalışmanın konusuna yakın yöre hanlarından
Paşa Hanı	Tokat	1752	Belirsiz	1	Taş	Çevre avlu-dikdörtgene yakın	İç Anadolu hanlarından yakın yöre hanlarından
Taşhan	Tokat	1632	Klasik Osmanlı	2	Taş	Orta açık avlu-dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından yakın yöre hanlarından
Sulu Han	Tokat	18.yy.	Klasik Osmanlı	2	Taş	Orta açık avlu	İç Anadolu hanlarından Yakın yöre

							hanlarından
Deveciler Hanı	Tokat	15.yy.	Selçuklu mimarisi	2	Taş	Orta açık avlu- dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından yakın yöre hanlarından
Mahperi Hatun Kervansarayı	Tokat	1238	Selçuklu mimarisi		Taş		İç Anadolu hanlarından yakın yöre hanlarından
Sultan Han	Aksaray-Konya	1229	Selçuklu mimarisi		Taş	Orta açık avlu dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından
Kuruçeşme Hanı	Konye-Beyşehir	1207	Selçuklu mimarisi				
Zazadin Han	Konya	13.yy.	Selçuklu mimarisi		Taş	Orta açık avlu dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından
Ağzıkara Han	Aksaray Nevşehir	1237	Selçuklu mimarisi		Taş	Orta açık avlu dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından
Sarı Han	Avanos Ürgüp	1249	Selçuklu mimarisi		Taş	Orta açık avlu dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından
Sultan Hanı	Kayseri	1232-1236	Selçuklu mimarisi		Kesme taş	Ortada açık avlu dikdörtgen yapı	İç Anadolu hanlarından
Karatay kervansarayı	Kayseri	1255	Selçuklu mimarisi		Kesme taş	Ortada açık avlu- büyük küçük yan yana iki kare planında	İç Anadolu hanlarından
Vezir Hanı	Kayseri	1727		2	Kesme taş	3 avlulu	İç Anadolu hanlarından
Behram paşa Hanı	Sivas	1537		2	Taş	Ortası açık avlu dikdörtgen	İç Anadolu hanlarından
Çorapçı Hanı	Sivas	19.yy.	Klasik Osmanlı mimarisi	2	Taş Ahşap karkas arası kerpiç	Ortası açık avlu- dikdörtgene yakın plan	İç Anadolu hanlarından
Subaşı Hanı	Sivas	?	Klasik Osmanlı dönemi	2	Ahşap Taş-tuğla	Orta açık avlu- dikdörtgen planlı	İç Anadolu hanlarından

